

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK 1996 ♣ NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

N Á R O D O P I S N Ý V Ě S T N Í K

(Bulletin d ethnographie)

XIII (55)

Národopisná společnost

Praha 1996

ISSN 0323-2492

O b s a h

Česká cesta od národopisu k etnologii	5
Josef Wolf	
Národopisný věstník československý v letech 1918-1938	17
Vít Smrčka	
Národopis na stránkách Časopisu Společnosti přátel starožitností	25
Jan Štoviček	
Současná vlastivědná periodika a tisky na Mšensku	31
Eva Lososová	
Kulturně-historické a národopisné příspěvky v časopise Čáslavský kraj	35
Ivanka Krabcová - Lubomír Procházka	
Tiskoviny s národopisnou a vlastivědnou tematikou vydávané na Hlinecku	39
Ilona Vojancová	
Josef Vrbka a Mojžírova říše	43
Pavel Pospěch	
Etnografický profil Vlastivědného sborníku pro mládež župy olomoucké/Vlastivědného sborníku střední a severní Moravy	47
Miroslav Válka	
Národopisné příspěvky v periodikách Moravského zemského muzea v Brně	55
Alena Kalinová	
Národopis v muzejních časopisech severní Moravy a Slezska	63
Jiřina Veselská	

Časopisy a publikace s národopisnou tematikou, vydávané Ústředím lidové (a) umělecké tvorby	75
Helena Šenfeldová	
Redaktoři - osobnosti Česko-židovského kalendáře	81
Jana Doležalová	
Z edičních aktivit Folkorního sdružení ČR	87
František Synek	
"Folklor" - časopis Folklorního sdružení ČR	95
Barbora Čumpelíková	
Publikační činnost Ústavu lidové kultury ve Strážnici	99
Jan Krist	
K současné ediční činnosti ÚEF AV ČR v Brně	115
Marta Toncrová	
Několik slov o slovníku folklorního hnutí	123
Lucie Uhlíková	
Využití českých periodik při tvorbě národopisné bibliografie	127
Judita Hrdá	
"Malovaný kraj" - národopisný a vlastivědný časopis Slovácka	133
Eduard Bejček	

Česká cesta od národopisu k etnologii

Josef Wolf

Český národopis a česká etnologie mají svá nejvýznamnější historická období v právě uplynulém století. Byly to především Národopisná výstava československá a založení časopisu Český lid v 90. letech 19. století, které znamenaly vyvrcholení národopisného bádání a sběratelské činnosti v českých zemích - na druhé straně v téže době byly položeny základy české etnologie jako nového vědního oboru na univerzitě, který posléze zaujal místo českého národopisu, a to jak v akademii věd, tak i na vysokých školách.

Ještě počátky 20. století byly u nás výrazně poznamenány národopisným bádáním, sběry, dokumentací a srovnávacím studiem, jak etnografickým, tak i folkloristickým. Na počátku 50. let byly tyto národopisné ústavy nahrazeny ústavami a katedrami etnografie a folkloristiky a národopis si zachoval svůj tradiční název jen v Národopisné společnosti a muzeu, a to kupodivu až do dneška. Tato společnost také jako jediná zůstala věrna myšlenkám svých zakladatelů v 19. století a jako jediná soustřeďovala i nadále naše lidové sběratele a zájemce o národopisné bádání, které si nadále zachovávalo vlastivědný a národopisný charakter. Naproti tomu v Akademii věd a na univerzitách podléhal národopis stále více totalitní ideologii a učení marxismu-leninismu, takže český a slovenský národopis pod oficiálním označením české etnografie a folkloristiky v 70. a 80. letech 20. století už jenom aplikoval poučky sovětského národopisu a degradoval na

propagandistickou ideologií. Pojetí národopisu jako etnografie a folkloristiky podle sovětského vzoru zaniklo zákonitě společně se svými ideologickými vzory a představiteli ihned v roce 1989.

Naproti tomu česká etnologie se rodila na konci minulého století, sice na základě skrovného úsilí několika málo nadšenců, kteří se pokusili aplikovat myšlenky britských etnologů a antropologů - Tylora, Frazera a dalších - a zavedli u nás také termín etnologie. Ten se v evropských centrech užíval k označení téměř všech antropologických studií, a to včetně prehistorie a etnografie - viz např. studii Emanuela Kováře "Nástin dějin etnologie" v časopise Atheneum v roce 1891.

Ale už od počátku 20. let 20. století se také u nás začala etnologie soustřeďovat pod vlivem britské školy Bronislawa Malinowského na kulturní a společenský vývoj evropských a mimoevropských národů, až se stala historickou a společenskou vědou, věnující se srovnávacímu studiu kultur a společností, jejich rasovému, kulturnímu a sociálnímu charakteru a výkladu jejich etnogeneze a etnohistorického vývoje. Etnologie se tak stala jednou ze základních historickosociálních věd.

Ovšem z historického hlediska je třeba připomenout, že etnologie jako vědecká disciplína vznikala u nás původně s cílem podporovat v české společnosti snahy o plnění stěžejní úlohy národní a společenské. Přispívala nemalou měrou i k rozvoji pokrokových tradic české vědy, zejména silných tradic boje proti národnostnímu a rasovému útlaku, proti otroctví a kolonialismu a za svobodu a nezávislost všech náro-

dů světa.

V Čechách nebyly její počátky svázány s nástupem průmyslové revoluce v takové míře jako tomu bylo např. v Anglii, Francii, Německu a Rusku, a proto také neměla takové uplatnění ani v teorii, ani v praxi. České země neměly zájem na dobývání nových území v mimoevropských oblastech. Proto v dějinách českého cestovatelství i českého národopisu tato nástupní éra zcela chybí. Čeští obchodníci, zejména skláři a pláteníci, a dále čeští misionáři, kteří působili v zámoří ve službách Španělska, Portugalska a později Rakousko-Uherska, projevovali vesměs sympatie a někteří se i zúčastnili bojů za osvobození domácího obyvatelstva, např. Tadeáš Haenke v Jižní Americe, Moric Beňovský na Madagaskaru a další. Jeden z nejvýznamnějších českých badatelů a lékařů, cestovatel Emil Holub, odmítl např. velmi lákavou nabídku belgického krále Leopolda II., protože byla spojena s diskriminací černošského obyvatelstva Konga.

Za první průkopnické dílo v této oblasti poznání u nás lze považovat knihu Jana Slavomíra Tomíčka "Doba prvního člověčenstva", která vyšla v Praze roku 1846, jakož i dílo "Obrazy světa čili popsání rozličných národů, jejich způsobu života, obyčejů, mravů atd." /Praha 1847/. Také vůdčí představitel české obrozenecké vědy, přírodovědec, lékař, básník a filosof Jan Evangelista Purkyně /1787 - 1869/, měl významný zakladatelský podíl na zařazení etnologie do systému věd u nás. Vypracoval a v roce 1862 uveřejnil úplný návrh na českou akademii věd, který již předpokládal a zdůvodňoval zřízení antropologického a etnografického ústavu, návrh, který se stal o jedno století později ideální předlohou

a východiskem při organizaci a ustavení Čs. akademie věd v roce 1952.

Na rozdíl od většiny společenských věd neměla zpočátku česká etnologie v druhé polovině 19. století na univerzitě svého výrazného představitele. V Českém muzeu jím byl nesporně Vojtěch Náprstek /1826 - 1894/, český buditel, mecenáš a tvůrce prvních sbírek národopisných předmětů, na jejichž základě začal budovat české etnologické a průmyslové muzeum /od roku 1862/, kolem něhož se soustředili téměř všichni naši cestovatelé a badatelé v oblasti etnologie a řady dalších přírodních i společenských věd.

Na univerzitě byl prvním reprezentantem etnologie Lubor Niederle /1865 - 1944/, jmenovaný v roce 1898 mimořádným profesorem archeologie a etnologie. Stalo se tak na návrh prof. Jaroslava Golla a etnologie tak získala poprvé stolicí na pražské univerzitě.

Zakladatelské pokusy Niederlovy, podporované Masarykem, pokračovaly zejména v časopise Atheneum, dále se výrazně projeví na Národopisné výstavě v roce 1895 v Praze a později i v samostatné vědecké a literární tvorbě dalších badatelů.

První nástin dějin etnologie v českém jazyce podal prof. Emanuel Kovář v roce 1891 v časopise Atheneum. Pak následovaly zasvěcené překlady díla E. B. Tylora "Úvod do studia člověka a civilizace" /roku 1897/ a rovněž zkrácený překlad Darwinova díla "O původu člověka" z pera českého lékaře Václava Staňka aj.

V tomto období vyšla též řada původních prací, z nichž jednou z nejobsáhlejších bylo třídílné encyklopedické dílo

prof. Jaroslava Vlacha, začaté v roce 1906 a dokončené v roce 1927: "Národopis všech světadílů", "Žena ve zvycích a mravech národů", "Dítě ve zvycích a mravech národů".

Na Karlově univerzitě v Praze se po Luboru Niederlovi a Emanuelu Kovářovi stal už v roce 1912 hlavním představitelem oboru prof. Karel Chotek /1881 - 1967/, český antropolog a etnograf, který zde působil od roku 1912, kdy byl jmenován docentem všeobecného národopisu. V té době se ještě věnoval výzkumům tělesné povahy českého a slovenského lidu a podílel se také na vytyčení etnických hranic v oblasti východního Slovenska. Chotek měl v úmyslu založit etnologický seminář již v roce 1921, ale v témže roce dostal lákavou nabídku z Bratislavy, kterou přijal, a stal se tam současně profesorem všeobecného národopisu a slovanské etnografie. Za deset let svého působení vybudoval základy oboru na Slovensku: zpracoval studie o národopisu oblastí Karpat a další. Od roku 1931 působil v Praze, kde získal stolicí všeobecného národopisu a téměř současně založil etnologický seminář na Karlově univerzitě.

Na rozvoji etnologie v meziválečném období měl podíl nejen vzrůstající zájem široké veřejnosti o život, literaturu a umění jiných národů, ale zejména vynikající úspěchy čs. orientalistické školy, jejíž představitelé Bedřich Hrozný, František Lexa, František Rypka, Vincenc Lesný, Jaroslav Průšek aj. se dostávali do popředí svými objevy, díly a pedagogickou činností.

Snahy o zavedení srovnávacího studia národů a kultur světa narazily v prvních poválečných letech na velmi silnou nacionalistickou vlnu, akcentující národopisné a folklórní

zájmy i tendence tradiční domácí etnografie, které byly upřednostňovány zejména na univerzitě. Obdobná situace se opakovala ještě po druhé světové válce. Etnologie se přesto uplatňovala výrazněji jinde, např. v Ottově slovníku naučném a v Československé vlastivědě, kde se na této činnosti podíleli téměř všichni představitelé české a slovenské antropologie a etnografie. Ottův slovník naučný nahrazoval zároveň nadlouho učebnici a základní příručky etnologie, a to jak rozsahem, tak i pojetím příslušných hesel, kterým bylo věnováno více místa a významu nežli jiným heslům z příbuzných oborů.

V průběhu první poloviny 20. století vyšly v českém předkladu také některé práce světového významu, jako např. práce Gordona Childa "Člověk svým tvůrcem" /1936/, George Elliota Smithe "Dějiny člověka" /1938/ a řada dalších.

V roce 1935 se podařilo prof. Karlu Chotkovi zřídit na Filosofické fakultě Karlovy univerzity etnologický seminář, ve kterém zaměřil hlavní pozornost na obecné otázky etnologie a též na etnografii jižních Slovanů. Na základě svých studií v Holandsku, v Německu, ve Francii a ve Spojených státech amerických, kde spolupracoval s Alešem Hrdličkou, získal erudici v oboru etnologie. Doma pak namísto zastaralého pojetí národopisu vytvořil moderní koncepci etnologického a etnografického bádání a výuky.

Ve třicátých letech se Karel Chotek stal rovněž předsedou Čs. antropologické a národopisné společnosti. Ze společnosti a odborných periodik vytvořil další centrum odborné a vzdělávací činnosti. Svou prací "O povaze a významu kultury československého lidu" /Čs. vlastivěda, díl 2., 1933/ po-

ložil též základy pro pozdější etnografické bádání, neboť jeho pojetí národopisu zahrnovalo nejen českou a slovanskou etnografií, ale také obecnou a mimoevropskou jakožto nedílnou, integrální součást tohoto oboru na Karlově univerzitě v Praze.

Podobně jako Karel Chotek působil v české etnologii Otakar Pertold /1884 - 1964/, a to rovněž celých čtyřicet let, avšak jeho hlavním působištěm byl seminář pro srovnávací vědu náboženskou. Otakar Pertold jako znalec indických a cejlonských domorodých společností a kultur se zabýval zejména problematikou počátků a vývoje nejen orientálních náboženských soustav a myšlení, ale i jejich kulturními a společenskými vlivy. Když se navíc v letech 1920 - 23 stal konzulem Čs. republiky v Bombaji, věnoval se též řešení problémů původu neindoevropského obyvatelstva Indie aj. Jeho práce vydávané i v zahraničí mu zajišťovaly jedno z nejvýznamnějších míst také v naší etnologii. Pertold působil v roce 1945 jako vedoucí katedry národopisu na Karlově univerzitě. Publikoval zejména příspěvky o lidových náboženstvích cejlonských a indických a vydal též první hindustánsko-český slovník. Byl členem několika mezinárodních organizací a zastupoval u nás typ mnohostranného badatele - byl orientalistou, historikem, etnologem i cestovatelem. Napsal i několik desítek populárně vědeckých prací: "Perla Indického oceánu" /1936/ a další.

Vedle něho působili na Karlově univerzitě v oboru etnologie ještě docent Josef Voráček /1910/, sociolog a etnolog, který se věnoval hlavně otázkám vzniku a vývoje rodiny /"Primitivní rodina", 1941/ a teoretickým otázkám společens-

ké organizace /"Počátky vlastnictví a práva ve světle etnologie a sociologie" nebo "Úvod do studia člověka a civilizace", 1940/ aj.

Dalším badatelem v etnologii byl docent Vladimír Kadlec /1905 - 1969/, původně právník a sociolog, který se však specializoval na etnologickou problematiku jazyků kultur Polynésie a věnoval se i některým obecným otázkám etnologie /"Sociologie kultury, kulturní antropologie, etnografie a etnologie", 1946 aj./. Se svojí paní vydal první překlady polynéské poezie a literatury u nás.

V obecné etnografii pokračoval na katedře národopisu KU v letech 1954-61 prof. Otakar Nahodil /1923 - 1996/, který se jako absolvent sovětské etnografické školy v Moskvě a v Leningradě zabýval otázkami původu a vývoje náboženství, studiem přežitků, pověr, mateřských kultů apod. Později emigroval do Německa a zde se věnoval obecné etnologii /"Kultur und Humanität, 1970, "Menschliche Kultur und Tradition", 1983, "Stimmen der Völker", 1988 aj./.

Čs. etnologie v období mezi oběma světovými válkami zaznamenala na jedné straně významný pokrok v tom smyslu, že se konstituovala na univerzitě jako studijní obor, a jednak tím, že prokazovala svými výsledky vyspělou mezinárodní úroveň. V období německé okupace museli někteří její představitelé dokonce položit své životy, jako např. cestovatel, přírodovědec a etnolog Jiří Baum /1900 - 1944/, který předčasně zahynul v koncentračním táboře v Osvětimi.

Prímým pokračovatelem v etnologii na Karlově univerzitě byl nejprve Otakar Nahodil a od roku 1960 pak Josef Wolf /1927/, který jako antropolog a etnolog splňoval požadavky

na uplatnění integrálního pojetí srovnávacího studia národů a kultur v rámci nové budované katedry etnografie a folkloristiky. Pokusil se zde rozvinout zejména pedagogickou a badatelskou činnost v kulturní a sociální antropologii a vydal řadu aktuálních studií a učebních textů z antropologie a etnologie: "Úvod do studia člověka a kultury I. - IV. díl" , 1965-9, antologie "Kulturní a sociální antropologie", 1971 a další. Založil též dvě nové řady sborníků, jichž byl editorem: "Acta Ethnologica" /UK, Praha 1971/ a "Studia Anthropologica" /Praha 1972/, které jsou věnovány též zhodnocení života a díla čs. antropologů a etnologů jako např. prof. Otakara Pertolda, prof. Vojtěcha Suka, prof. Jaroslava Suchého, prof. Vojtěcha Fettera. Svazek věnovaný dílu prof. Karla Chotka byl připraven v rukopise, ale již nemohl vyjít k jeho životnímu jubileu, a vyšel až v samizdatovém vydání v roce 1981 ke 100. výročí jeho narození.

Etnologie jako moderní vědní obor se plně uplatnila na FF UK zejména v letech 1960 - 1972, kdy se stala nedílnou součástí výuky nové generace našich prehistoriků, orientalistů, etnografů a dalších a kdy byla též nosným oborem při výuce zahraničních studentů na mezinárodní Univerzitě 17. listopadu v Praze. Kapitoly z antropologie, etnologie a kulturních dějin jednotlivých národů a oblastí světa tvořily ucelený systém např. v rámci studia afrikanistiky, amerikanistiky a dalších studijních oborů a přednášky z etnologie byly postupně zaváděny též na univerzitách v Brně /prof. Jan Jelínek a další/ a v Bratislavě /prof. Milan Pospíšil/.

Samostatné centrum bádání v etnologii, které mělo již dlouhou historickou tradici v Náprstkově muzeu při Národním

muzeu v Praze, bylo dále rozšířeno a kromě zpracovávání muzejních sbírek a přípravy muzejních expozic, výstav a přednáškových cyklů vznikla zde jednotlivá oddělení pro studium mimcevropských kultur Afriky, Asie a obou Amerik. O rozvoj etnologických studií se zde zasloužil zejména Václav Šolc /1919 - 1987/, etnolog a archeolog, který vystudoval v Praze a v Římě a od roku 1945 pracoval v Náprstkově muzeu. Cestoval po Jižní Americe, Číně, Koreji, Vietnamu a Mongolsku, kde pomáhal zakládat etnologické sbírky a muzea. V Náprstkově muzeu přispěl spolu s Erichem Heroldem, Milanem Stuchlíkem, Evženem Strouhalem, Josefem Kandertem, Vladimírem Novotným a dalšími k vytvoření nejen muzejního, ale též badatelského střediska v etnologii. Spolu se svými spolupracovníky zahájil vydávání pravidelných sborníků Náprstkova muzea - *Annals of the Naprstek Museum* /od roku 1962/.

I v současné době je centrem této badatelské a vzdělávací činnosti v etnologii Náprstkovo muzeum NM v Praze. Jako nositel nejlepších tradic a odkazu českých cestovatelů - etnografů, antropologů, přírodovědců a dalších badatelů bude tuto funkci jistě plnit i v budoucnosti.

Dalším významným střediskem pedagogické, vědecké a organizační činnosti v oblasti etnologie byla od počátku šedesátých let do poloviny 70. let 20. století spolupráce s pracovišti mezinárodní Univerzity 17. listopadu. Na této univerzitě, založené v roce 1961, studovali převážně studenti z afrických, asijských a latinskoamerických zemí, takže naši etnologové se mohli přímo podílet na výchově a vzdělávání nových generací vědeckých a muzejních pracovníků nejen u nás, ale současně také v rozvojových zemích, zastoupených

na Univerzitě 17. listopadu studenty ze 160 zemí celého světa.

V druhé polovině 20. století se již zcela jednoznačně přesunulo těžiště vychovatelské a badatelské činnosti v oboru etnologie do tří nejdůležitějších pracovišť: do Náprstkovy muzea mimoevropských kultur, na katedru etnografie a folkloristiky /nyní Ústav etnologie/ FF UK a rovněž do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, kde bylo v roce 1956 zřízeno oddělení pro studium cizokrajné etnografie /Ladislav Holý/ a kde v roce 1960 zřídil jeho ředitel, prof. Jiří Horák, komisi pro obecnou a cizokrajnou etnografii, která se věnovala přípravě VII. mezinárodního kongresu antropologických a etnologických věd v Moskvě v roce 1964. Lze konstatovat, že zde odborné studium a výzkumy našich badatelů záhy dosáhly mezinárodní úrovně, a to především práce Václava Šolce, Čestmíra Loukotky, Ladislava Holého, Miloslava Stingla, Josefa Wolfa a dalších: jejich práce vycházely v jazyce anglickém, německém, francouzském, ruském, španělském u nás i v zahraničí.

Etnologie se tak stala zároveň vědou vysoce aktuální, spolupracující na řešení současných problémů koexistence různých společností a kultur, při řešení národnostních otázek.

Po dovršení sametové revoluce v listopadu roku 1989 dochází pak nejen k rozvoji kulturních a vědeckých styků, ale současně i k hlubšímu vzájemnému poznávání a sbližování mimoevropských oblastí, kultur a společností. Naši etnologové, kulturní a sociální antropologové se významně uplatňují také v diplomatických službách a jako učitelé na vysokých

školách v zahraničí. V tomto smyslu nejen pokračuje, ale ještě se dále rozvíjí ona vyspělá kulturní a vědecká tradice české etnologie, ale nejen etnologie, jejíž počátky jsou zakotveny v obrozeneckém období českého národopisu 19. století v Čechách i na Moravě.

Národopisný věstník československý v letech 1918-1938

Vít Smrčka

Vývoj Národopisného věstníku československého v meziválečném období, v letech 1. republiky, nemůžeme vidět odtažitě od činnosti Národopisné společnosti československé, od úkolů, které řešila, a programových cílů, k nimž směřovala. Od svého vzniku byl tento časopis tiskovým orgánem naší národopisné společnosti. Připomeňme si, že první číslo časopisu pod tímto názvem vyšlo v roce 1906. Navázal na dvě periodika o deset let dříve vydávané Věstník Národopisného muzea československého a redigované zprvu L. Niederlem a Národopisný sborník československý, který začal vycházet v roce 1897. Vytvoření jednoho časopisu ze dvou znamenalo také spojení dvou koncepcí, to znamená přinášet aktuální zpravodajství o národopisném muzejnictví, výstavách a vůbec národopisné činnosti a vedle toho publikování obsáhlých příspěvků o lidové kultuře i významných programových studií, ovlivňujících další rozvoj oboru. Jednou z nich je i studie Karla Chotka, otištěná v Národopisném věstníku čs. v roce 1914 pod názvem "Program soupisu národopisného". Není pouze výsledkem autorské invence, aktuálních reakcí na terénní výzkum, který v té době K. Chotek prováděl, i neutěšený stav národopisných muzeí, ale její počátky také najdeme v tvůrčích diskusích členů Rady Národopisného muzea československého. Tato studie iniciovala práce na přípravě národopisné encyklopedie, která v dalších letech výrazně ovlivnila činnost Národopisné společnosti československé (NSČ), rozvoj oboru a v neposlední

radě i obsah a koncepci Národopisného věstníku čs. Propojilo se tak vydávání časopisu s přípravou národopisné encyklopedie, koncipované do krajových monografií pod souhrnným názvem Národopis lidu československého. V roce 1918 se podařilo vydat jeho I. díl, věnovaný Moravskému Slovensku. V období 1. republiky vyšlo ještě České Kladsko, část Moravského Horácka a Plzeňsko. Před dokončením zůstaly monografie o Chodsku, Valašsku, Zálesí a Českomoravské vrchovině. Přestože se dílo nepodařilo dovést do úspěšného konce, představuje realizace encyklopedie v podobě Národopisu lidu československého co do rozsahu a organizace největší aktivitu Národopisné společnosti po Národopisné výstavě československé. Její přípravná fáze, vytvoření řídicího centra i zakládání místních autorských kolektivů včetně přípravných studií, spadá do období po roce 1918, zejména do první poloviny dvacátých let. Nelze se divit, že tak významná akce se projevila na stránkách časopisu.

V úzké souvislosti s realizací národopisné encyklopedie je i konání národopisných sjezdů a kursů v letech 1924 až 1927, které měly napomoci přípravě spolupracovníků podílejících se na jejím vydání. Časopis opět nestál stranou. V roce 1925 vyšel dokonce zvláštní svazek věnovaný národopisnému sjezdu v roce 1924 pod názvem "Úkoly a cíle národopisu československého".

Národopisný věstník čs. patří vedle Českého lidu k nejvýznamnějším národopisným časopisům. Vyznačuje se kontinuitou vývoje. Na rozdíl od Českého lidu nedošlo u tohoto časopisu k přerušení vydávání, proto v letech 1914-1924 a po roce 1932 byl naším jediným specializovaným časopisem o lidové

kultuře s nadregionální působností. Na rozdíl od Zíbrtova pojetí Českého lidu byl orientován na odbornou problematiku, v malé míře se na jeho stránkách objevovaly příspěvky od laických zájemců o lidovou kulturu. Tím sice časopis neměl tak širokou autorskou základnu, ale jeho obsah vykazuje poměrně stálou úroveň.

V určitém období můžeme pozorovat na jeho stránkách snahu přiblížit se pojetí Českého lidu, který pomáhal oživit aktivitu laických zájemců o studium lidové kultury, zejména z řad venkovské inteligence. Platí to pro první polovinu 20. let, kdy Český lid shodou okolností nevycházel a Národopisná společnost rozvíjela značnou organizační činnost při přípravě jednotlivých dílů Národopisu lidu československého. Potřebovala vytvořit okruh spolupracovníků zejména z řad venkovské inteligence. Chystala soustavný popis národopisných sbírek v krajinských muzeích i založení archivu lidové prózy. Na svém druhém sjezdu v Brně v roce 1925 začala Národopisná společnost připravovat založení svých regionálních odborů. Tato myšlenka se ukázala sice jako nefunkční, nic to ale nemění na tom, že právě Národopisný věstník čs. byl hlavním nástrojem, který měl přispět k realizaci těchto snah. Podobně jako když v následujících letech Národopisná společnost za spolupráce s dalšími institucemi usilovala seznámit zájemce z řad místních pracovníků, zvláště učitelů, s výsledky soudobého studia lidové kultury. Její časopis přitom nemohl chybět, stejně jako například při pronikání výuky národopisu do škol. Národopisná společnost se i prostřednictvím časopisu pokoušela ovlivnit obraz soudobé vesnice a organizovala soutěž o nejlepší projekt statku do

15 hektarů. Časopis měl v této době pomáhat i při zvýšeném úsilí o dokumentaci lidové kultury zejména vytvářením fotografického archivu, lidového stavitelství a centrálního katalogu národopisných předmětů, které však našly, až na fotografický archiv, odezvu v praxi později, mimo rámec daného období.

Snaha přiblížit časopis a v neposlední řadě samu činnost Národopisné společnosti potřebám národopisců z řad venkovské inteligence našla odezvu i ve vlastní koncepci časopisu, jeho členění i v existenci rubrik. Nelze v této souvislosti opominout rubriku "Drobné zprávy národopisné", kde se často referovalo o činnosti venkovských muzeí či bibliografické přehledy zaznamenávající také novou regionální literaturu.

Další snahou o jakési "zlaičtění" časopisu představuje v roce 1927 návrh J. F. Svobody vyhradit v časopise rubriku praktickému národopisu. O něco později chtěla Národopisná společnost otiskovat v Národopisném věstníku čs., resp. v jeho zvláštní příloze, soupis památek lidové kultury v muzeích. Tím se měl vytvořit úplný soupis těchto muzejních sbírek a zároveň ve formě separátu mělo každé muzeum získat průvodce po svých sbírkách.

Po roce 1932 zůstal Národopisný věstník čs. opět osamoceným reprezentantem ústředního časopisu s národopisnou tematikou. Tentokrát se mu však již nepodařilo nahradit v plné míře Český lid, který přestal vycházet. Není na místě zde provádět obsahovou analýzu časopisu, který je i nyní pro zájemce o lidovou kulturu jedním z nejdůležitějších zdrojů informací. I zběžný pohled na stránky časopisu však stačí na-

povědět, že Národopisný věstník čs. se ve 30. letech dostal do útlumu, jeho obsah nemá zdaleka onu tematickou a žánrovou pestrost z předcházejících let, kdy rozsáhlé studie doplňovaly články, referáty, zprávy a noticky. Tento útlum má hlubší kořeny, o kterých obsah časopisu přímo nevyovídá. Souvisí totiž s celkovou stagnací činnosti Národopisné společnosti. Hlavní její programové cíle se nedařilo realizovat vůbec, nebo jen pomalu, Národopis lidu československého zůstal torzem, na rozdíl od předcházejícího desetiletí začalo docházet k odlivu zájmu, o lidovou kulturu a mnohé z toho souviselo s nedostatkem finančních prostředků Národopisné společnosti. Neutěšená situace Národopisné společnosti zejména ve druhé polovině 30. let se projevovala v omezeném rozsahu časopisu i ztrátě periodicity.

Periodicita časopisu se v jednotlivých obdobích existence časopisu měnila. V prvních letech vycházel měsíčně, po roce 1918 čtvrtletně, ale v praxi se ani to nepodařilo udržet, čísla se zdvojovala a zejména ve 30. letech vycházel časopis velmi nepravidelně. Jeho náklad do značné míry souvisel s členskou základnou Národopisné společnosti a pohyboval se mezi 1200 až 1500 výtisky, členové společnosti dostávali Národopisný věstník čs. zdarma. Mimo členskou základnu společnosti se časopis téměř nerozšiřoval, protože měl pouze tři předplatitele. Značný počet výtisků ale společnost přenechávala zdarma různým institucím nebo vyměňovala za jiné. S největší námahou se dařilo Národopisné společnosti časopis udržet, protože členský příspěvek tvořil sotva polovinu ceny jednoho výtisku. Na jeho vydávání proto směřovala značná část získaných subvencí, především od ministerstva školství

a národní osvěty i České akademie věd a umění.

Administraci časopisu prováděla kancelář Národopisné společnosti, redakce se nacházela v bytě redaktora. Od vzniku časopisu jej redigoval bez nároku na honorář, kterého se dobrovolně zřekl, Jiří Polívka. Později mu pomáhali Jiří Horák a Karel Chotek. Po roce 1918 se snažil Polívka několikrát ze zdravotních důvodů redakci předat některému z mladších spolupracovníků. Vzhledem k Polívkově autoritě se Rada Národopisné společnosti snažila, aby alespoň formálně vedl časopis nadále. V roce 1931 se Polívka rozhodl ukončit i tuto formu spolupráce a obrátil se na Lubora Niederla, aby mu pomohl tento návrh v Radě NSČ prosadit. Odůvodňoval jej především faktem, že neměl již několik let přímý vliv na redigování časopisu. Na naléhání Rady NSČ zůstal nakonec alespoň titulárním vedoucím časopisu s tím, že jeho hlavní spolupracovníci mu měli co nejvíce usnadňovat práci. Polívkova autorita projevující se ve vedení časopisu byla pro Národopisnou společnost velice důležitá. Časopis nejen spojoval centrum národopisné práce s regionálními pracovníky, ale byl pojítkem i s významnými zahraničními institucemi. Národopisná společnost reprezentovala obor v zahraničí, v uvedeném období nebyla u nás ani jiná instituce, která by tuto úlohu mohla plnit. Vyměňovala si publikace včetně Národopisného věstníku čs. například s Denisovým slovanským ústavem v Paříži, slovanskými semináři v Kodani a ve Štýrském Hradci a od roku 1927 s národopisným muzeem v Moskvě.

Pomineme-li ostatní poznatky, z analýzy Národopisného věstníku čs. pak zůstává alespoň jedna základní historická zkušenost. V době, kdy stagnuje časopis, přestává plnit svou

úlohu, dochází k útlumu v činnosti celé instituce. Právě ve 30. letech se ukázalo, co znamená Národopisný věstník čs. pro Národopisnou společnost. Absence časopisu vedla ke ztrátě spojení s členskou základnou. Na minimum se omezil efekt z početné sítě krajských referentů Národopisné společnosti, prohloubily se její materiální problémy, jen část členů platila příspěvky, když nevycházel časopis. Ztrácela se působnost na rozvoj vlastivědné práce v krajích, tím se snižovala organizační úloha Národopisné společnosti, což vedlo k celkovému omezování významu. Naopak v dobách, kdy kvetl časopis, rozvíjela se i Národopisná společnost.

Prameny a literatura:

Ústřední archiv Československé akademie věd

Fond Národopisná společnost československá

Brouček, S.: Poznámky k dějinám Národopisné společnosti československé. Nad prvním obdobím NSČ 1891-1914. NVČ, 43, 1984, s. 7-29

Horák, J.: Jiří Polívka. 1858-1958, ČE, 6, 1958, 3, s. 315-317

Johnová, H.: Sedmdesát let Národopisného věstníku československého. ČL, 63, 1976, 4, s. 193-196

Kramařík, J.: Před 75 lety byl založen Český lid. ČL, 53, 1966, 5, s. 249-251

Kunz, L.: Soupis prací Zíbrtova Českého lidu, Praha 1960

Robek, A.: Dějiny české etnografie, Praha 1976

Zíbrt, Č.: Ročník 25 Českého lidu. ČL, 25, 1925, s. 1-6.

Národopis na stránkách Časopisu Společnosti přátel starožitností

Jan Štoviček

V roce 1893 začal vycházet Časopis Společnosti přátel starožitností českých. Byl časopisem Společnosti přátel starožitností českých, která byla založena v roce 1888. Tato společnost si kladla za cíl "vědecké prozkoumání Království českého po stránce starožitnické, místo- a národopisné a důkladné poznání ... památek". Mezi těmito památkami byly i památky lidové, což se týkalo podle stanov "a) staveb městských i vesnických, jejich uspořádání a pojmenování jednotlivého nábytku, zařízení hospodářského, kroje, nářadí, b) místní názvy polí, luk, potoků, hájů, vrchů, cest, staré zvyky, mravy, obyčeje, pověry, pohádky, pověsti, přísloví, lékovadla, písně i s nápěvy, hry, říkadla, přezdívky, domovní nápisy, zvláštnosti mluvy." Zájem o národopis byl v prvních letech existence Společnosti dosti intenzivní. Svědčila by o tom i okolnost, že v červenci 1890 tu vznikl "odbor pro sbírání a zachování prostonárodní poezie a lidového umění", čili odbor "národoslovný". Odbor pracoval za předsednictví žižkovského kaplana Tomáše Škrdleho, pozdějšího redaktora časopisu Vlast. Vedle programu, který byl zapracován do stanov Společnosti, začal odbor pracovat i na bibliografii české folkloristické literatury.¹⁾ Než však odbor mohl plně rozvinout svou činnost, došlo ke dvěma počínům mimo Společnost, které pro další léta soustředily zájemce o tento obor. Předně v září 1891 vznikl časopis Český lid, kolem něhož je-

ho redaktor Čeněk Zíbrt soustředil zájemce o národopis z nejrůznějších vrstev obyvatelstva a regionů. Zíbrt tu také od prvního ročníku otiskoval bibliografii folkloristické (tj. národopisné) literatury, kterou zpracovával Ferdinand Pátek, studující farmacie, jenž tuto bibliografii zamýšlel původně realizovat na půdě Společnosti přátel starožitností českých. Druhým faktorem, který vedl k ukončení práce národopisného odboru Společnosti přátel starožitností českých, byl vznik Národopisné společnosti československé v roce 1893, která sdružovala odborné zájemce o studium národopisu a jež o tři roky později začala vydávat také svůj časopis - Národopisný věstník československý.²⁾ Nicméně právě na půdě Společnosti přátel starožitností českých byl učiněn první pokus o národopisné sdružení a Společnost národopisu dala k dispozici i svá šíře zaměřená periodika.

Časopisu Společnosti přátel starožitností českých předcházely v letech 1889 - 1892 tři ročníky Rozprav Společnosti přátel starožitností českých, v nichž byly publikovány též národopisné příspěvky.³⁾ Hned v prvním ročníku Rozprav z roku 1889 byly otištěny dva národopisné příspěvky. Učitel Josef Smola, jeden z organizátorů národopisného odboru, tu uveřejnil článek o bývalém kroji národním na Blatensku a dále tu byl publikován drobný anonymní článek o pověrách. Do druhého ročníku Rozprav přispěl Čeněk Zíbrt, který byl též členem Společnosti přátel starožitností českých, článkem Některé výklady o původu kraslic a Ferdinand Pátek a J. Kro-páček článkem o obžínkách ve Vlachově Březí a Soběkurách v jižních Čechách. V třetím ročníku Rozprav je potom např. článek V. Šípa k otázce původu národního ornamentu.

Na Rozpravy Společnosti přátel starožitností českých v roce 1893 navázal již vzpomenutý Časopis Společnosti přátel starožitností českých, jehož prvním redaktorem se stal Jan Soukup, mladý suplent gymnázia v Praze. Ten redigoval první tři ročníky (1893 - 1895) a část čtvrtého ročníku 1896. Po něm Časopis na 10 ročníků převzal J. V. Šimák, který jej redigoval v letech 1896 - 1906.

Jan Soukup měl velké národopisné zájmy. V Časopise uveřejnil v letech 1895 - 1896 podrobný referát o Národopisné výstavě československé roku 1895 a přinášel tu i drobnější referáty o regionálních národopisných výstavách a o publikacích, které k těmto výstavám vyšly. Jan Soukup se zajímal především o lidové zvykosloví a o kraslice. V rubrice Otázky na stránkách Časopisu získal cenný materiál např. k mikulášské obchůzce a ke sbírce kraslic Společnosti přátel starožitností českých, kterou Společnost posléze v roce 1896 darovala Národopisnému muzeu československému v Praze. Pomocí rubriky Otázky Soukup tuto sbírku pomáhal i vytvářet.

Národopisná orientace Jana Soukupa způsobila také, že v prvních ročnících Časopisu Společnosti přátel starožitností českých se uplatnily četné národopisné články. Měly většinou popularizační charakter a svým duchem odpovídaly většině článků, které v podobném duchu otiskoval Čeněk Zibrt ve svém Českém lidu. Tato linie trvala také ještě v redaktorské éře Josefa V. Šimáka, který měl též k národopisu vřelý vztah.

Národopisná tematika v Časopise Společnosti přátel starožitností českých začínala článkem o stínání kohouta, který napsal František Stanislav Hulicius v roce 1847. Pokračovala

potom článkem Václava Schmidta O významu slova doušky a dalšími příspěvky. Ty se týkaly především lidového zvykosloví jako např. článek Jana Soukupa Chození s klibnou či od téhož Malovaná vajíčka velikonoční, které vyšly ve 2. ročníku Časopisu z roku 1894. Mezi dalším materiálem se najdou i příspěvky k lidovému kroji jako např. článek B. V. Konečného o lidovém kroji na Skutečsku ve 2. ročníku 1894 či materiálové cenná studie Marie Smolkové O původnosti a starobylosti splétání čipek v Uherském Slovensku ve 3. ročníku 1895 či článek Jana Soukupa Lidové šperky, otištěný ve 4. ročníku 1896 a článek V. Votrubce Kroje na Vysokomytsku kolem roku 1840 v 5. ročníku 1897.

Řada příspěvků v časopise Společnosti přátel starožitností českých se týká lidových pověr a pověstí. Nacházely se už v Rozpravách Společnosti jako např. článek J. Košťála Slunce, měsíc a hvězdy v podání prostonárodním, který byl otištěn ve 3. ročníku Rozprav z roku 1892 či Soukupovy Příspěvky bájeslovné v témže 3. ročníku Rozprav. Tuto tematiku hojně také publikoval Časopis Společnosti přátel starožitností českých, a to zejména v 1. - 8. ročníku 1893 - 1900, kde tyto příspěvky uveřejnili např. J. Košťál, J. V. Želízko, M. V. Ježková, F. Kučera aj.

V Časopise Společnosti přátel starožitností českých byly uveřejněny i články z dalších národopisných oborů, jako např. z lidové architektury, kde v ročníku 8. z roku 1900 uveřejnili příspěvky o božích mukách L. Domečka a L. Mančal. Ojedinele tu byly zastoupeny i články týkající se teoretických otázek národopisu, jako např. článek B. V. Konečného K organizaci národopisné, jež přinesl 3. ročník 1895. V něm

autor reagoval na sběrnou činnost kolem Národopisné výstavy československé a doporučoval v ní pokračovat v regionech, kde by jejím základem měla být místní a krajská muzea.

Po odchodu J. V. Šimáka z redaktorského místa v Časopise Společnosti přátel starožitností českých národopisná tematika v tomto časopise ubyla, ale nevymizela. Časopis jí věnoval nadále pozornost. Vyplývalo to ze širokého pojetí historické vlastivědy, jejímž listem se Časopis Společnosti přátel starožitností stal. Posledními z národopisných článků na stránkách Časopisu Společnosti přátel starožitností jsou příspěvky J. Spirhanzla-Đuriše Staré lidové stavby středního Povltaví v 66.ročníku z roku 1958 a příspěvek Jarmily Šťastné Litomyšlsko a národopisná činnost Terezy Novákové v 67. ročníku z roku 1959. Bylo to krátce před dočasným zánikem časopisu v roce 1962.

Národopisná tematika na stránkách Časopisu Společnosti přátel starožitností byla nejpočetněji zastoupena v jeho prvních ročnících a na stránkách jemu předcházejících Rozprav Společnosti přátel starožitností českých, kdy publikačních možností pro národopis bylo ještě málo a kdy národopis jako vědní obor se začínal teprve formovat. Přínos Rozprav a Časopisu Společnosti přátel starožitností byl v tom, že ve svých počátcích poskytly organizační i publikační platformu pro zájemce o národopis a spolu se Zíbrtovým Českým lidem umožnily rozvoj národopisu jako vědní disciplíny.

Poznámky:

- 1) Špét, J.: Přehled dějin Společnosti přátel starožitností, část I., in: Zprávy Společnosti přátel starožitností za rok 1975. Praha 1975, příl., s. 5-6; část II., in: Zprávy Společnosti přátel starožitností za rok 1976. Praha 1976, s. 34-35; Špét, J.: Lubor Niederle, Společnost přátel starožitností a počátky Českého lidu. In: Acta regionalia 1970 - 1971. Praha 1972, s. 172-185.
- 2) srv. Robek, A.: Dějiny české etnografie sv. I. Praha 1976, s. 91-138.
- 3) Přehled o příspěvcích s národopisnou tematikou na stránkách Časopisu Společnosti přátel starožitností podává Špét, J.: Rejstřík Časopisu Společnosti přátel starožitností I - LXX (1893 - 1962). In: Acta regionalia 1968 - 1969. Praha 1971, č. 3161-3250.

Současná vlastivědná periodika a tisky na Mšensku

Eva Lososová

Jestliže se dnes zabýváme regionálními periodiky a publikacemi, musíme především zdůraznit skutečnosti, které přispěly k jejich vzniku. Regionální periodikum vzniklo a trvá s největší pravděpodobností jako druh protiváhy proti zahlcením mediálních informací; tyto informace a jejich množství, právě tak jako celostátní ženské a rodinné časopisy jsou poněkud vzdáleny konkrétnímu regionu, který má své specifické problémy. Snad z tradice, snad jako neuvědomělý výraz odporu proti kosmopolitně preparované kultuře, jsou tato periodika výrazně národní a možno říci buditelská. Nejsou velkou žurnalistikou, ba často nejsou v pravém smyslu slova žurnalistikou vůbec; chybí jim aktuální zpravodajství a vlastní stanovisko - kritické už skoro neexistuje. Jsou opravdovým čtením, kterému se říká rodinné.

Podbezdězí je oblast, která je dnes rozdělena mezi tři okresy - Mělník, Českou Lípou a Mladou Boleslav. V dávných dobách byl tento region celkem - příhraniční oblastí, chráněnou a ovládanou královskými hrady Bezdězem a Houskou, později se zde výrazně uplatňoval vliv hrabat Valdštejnů. Dodnes mají obce Podbezdězí dosti společného. Vedle zachované roubené lidové architektury a starých lesních celků je to také značná vzdálenost od okresních měst, umocněná v poslední době i podstatnou redukcí autobusové dopravy. Na hranicích regionu leží tři města, Bělá pod Bezdězem, Doksy a Mšeno. Všechna byla v minulosti významnými správními, obchodní-

mi nebo komunikačními centry, dnes jejich význam poklesl na minimum a v uplynulých čtyřiceti letech doslova živořila, jediné Doksy si udržely pověst oblíbeného letoviska. V relativně výstavných obcích regionu, prostoupených dočasnými obyvateli velkých měst, chalupáři, je jisté jen zlomek domácností bez televize, do všech docházejí noviny a není mnoho obyvatel bez automobilu. Stálí obyvatelé i rekreanti jsou i zde zahlcováni stejným způsobem jako obyvatelé měst stejným množstvím informací. Přesto anebo právě proto zde začaly vycházet a více než 5 let vycházejí Místní noviny Podbezdězí. Vydává je v několika mutacích Jaroslav Diblík, důchodce, bývalý redaktor ústeckého Průboje, později Severočeských novin. Redakce a vydavatelství je v obci Kruh, kde p. Diblík tráví v rodné chalupě nejméně půl roku. Prostředky na publikační činnost získává z prodeje výtisků, nevelkého předplatného a inzerátů. I když noviny publikují nejzávažnější místní informace (např. i informace městského úřadu Mšeno nebo obecních úřadů regionu), nekladou si cíle velkých periodik. Jejich těžiště spočívá v beletrii, ať jde o pověst, historickou prózu, vzpomínky nebo lidové vyprávění. Nejpozoruhodnější však je "linie listu", která jakoby navazuje na předválečné vlastivědné časopisy, např. Boleslavan a Od Ještěda k Troskám svým vlasteneckým a přímo buditelským tónem. Neméně pozoruhodný pak je fakt, že periodikum vychází bez dotací, přispívají pouze inzerenti. List je oblíbený a čtený. Nepochybně proto, že tematika je místně a obsahově bližší než vzdálené zpravodajství rozhlasu a hlavně televize. Pramenem pro etnografické bádání mohou být časem třeba i vzpomínky rodáků, veselé příhody pamětníků a biografické články

o zasloužilých občanech, kteří se v regionu buď narodili, nebo v něm působili. V letošním roce byla celá jedna strana z rozsahu 12 stran formátu A4 věnována publikování rukopisné povídky K. Sellnera Prorocství. Je tedy nesporné, že "Místní noviny" získaly dosti slušnou oblibu právě u starší generace, neboť přinášejí relativně hodně článků prostě "ke čtení".

Podobný charakter má také čtvrtletník "Kokořínské čtení", který chce být orgánem Sdružení obcí Kokořínska. Má stejného redaktora a vydavatele. Mnohem vyšší úroveň než zmíněná periodika mají drobné vlastivědné monografie. Byly vydány biografie Josefa Bedřicha Cinibulka (1876 - 1944), zasloužilého učitele, široce mimoškolně angažovaného ve Mšené a Karla Sellnera (1873 - 1955), rovněž původně učitele, pak okresního školního inspektora v Mladé Boleslavi, který napsal četné historické povídky a romány velmi dobré odborné i slovesné úrovně. K. Sellner se zasloužil také významně o vlastivědu a etnografii na Mladoboleslavsku, neboť založil a redigoval Vlastivědný sborník okresu mladoboleslavského a po něm periodikum Boleslavan. Redakce Místních novin Podbezdězí vydala také Sellnerovu povídku Dalibor z Myšlína a román Tajemný rytíř. Vyšší měřítko snese monografie "Čistá u Bělé" - dějiny obce, dovedené kronikářským způsobem až do roku 1912. Je opatřena fotodokumentací a soupisem literatury. V letošním roce vyšla také drobná, ale velmi dobře a náročně zpracovaná monografie V. Zimermana, B. Randuse a J. Pílera Jeskyně, skalní hrádky a mlýny Kokořínska. Jeskyně jsou odborně zaměřeny a v knížce jsou publikovány jejich přesné půdorysy. Publikace mj. upozorňuje také na zdejší fe-

nomén skalních obydlí, užívaných až do doby po druhé světové válce. Knižka je doplněna obsáhlým soupisem literatury.

Většina místních a vlastivědných periodik je úzce svázána s osobou redaktorů a vydavatelů. Převážná většina z nich se nepostarala o spolupracovníka a nástupce z nejrůznějších, často velmi lidských důvodů. Proto také obyčejně zanikly s koncem aktivní činnosti svého zakladatele. Tento osud také nepochybně čeká s největší pravděpodobností i Místní noviny Podbezdězí a jejich edici vlastivědných monografií. Můžeme konstatovat, že to bude škoda - přes omezený rozsah a malé možnosti přinášejí přece jen trochu kulturního života do obcí, tak vzdálených velké kultuře a velké politice.

Kulturně-historické a národopisné příspěvky v časopise Čáslavský kraj

Ivanka Krabcová - Lubomír Procházka

I v současné době se nachází v knihovnách řady vlastivědných muzeí regionální periodika, vycházející na počátku 20. století, která přinášejí řadu hodnotných článků z národopisu, vlastivědy, historie a kulturně-politického dění v regionu. Některé časopisy, nacházející se v knihovnách středočeských muzeí, nejsou dosud zpracovány. Rovněž týdeník Čáslavský kraj, uložený v knihovně Městského muzea v Čáslavi, není širší badatelské veřejnosti znám. V Čáslavi se již od druhé poloviny 19. století rozvíjel čilý kulturněhistorický život, který přispěl i ke vzniku jednoho z prvních regionálních muzeí v českých zemích. Již v roce 1864 byl založen archeologický spolek Včela čáslavská a o rok později uspořádal první výstavu především starých listin, rukopisů a obrazů. K stěžejní činnosti spolku patřilo vydávání "Věstníku československých muzeí a spolků archeologických" v letech 1895 - 1901, který byl nejstarším muzejním periodikem ve střední Evropě. V letech 1913 - 1916 na něj navázal Čáslavský muzejník. V čele redakce obou časopisů stála významná regionální osobnost Kliment Čermák. Tyto časopisy nebyly ani uvedeny v centrálních soupisech periodik. Pouze v soupise periodik (Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1883 - 1895 od F. Roubíka) se nachází údaj o časopise Čáslavské listy, vydávaném od roku 1882 do roku 1894.

První ročník Čáslavského kraje vyšel v roce 1905 s podtitulem Listy pro sběr staré i nové kulturní práce na Čáslavsku a okresech sousedních (sborník mapoval i část Českomoravské vrchoviny). Vycházel každého 15. dne, a to každý lichý měsíc od září roku 1905. Kromě uvedeného roku 1905 vyšel časopis ještě v letech 1908 - 1909 a dále v letech 1916 - 1917. Příčiny značné přestávky ve vydávání periodika nebyly zjištěny. Vydavatelem byl Václav Jeníček z Čáslavi, časopis vycházel v tiskárně Grégr v Praze. Obsahoval celkem 16 stran textu. Časopis se věnoval historii, místopisu, národopisu a školství a rovněž uveřejňoval paměti a vzpomínky. Časopisy redigované K. Čermákem byly zaměřeny zvláště na výsledky archeologických bádání, kdežto Čáslavský kraj si vytýčil za úkol publikovat statě z dalších společenskovedních oborů. Z oblasti národopisu se objevily příspěvky na téma her mládeže na jaře, lidových zvyků a obyčejů, které zapsal J. Melský, dále lidových názvů pozemků a lidového umění na Habersku (jde o okolí městečka Habry na stejnojmenné zemské stezce). K historickým statím se řadí příspěvky ke způsobu hospodaření v 17. století ve sledovaném regionu, dále k náboženským poměrům v 16. a 17. století a k pobytu arcivévodky Matyáše v Čechách v roce 1608. Zastoupena je také literatura s cechovní tematikou, otázky školství v 17. století a archivní prameny, vztahující se k městečku Polná.

Asi od roku 1915 se stejným názvem, ale jiným vydavatelem, vycházel opět týdeník Čáslavský kraj (v menším rozsahu), redigovaný J. Kalvasem a vydávaný v tiskárně A. Švarce v Kutné Hoře. V těchto číslech se již neobjevuje tolik příspěvků z oblasti historie a národopisu a převažují kromě fe-

jetonů články ze současného kulturně-politického dění (úmrtí K. Čermáka, divadlo, statistika, pamětní knihy, knihovnictví, válečný rok 1918).

Další edicí tohoto časopisu se stal opět Čáslavský kraj, tentokrát s podtitulem Neodvislý týdeník hájící zájmy Čáslavska a okolí. Majitelem a vydavatelem se stal L. H. Křikava, časopis se tiskl v grafických závodech A. a V. Janata v Novém Bydžově. Časopis měl redakční filiálky v Golčově Jeníkově, Habrech, Chotěboři a Kutné Hoře. Opět uveřejňoval staté s podobnou tematikou jako předchozí vydání. Tento časopis (v podstatě již třetí vydání) vycházel od roku 1925, kdy vyšel 1. ročník, až do roku 1927, kdy splynul s časopisem "Čáslavský kraj a Hlasy od Želivky" opět s podtitulem Sdružené neodvislé týdeníky pro Čáslavsko, Posázaví a Českomoravskou vysočinu. Majitel a vydavatel zůstával stejný. Vydavatel se snažil zřídít regionální redakce ještě v Humpolci a Havlíčkově Brodě. Tematické zaměření bylo obdobné jako v předcházejících číslech.

Žádné z uvedených vydání časopisu nebylo závislé na politické straně. Regionální časopisy vydávané ve sledovaném období v širším regionu Čáslavska představovaly na region velmi hustou ediční síť.

Tiskoviny s národopisnou a vlastivědnou tematikou vydávané na Hlinecku

Ilona Vojancová

Ediční činnost s národopisnou, vlastivědnou a historickou tematikou v minulosti vycházela z činnosti muzea. Muzeum v Hlinsku vzniklo v roce 1874 a patří k nejstarším venkovským muzeím u nás. Na tomto místě mi připadá vhodné citovat výrok spisovatele Karla Václava Raise, který ve vzpomínkách na své působení ve zdejších kraji v roce 1913 uvedl: "Řekni po Čechách Hlinsko - ozve se Ti Adámek." Rodina Adámkova skutečně stála na Hlinecku u všech významnějších počínů z různých oborů lidské činnosti. Jejich vliv byl patrný i v oblasti kultury: díky iniciativě Karla Adámka a jeho syna dr. Karla Václava Adámka vzniklo zdejší muzeum a díky jejich iniciativě se toto muzeum věnovalo vedle sbírkotvorné činnosti i výzkumným úkolům, které byly následně prezentovány v publikační činnosti. Oblast odborného zájmu zdejšího muzea byla od počátku vytyčena velmi zodpovědně, především se sbíral národopisný a historický materiál, ale na poměrně slušné odborné úrovni byly budovány i přírodovědné sbírky. Karel i Karel Václav Adámek často publikovali výsledky své odborné práce v různých časopisech, pravidelně se jejich příspěvky objevovaly i v Českém lidu.

Od roku 1907 začalo Muzeum okresu hlineckého vlastním nákladem vydávat sborník příspěvků nazvaný "Zprávy Musea okresu hlineckého". Autorem myšlenky vydávat tento sborník i autorem většiny příspěvků byl dr. Karel Václav Adámek. Od

roku 1907 do roku 1917 vyšlo pět svazků tohoto sborníku. Vedle příspěvků historických a vlastivědných zde nalezneme i řadu příspěvků s národopisnou tematikou, mnohé příspěvky jsou provázeny obrazovou částí a četným poznámkovým aparátem. Z příspěvků s národopisnou tematikou jsou v jednotlivých ročnících uvedeny tyto:

I., rok vydání 1917

Památní kniha školy hlinecké od roku 1833 - vzpomínky učitele Františka Veselského, zajímavé postřehy o životě učitele a jeho rodiny v prostředí malého města v 19. století, systém školní výuky, zajímavosti ze života města v uvedeném období. Z lidového podání - místní pověsti, vyprávění o zvláštních lidech a místních figurkách.

II., rok vydání 1908

Ze starého Hlinska 1770 až 1847 - zápisky písmáka Švandy z Hlinska, rodinné zápisky, počasí, názory na společenskou situaci.

III., rok vydání 1909

Z lidového podání - místní pověsti, zajímavé události.

IV., rok vydání 1916

Paměti Karla Josefa Vody - výběr ze zápisků písmáka, narozeného roku 1725.

V., rok vydání 1917

Jména místní v okrese hlineckém - pokus o vysvětlení vzniku názvů zdejších vesnic, osad a zajímavých míst.

Václav Otradovský - paměti učitele, působícího v Hlinsku a okolí v 18. a 19. století.

Péčí dr. Karla Václava Adámka se okolo hlineckého muzea soustředilo množství významných osobností kulturního, společenského i politického významu. V roce 1913 byla nákladem muzea vydána kniha vyprávění a vzpomínek, nazvaná Hlinecko, do které přispěli právě lidé z výše uvedeného okruhu, ale i významní rodáci. Jednotliví autoři na stránkách této publikace vzpomínají na svůj pobyt v Hlinsku a okolí, některé příspěvky přinášejí řadu cenných národopisných a historických postřehů, které jsou cenným pramenem. Z tohoto důvodu se o této publikaci zmiňují, i když se nejedná o periodický tisk. Do svých vzpomínek zde dávají nahlédnout například: A. M. Tilschová, Otakar Svoboda, Tereza Nováková, Vilém Mrstík, Antonín Slaviček a další.

Na dlouhé období se hlinecké muzeum s vydáváním periodických publikací odmlčelo. V souvislosti s přípravou 100. výročí uspořádání Národopisné výstavy v Hlinsku v roce 1893 se začalo v roce 1992 uvažovat o obnovení ediční činnosti muzea. Díky pochopení městského úřadu a četných sponzorů vyšel v roce 1993 první sborník příspěvků nazvaný "Hlinecko", který se hlásí k tradici "Zpráv", vydávaných na počátku století dr. Karlem Václavem Adámkem. První číslo tohoto sborníku bylo celé věnované výročí národopisné výstavy v Hlinsku. V letech 1994, 1995 a 1996 vyšly další čísla sborníku, ve kterých nalezneme příspěvky zaměřené na historii, národopis i současnost regionu.

Od roku 1982 vydává tiskoviny s národopisnou tematikou i expozice lidového stavitelství Soubor lidových staveb Vy-

sočina. Nejedná se o periodické tiskoviny. Ovšem poměrně pravidelně v nich odborní pracovníci tohoto zařízení prezentují veřejnosti výsledky svých výzkumů.

S lítostí je však nutno přiznat, že od smrti Karla Adámka a především dr. Karla Václava Adámka se nikdo s tak soustavnou péčí nevěnoval prezentování a zkoumání tohoto regionu.

Josef Vrbka a Mojžírova říše

Pavel Pospěch

Nákelský rodák Josef Vrbka (1888 - 1964) patří do početné a dodnes celkově nezhodnocené vrstvy vlastivědných pracovníků hanáckého venkova, kterou formoval bohatý společenský a kulturní život hanácké vesnice druhé poloviny 19. století. Společným jmenovatelem zůstával rychlý hospodářský rozmach hanácké vesnice.

Občané Nákla a sousedních Příkaz založili v roce 1863 pěvecký spolek Svatopluk a jeho členové zpívali s pražským Hlaholem a pod Smetanovou taktovkou při slavnostním pokládání základních kamenů Národního divadla v Praze. Souběžně s pěveckým spolkem vznikla v Nákle Občanská beseda, která v době Vrbkova mládí - vedle divadla a různých společenských akcí - měla i knihovnu s 453 svazky a odebírala 12 časopisů. V Nákle působila i řada jiných spolků a i zde se formovaly výrazné osobnosti s přirozenou autoritou a mimořádným rozhledem. K nim náležel i Vrbkův otec. V roce 1848 patřil k hanáckému banderiu, které vítalo v Olomouci nového císaře, účastnil se jako zpěvák kladení základních kamenů Národního divadla v Praze a skoro třicet let byl starostou Nákla a díky své autoritě stál i v čele starostenského sboru pro okres Litovel, kde patřil k nejbližším spolupracovníkům poslance Josefa Svozila ze Seničky, průkopníka svépomocných hospodářských rolnických podniků.

Mladý Josef Vrbka tedy vyrůstal ve velmi bohatém společenském životě, který ovlivnil od mládí jeho osobnost. Nez-

lomil ji ani tragický úraz roku 1896, který skončil amputací nohy a upoutal J. Vrbku pro zbytek života na invalidní vozík. O to obdivuhodnější je bilance jeho díla. Vedle organizační práce je to kolem 5 000 odborných a populárních článků a 20 samostatných prací. Přibližně dvě třetiny jsou věnovány včelařství, chovatelství, zejména drůbeži a holubům, menší část se týká vlastivědných prací. Jejich hodnota není dosud doceněna, především se to týká Dějin obce Nákla, kde na 407 stranách letopiseckým způsobem zachytil historii své rodné obce až do současnosti a na rozdíl od běžných kronik si uměl všimnout i zdánlivě všedních detailů, cenných zejména po více jak 50 letech, které uplynuly od vydání knihy.

Druhou nejvýznamnější edicí se stala Mojžírova říše, časopis, který vycházel jednou měsíčně od 1. dubna 1937 do května roku 1941, kdy zanikl v rámci omezování českých periodik. Začínal s nákladem 1 000 výtisků, od roku 1939 vydával J. Vrbka již jen 600 výtisků.

V úvodním čísle programové ohlašovali i články týkající se chovatelství a přírody obecně, ale již v prvním ročníku převažovaly příspěvky týkající se zejména vlastivědy, ucelený soubor tvoří postupně krajové pověsti, na které se J. Vrbka zaměřoval i po roce 1945. Stále větší prostor nacházeli v Mojžírově říši i regionální autoři, většinou blízcí spolupracovníci J. Vrbky, se kterými vydal i řadu samostatných publikací (J. Koudelák, F. X. Procházka). Obecně sílil v časopise i prvek náboženský. Tématicky se pak Mojžírova říše blížila nejvíce dříve úspěšnému, i když rozsahem většímu Vlastivědnému sborníku pro mládež župy olomoucké. Odpovídalo to jednak Vrbkovu zaměření a povaze jeho vlastivědné

práce, jednak vycházela Mojžírova říše v regionu, kde měl dlouhá desetiletí svou tradici Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, který soustřeďoval desítky vynikajících autorů a přispěvatelů a mohl se opírat i o zázemí, které přirozeným způsobem vytvářela činnost prvního českého muzea na Moravě. Jeho redaktor Rostislav Bartocha, který pravidelně recenzoval uzavřené ročníky Mojžírovy říše, doporučoval, aby se zaměřovala především na drobnější a populární články. V nich dodnes zůstává největší přínos Mojžírovy říše, rozsáhlejší příspěvky měly velmi rozdílnou úroveň, i když i zde některé z nich si udržely svoji hodnotu. Patří k nim soupis křížů a božích muk na Litovelsku anebo zářijové číslo z roku 1940, věnované Svatému Kopečku. To souviselo s Vrbkovou spoluprací s F. O. Bablerem. K dalším významným osobnostem patřil A. Turek, B. Slavík a především mladý J. R. Bečák, který náležel k těm, kteří si uvědomovali význam díla J. Vrbky, a udržoval s ním živé styky i v dalších letech.

Mojžírova říše měla redakci spíše formální a hybným duchem zůstával J. Vrbka. Ze 172 rozsáhlejších příspěvků napsal 24, ale z 350 drobných zpráv 276. Z dnešního pohledu je obdivuhodné i to, že se J. Vrbka dokázal pohybovat se svým časopisem i na jenné hraně mezi mírným ziskem a mírnou ztrátou a pokud by nedošlo k administrativnímu zásahu proti vydávání, měla Mojžírova říše možnost stát se rozšířeným populárním časopisem i tím, že se programově zaměřovala na školní mládež a navazovala tak na již uvedený Sborník pro mládež župy olomoucké. V Mojžírově říši se podstatným způsobem projevovala analytická povaha jejího duchovního otce

a vydavatele, který dokázal i s malým časovým odstupem zhodnotit a posoudit i události dobové. Jeho článek o oslavách 28. října na vesnici nebo články věnované vesnické hudbě ukazují zajímavou a nosnou cestu, kterou přerušila doba protektorátu, a pro Vrbkovu osobnost a zájmy byl neštěstím i vývoj po roce 1945.

Etnografický profil Vlastivědného sborníku pro mládež župy
olomoucké / Vlastivědného sborníku střední a severní Moravy

Miroslav Válka

I když počátky národopisu jako historické společensko-
vědní disciplíny jsou spojovány s koncem 18.století, trvalo
téměř sto let, než začala vycházet první specializovaná pe-
riodika, která si kladla za cíl shromažďovat a odborně zpra-
covávat etnografický a folkloristický materiál. Vzorem pro
českou národopisnou vědu byly samozřejmě sousední země. Zej-
ména polská Wisla vydávaná J. Karłowiczem inspirovala Č. Zír-
brta při formování Českého lidu, našeho prvního národopisné-
ho periodika. Jeho zakladatelé ke koncepci časopisu říkají:
"Program jeho jest v jeho názvu. Vše, co se týká lidu české-
ho v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Slovensku a jeho pomě-
ru k národům příbuzným a okolním, dojde v něm místa." Zvlá-
stním úkolem Českého lidu mělo být "soustavně řízenou organi-
zační práce a sbíráním příslušné látky všeho druhu přispívati
ku vypracování budoucí veliké lidovědy národa českého."¹⁾
Původní široké zaměření časopisu na antropologii, archeolo-
gii, kulturní historii a etnografii, proklamované na titul-
ním listě prvního ročníku (1892), se zúžilo ve prospěch pos-
ledních dvou disciplín a bylo provázeno odchodem L. Niederala
z redakce časopisu. Zvítězila národopisná a kulturně histo-
rická orientace reprezentovaná Č. Zírtem.

Český lid nevzniká na počátku devadesátých let minulého
století náhodou. Jeho založení souvisí s přípravou Národopis-
né výstavy československé, která znamenala v dějinách na-

šeho oboru počátek vědecké etapy bádání. Mimo Českého lidu začala v devadesátých letech vycházet další periodika: Věstník Národopisné výstavy československé v Praze (od roku 1893) a po jejím skončení ještě drobný Věstník Národopisného musea čs. V letech 1897-1905 vydala Národopisná společnost československá také několik svazků Národopisného sborníku československého, nejprve pod redakcí Fr. Pastrnka. Od šestého ročníku byl hlavní redaktor J. Polívka. Na rozdíl od Českého lidu, který spíše národopisný materiál shromažďoval, se Polívkův sborník zaměřil na jeho vědecké zpracování a snažil se prostřednictvím recenzí cizí literatury udržovat kontakt s okolním světem. Obě periodika, tj. Věstník Národopisného musea čs. a Národopisný sborník čs. se sloučily 1906 do Národopisného věstníku československého pod redakcí J. Polívky. O programu nového časopisu v úvodu pohovořil V. Tille. Charakterizoval bádání 19. století, vyvolané romantickým a národním hnutím, shrnul jeho výsledky a vyslovil potřebu "kritické revise celé národopisné práce devatenáctého věku".²⁾

Vedle uvedených národopisných periodik publikační platformu pro obor představovaly také časopisy historického nebo širšího vlastivědného či víceoborového zaměření, např. Časopis (Vlasteneckého) muzejního spolku olomuckého. Byl založen už roku 1884 jako tiskový orgán nejstaršího českého muzea na Moravě a vedle přírodovědy, archeologie a historie věnoval pozornost také národopisu.³⁾ Některé národopisné příspěvky najdeme rozptýleny v Časopise Moravského muzea zemského, v Časopise Českého (Národního) muzea, Časopise Matice moravské, Selském archivu, Věstníku Matice opavské aj.

Publikační možnosti pro prezentaci oboru skýtaly rovněž různé regionální (krajinské) sborníky, vydávané nejčastěji muzejními institucemi.⁴⁾ Když na počátku první světové války (1915) byla úsilím českých pedagogů zavedena do národních škol výuka vlastivědy, začalo postupně vycházet také množství krajinských vlastivědných sborníků, redigovaných pedagogy,⁵⁾ Záměrem vydavatelů bylo seznámit nejmladší generaci s historií rodného kraje a s jeho kulturním vývojem. Sborníky měly výsledky vědeckého bádání, popřípadě umělecké tvorby (výtvarné i literární) zprostředkovat nejen dětskému čtenáři, ale také nejširším lidovým vrstvám. Měly být zároveň pomůckou pro učitele při výuce. Proto oscilace koncepcí, tj. zaměření na dětského čtenáře či pedagoga, je pro tyto vlastivědné tiskoviny příznačná.

V plné míře se záměry této školské reformy realizovaly až v samostatném československém státě, kdy došlo k výraznému oživení vlastivědného ruchu. Své poslání vlastivědné sborníky plnily nejčastěji publikováním historického materiálu. Mnohé přinášejí také cennou látku etnografickou, jednak ve formě článků, jednak ve formě sběrů ústní lidové slovesnosti a výročních a rodinných zvyků.

Mezi prvními začal vycházet v roce 1919 vlastivědný sborník pro mládež humpoleckého okresu "Zálesí", jehož redaktor byl R.Šimek.⁶⁾ Z dalších můžeme jmenovat sborník "Pod Zvičinou" z Hořicka, "Vlastivědný sborník českého jihovýchodu" pro Pelhřimovsko, Pacovsko a Počátecko nebo vlastivědný sborník litomyšlského a poličského okresu "Od Trstěnické stezky". Do roku 1924 vycházelo na dvacet těchto vlastivědných tiskovin. Sborníky vydávaly místní učitelské jed-

noty "Budeč" či jiné učitelské organizace. V převážné většině šlo o sborníky z vlastních Čech, na Moravě byl vydáván "Vlastivědný sborník kraje jihlavského" a "Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké", který na rozdíl od předchozích, jež se většinou věnovaly jednomu školnímu okresu, zaměřil své působení na daleko širším území, na celou střední Moravu a na přilehlé horské regiony.

Měsíčník "Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké", od roku 1928 přejmenovaný na "Vlastivědný sborník střední a severní Moravy", vycházel v letech 1923 až 1938 péčí učitelské jednoty župy olomoucké. V intencích prvorepublikového vlastenectví seznamoval mládež nejen s historií rodného kraje a jeho vlastivědnými zajímavostmi, ale i s významnými politickými událostmi, jež se dotýkaly soudobého regionálního života. Stranou nezůstala ani výchova technického a přírodovědného rázu.

Autory příspěvků byli vedle regionálních vlastivědných pracovníků (J. Smyčka, V. Rýznar) a profesorů středních škol (V. Ambrož, V. Janoušek) většinou odborní a řídicí učitelé (J. Zbořil, J. Přikryl, J. Skála, O. Sova, J. Krumpholtz, J. Svozil, O. Kajdoš, E. Stoklas, J. Kopřiva, J. Stéger). Některé publikované materiály pocházejí i od mládeže, která byla ke spolupráci s časopisem často vybízena. Mladí spolupracovníci shromáždili cenné údaje týkající se minulého i současného života vesnice, ale také zapisovali lidové zvyky, místní pověsti a drobné slovesné útvary.

Župa olomoucká, později střední a severní Morava, bylo území, kde si sborník vymezil své působení. Proto většina příspěvků čerpá látku z Hané a přilehlých horských oblastí

Drahanské vrchoviny, ze severní Moravy pak z českého Šumper-ska, Litovelska, podhůří Jeseníků a Oderských vrchů. Snažil se šířit vlastenectví i u českého obyvatelstva v oblastech obývaných převážně německým etnikem na Šumpersku a Moravskotřebovsku a podrobně informoval o nesnadném životě a národnostním útlaku zdejší české menšiny v době Rakouska-Uherska.

První ročník z roku 1923 obsahoval celkem pět čísel. Svou ustálenou podobu časopis dostal v následujícím roce: bylo vydáno deset čísel a ke každému i zvláštní příloha. Vydávání se vázalo na školní a nikoli na kalendářní rok. V celé redakční radě stál N. Černý. Od sedmého ročníku je časopis přejmenován na "Vlastivědný sborník střední a severní Moravy", od jedenáctého ročníku došlo k omezení příloh na čtyři až šest v souvislosti s finančními potížemi. Časopis dosud vydávaný v tiskárně Č. Pechtora v Kroměříži, začal tisknout podnik F. Bartoše v Přerově. Nedlouho předtím došlo ke změně hlavního redaktora - N. Černého v této funkci vystřídal J. Krumpolc. Ten pak časopis redigoval až do vydání posledního čísla šestnáctého ročníku v červnu 1938. Vzniklá politická situace, jež skončila zánikem samostatné Československé republiky, nebyla příznivá pro existenci vlastivědného časopisu, jehož jedním z cílů byla výchova k vlastenectví.

I když uplynulo více jak padesát let od doby, kdy vyšlo poslední číslo "Vlastivědného sborníku střední a severní Moravy", stále z něho čerpají různí badatelé. Rovněž etnografie a folkloristika v něm nachází poznatky o lidové kultuře Hané a přilehlých horských regionů vedle materiálů k dějinám

oboru. Řada vzpomínkových medailonů připomíná životní osudy a dílo tovačovské sběratelky F.X. Běhákové, členů olomoucké národopisné družiny J.Havelky a M.Wanklové i renomovaných sběratelů F.Sušila a F. Bartoše. Objevily se zde také informace o regionálních muzeích a výstavách s národopisnou tematikou, zejména vzpomínky na Národopisnou výstavu čekoslovenskou 1895 od V.Havelkové, N.Černého, J.Zbořila a dalších. K dějinám folklorismu může být využit rovněž materiál v příspěvcích o Hanáckém roku v Přerově 1923 a 1928 nebo o účasti Hanáků při položení základního kamene k Národnímu divadlu v Praze. Výtvarný folklorismus osvětlují portréty hanácké malířky M.Gardavské z Kojetína nebo malířů, kteří se inspirovali lidovou kulturou valašskou - F.Ondrůšek, A.Kašpar, A.Mervart.

Kidová materiální kultura je ve sborníku zastoupena pracemi o tradiční zemědělské výrobě a chovu dobytka, o podomácké a řemeslné výrobě, o obydlí, oděvu a stravě. Z oblasti agrární etnografie vedle širěji zaměřených příspěvků se objevilo i několik speciálních, věnovaných zpracování lnu a konopí (J.Smyčka) nebo pěstování vinné révy a včelařství na Hané (E.Hrubeš). Materiálově bohaté a pestré jsou údaje o výrobě, která měla různé ekonomické formy: najdeme zde informace o charakteristických domácích výrobcích, jako bylo kartáčnictví na severní Moravě (K.Kubíček), morkovické košíkářství (J.Přikryl) nebo zpracování dřeva v okolí Držkové na Zlínsku. Už jen jako o zaniklých provozech se píše o pálení dřevěného uhlí v milířích, nebo o starých technologiích při výrobě kolomazi, salajky a vápna.

Pomístní jména a jejich výklad jsou nejfrekventovanější

témata článků k dějinám sídel a lidovému stavitelství. Autoři si všímají rovněž zaniklých sídel, kolonizací (německá, valašská) a změn v pozemkové držbě (scelování pozemků, parcelace velkostatků, pozemková reforma). Popis hanáckého gruntu uveřejnil J.Smyčka, F.Zapletal připomněl bývalou bránu uzavírající náves v Rokytnici u Přerova, další autoři se věnovali žudru na Hané, větrným a vodním mlýnům nebo tzv. cyrilometodějským křížům.

Z oblasti lidového oděvu musíme upozornit na několik příspěvků J.Svozila o kroji Hanáků-Blaťáků nebo A.Gebauerové a J.Spáčila o hanácké výšivce. Detailní popis hanáckého kroje ze Staré Vsi na Přerovsku uveřejnil F.Šigut, z Vlkoše H.Tichá.

Charakterizujeme-li příspěvky z hlediska lidové kultury sociální, můžeme říci, že na rozdíl od kultury materiální se mnohé příspěvky opírají o soudobou realitu a popisují rodinné nebo výroční zvyky v podobě, jak se dosud udržely v životě vesnice (masopust s ostatky, Blažej, Dorota, Smrtná neděle, velikonoce, máj, hody, Martin, vánoce).

Počtem nejrozsáhlejší je ve sborníku folkloristický materiál. Je výsledkem sběratelské aktivity mladé generace tj. čtenářů časopisu, jež redakce přímo vyzývala ke spolupráci. Výsledkem sběratelské aktivity žáků jsou rozsahem nevelké zápisy různých folklorních žánrů, především místních pověstí, pověrečných povídek a pořekadel. Pokud najdeme delší slovesné útvary, jde o přepracované folklorní látky od různých autorů.

Z uvedeného výčtu vyplývá, že Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké / Vlastivědný sborník střední a sever-

ní Moravy otiskl během své patnáctileté existence množství příspěvků národopisného charakteru.⁷⁾ Jejich význam nespočívá ve vědecky fundovaném zpracování problematiky, ale především v rovině materiálové, v její neobyčejné šíři, zahrnující všechny oblasti tradiční kultury.

Poznámky

- 1) Český lid 1, 1892, s.2.
- 2) Národopisný věstník československý 1, 1906, s. 1-3.
- 3) První práce o lidové výšivce a ornamentu vůbec zde publikovali V. Havelková a J. Havelka. I když jejich závěry pozdější bádání značně korigovalo, jedná se o první pokusy zpracovat tuto problematiku.
- 4) Podrobný výčet zpracovala D. Stránská: Příručka lidopisného pracovníka. Praha 1936, s. 96-99.
- 5) J. Horák: Národopis československý. Přehledný nástin. In Československá vlastivěda II. Člověk. Praha 1933, s. 456-457
- 6) R. Šimek: Krajské vlastivědné sborníky československé. Český lid, 24, 1924, s. 44-48.
- 7) Viz M.Válka: Bibliografie národopisných příspěvků v časopise Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké/ Vlastivědný sborník střední a severní Moravy. Prostějov 1992

Národopisné příspěvky v periodikách Moravského zemského muzea v Brně

Alena Kalinová

Současný Etnografický ústav Moravského zemského muzea se vyvinul z původně lidovědného oddělení bývalého Františkova muzea, založeného v roce 1818 jako součást Moravskoslezské společnosti na podporu zemědělství, přírodních věd a vlastivědy. Již v prvních letech existence muzea uvádí nejstarší muzejní inventář záznamy o získání sbírkových předmětů, které představují kmenovou součást národopisných fondů (keramika, agrotechnika). Skutečně cílevědomé sběry a program etnografického bádání lze však zaznamenat teprve na konci minulého století, kdy se prosadily snahy o zkvalitnění muzejní práce a kdy se odborné vědní disciplíny dostávají na kvalitativně vyšší stupeň svého vývoje.

Především s ohledem na kontakt a komunikaci muzea s odborníky, reprezentujícími soudobý stav poznání, i širokou veřejnost, v jejímž zájmu muzeum působilo, byla silně pocíťována potřeba muzejního časopisu. Muzejní odbor společnosti, který se v roce 1893 osamostatnil a který muzeum řídil, začal v roce 1895 vydávat *Museum Francisceum Annales*. Toto periodikum, jehož vyšly 4 ročníky (1895 - 1898), vycházelo česky a německy a přineslo podrobné zprávy o činnosti muzea a také studie jeho reprezentantů - kurátorů a konzervátorů, seznamující s jednotlivými sbírkami.

Představy o smyslu muzea, jeho funkci, potřebách i výhledu do budoucna formulovala úvodní stať muzejního sekretáře

Otto Schiera¹⁾, kde autor mj. klade důraz na pěstování národopisu a shromažďování jeho dokladů právě v prostředí Moravy a vyzdvihuje důležitost objektivnosti pohledu. Tento časopis, který vycházel dvojjazyčně (německy a česky), otiskl řadu kulturně historicky orientovaných studií od muzejních kurátorů (např. A. Franz)²⁾ a blízkých spolupracovníků muzea, významné příspěvky zde uveřejnil F. Bartoš a také J. Klvaňa.³⁾

V roce 1900 se muzeum jako zemský majetek dostalo pod právu Muzejní společnosti, v jejímž řízení se střídali čeští a němečtí představitelé, což mělo příznivý vliv na další rozvoj instituce. V roce 1901 také vyšel 1. ročník časopisu Moravského musea zemského. Přinesl řadu studií s přímo etnografickou nebo kulturně historickou problematikou. Velmi důležité byly rovněž informace muzeologického charakteru, seznamující s činností lidovědného oddělení⁴⁾. Paralelně s českým časopisem vycházel německý "Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums", zpracovávaný německými pracovníky muzea. Poslední ročník českého muzejního časopisu vyšel v roce 1916, německého o rok později.

Po vzniku samostatné republiky v roce 1918 nabral vývoj muzea nový směr. Roku 1921 bylo vyňato z pravomoci Muzejní společnosti a Moravský zemský výbor schválil jeho nový statut (1923). Časopis Moravského musea zemského začal být vydáván počínaje rokem 1921, po něm následovaly další svazky - ne však zcela pravidelně - až do roku 1933 (vyšlo 1936). Významnou změnou se však stalo jeho přírodovědné zaměření. Zástupci historických disciplin byli odkázáni na historicky zaměřený časopis Matice moravské, vydávaný mimo muzeum od

roku 1869. Tato situace byla do značné míry důsledkem skutečnosti, že po delimitaci sbírek v roce 1924 v zemském muzeu nepůsobilo historické oddělení, protože předměty historického charakteru přešly do brněnského městského a umělecko-průmyslového muzea. Platformu pro společenskovední příspěvky částečně pomáhal vytvořit Věstník Moravského musea zemského, jehož tři ročníky vyšly v letech 1921, 1922 a 1924. Meziválečný Časopis Moravského musea zemského přinesl jen dvě personalia, která napsal tehdejší přednosta etnografického oddělení dr. František Pospíšil⁵⁾.

K významným změnám došlo po skončení druhé světové války. Po konsolidaci poměrů nastává rozvoj muzea do dnešní podoby. Již v roce 1946 bylo obnoveno vydávání Časopisu Moravského muzea, který se od tohoto, tj. 30. ročníku rozdělil do dvou řad: duchovédné a přírodovédné. V společenskovedním oddílu publikovali také pracovníci etnografického oddělení. Studie, vycházející z vlastních výzkumů a muzejní pracovní náplně, se zaměřují převážně na problematiku hmotné kultury⁶⁾.

V roce 1960 se oddělení přestěhovalo do účelově adaptované historické budovy bývalého Paláce šlechticů. Nově vzniklý, progresivně koncipovaný Etnografický ústav, v němž se pod jednou střechou soustředily depozitáře se sbírkami, pracovny, restaurátorská dílna, přednáškové, koncertní a výstavní sály, zahájil v listopadu 1961 provoz stálé expozice. Výsledky vědecké práce odborných pracovníků ústavu byly od roku 1959 publikovány v ročence Ethnographica, která byla určena k výměně odborných poznatků v mezinárodním měřítku. V prvních 8 svazcích se objevovaly tematicky zaměřené

skupiny příspěvků (teorie, památková ochrana lidové architektury apod.), dále zprávy o expozicích a výstavách, připomenutí výročí významných osobností, recenze literatury apod. Většina textů byla publikována ve světových jazycích. Výrazným rysem ročenek byla také pozornost věnovaná muzeologickým otázkám, zejména formám prezentace etnografického materiálu. Některé ročenky byly dvoudílné nebo přímo monotematicky zaměřené, např. druhý díl ročníku 7-8 (1965 - 1968), který se zabýval malbou na skle ve středoevropském prostoru. Lze říci, že na našem území ve stejné době neexistovalo po odborné i grafické stránce srovnatelné etnografické periodikum.

Kromě ročenky *Ethnographica* se před odbornými pracovníky Etnografického ústavu nadále otevírala příležitost publikovat ve společenskovědné řadě *Časopisu Moravského muzea*, který zřejmě nabýval charakteru vědeckého periodika, obsahujícího především rozsáhlejší studie, vycházející z badatelského zaměření jednotlivých pracovníků - materiálové zprávy a recenze se zde vyskytují omezeně. Od ročníku 61 (1976) vytvářely etnografické příspěvky v rámci společenskovědního čísla samostatný oddíl nazvaný *Ethnographica*, který číselně navazoval na předchozí ročenky. Publikační možnost byla vyhrazena především zaměstnancům Moravského muzea, v návaznosti na problematiku studovanou v EÚ však byla poskytnuta i zahraničním kolegům z družebních muzeí, případně dalším domácím etnografům.

Od roku 1986 vycházejí etnografické příspěvky v samostatném svazku společenskovědní části muzejního časopisu *Folia ethnographica* za redakce E. Večerkové a pokračují v dosud nastoupené tradici. Přestože po technické stránce

dosáhly jednotlivé ročníky dobré úrovně, potýká se jejich vydavatel Moravské zemské muzeum s finančními nesnázemi, které vedly k menšímu časovému skluzu posledních čísel.

Vedle uvedených hlavních periodik měli muzejní etnografové možnost uveřejnit drobnější materiálové zprávy v Almanachu Moravského muzea (vyšly jen 3 ročníky - 1961, 1962 a 1965) a případně ve Zpravodaji Moravského muzea (1976 - 1988), tiskovinně spíše informačního charakteru, která však zaznamenala mnohé cenné údaje o chodu muzejních pracovišť.

Etnografický ústav dále inicioval vydávání edice Malé tisky, která zahrnuje především katalogy vydávané k výstavám, muzejní průvodce a katalogy sbírkových fondů, které mají namnoze charakter samostatných, výtvarně náročně zpracovaných publikací.

Naznačený přehled názorně dokládá, že Etnografický ústav Moravského zemského muzea hrál vždy důležitou úlohu ve vývoji české etnografické disciplíny a muzeologie, a že se významně podílel na formování odborných stanovisek, která byla uveřejňována ve zmíněných tiscích. Lze si jen přát, aby se dosavadní tradice udržela i v následujících letech.

Poznámky:

- 1) Museum Francisceum Annales (dále MFA) 1, 1895, 1-18.
- 2) Rzehak, A.: Keramische Studien in der Sammlung des Franzens-Museums, MFA 2, 1896, 99-1225. - Franz, A.: Mährische Zunftsiegel, MFA 3, 1897, 247-290.

3) Bartoš, F.: Zpráva o rukopisných sbírkách národních písní moravských z r. 1819, chovaných ve Františkově Musei v Brně, MFA 1, 1895, 67-90. - Klvaňa, J.: Kroj lidu slovenského na Moravě, MFA 2, 1896, 185-203, 3, 1897, 181-204.

4) Januška, J.: Lidovědné sbírky Moravského musea zemského, ČMMZ 4, 1904, 92-93. - Wanklová, M.: O druhé národopisné sbírce Kretzové, ČMMZ 16, 1916, 123-128.

5) Pospíšil, F.: Josef Klvaňa. 22. I. 1857 - 13. VIII. 1919. Životopisný náčrt se zřetelem k práci národopisné, ČMMZ 17-19, 1920-1921, 640-673. - týž: Madlenka Wanklová. 20. VII. 1865 - 14. III. 1922. Životopisný náčrt se zřetelem k práci národopisné, ČMMZ 20-21, 1922-1923, 257-274.

6) Příspěvky uvedených pracovníků se ve starším období zaměřily v návaznosti na zpracování sbírkových fondů především na textil (E. Urbachová, M. Ludvíková, L. Kunz). Soustavnou pozornost kroji a výšivce věnovala v průběhu svého působení v Moravském zemském muzeu zejména M. Ludvíková, která se mj. také soustředila na studium lidové stravy. Široká zvykoslovná problematika se stala doménou E. Večerkové, která se zaměřila mj. např. na výzkum lidových kraslic. A. Navrátilová publikovala příspěvky ke studiu lidové architektury na Znojensku a rozmanitých jevů sociální kultury. L. Kunz a P. Kurfürst se intenzivně věnovali hudebním nástrojům. Mnohé z příspěvků sedmdesátých a osmdesátých let byly motivovány výzkumem proměn života jihomoravského pohraničí, na němž se EÚ aktivně podílel a ke kterému patří i např. v nedávné době zpracovaná problematika Moravských Charvátů. Mladší generace pracovníků, která převzala sbírkové fondy EÚ, navazuje na dosažené výsledky v jednotlivých oborech (A. Kalinová - ke-

ramika, lidové umění, H. Dvořáková - lidové hračky, betlémy, L. Nováková - textil, J. Pechová - zemědělství, výroby, zejm. kovářství, H. Beránková - fotografická dokumentace).

Literatura:

Kunz, L.: Národopisné sbírky Moravského musea v Brně. Průvodce po oddělení a činnosti v letech 1947 - 1957, Brno 1957

Nekuda, V.: 150 let Moravského musea v Brně. Stručný přehled historického vývoje, Brno 1969

Večerková, E.: Národopisné sbírky Moravského muzea v Brně, Brno 1985

táž: L' évolution des collections ethnographiques du Musée morave a Brno (A l' occasion du 25e de l'Institut ethnographique du Musée morave), Folia ethnographica 21, 1987, 3-20

Národopis v muzejních časopisech severní Moravy a Slezska

Jiřina Veselská

Ohlášené téma bych ráda časově omezila na dobu po druhé světové válce, neboť 1. polovina 20. století na severní Moravě a ve Slezsku příliš vydavatelským snahám muzejních spolků, v jejichž správě regionální a místní muzea povětšinou byla, nepřála. Přesto považuji za vhodné několika slovy tyto vydavatelské aktivity shrnout:

Prvním titulem, který můžeme do námi ohraničené oblasti zařadit, je Věstník Matice Opavské, která sice nebyla výrazně muzejním spolkem, ale na činnosti muzea se výrazně podílela. Od roku 1878 do 1931 nepravidelně vydávaná čísla přinesla řadu statí Hauerových, Havlasových, Mikolášových, bez nichž si nedovedeme ani dnes svou práci představit, i když v obsahu musíme vždy oddělit popisy autentické od podání dalších informátorů a autorské závěry podrobit kritickému rozboru. Na tradici Věstníku navázal ve 30. letech dosud živý Slezský sborník, vydávaný od 50. let Slezským ústavem v Opavě. Jeho obsah je ale po řadu let zaměřen na publikování prací ze současných dějin.^{1/} V letech 1927 - 1937 vydala mimořádně aktivní Slezská musejní společnost v Orlové celkem 10 sešitů svých Zpráv. Jednotlivé sešity obsahují vedle informací o nákupech, darech a vlastní, mimořádně obsáhlé činnosti společnosti, také jediné zprávy o práci pobočky v Jablunkově, spravující místní muzeum. Spolupracovníci a členové zde zveřejnili také některé statě etnografické a folkloristické, věnované např. lidové písni a jejím sběratelům, uží-

vání a ceně stříbrných těšínských šperků, ze zvykosloví. Rozsah jednotlivých čísel a mnohdy i zaměření autorů nedovo- lovaly hlubší proniknutí do problematiky a texty zůstávaly, jak je v té době časté, na úrovni přehledných zpráv či sdě- lení bez určení lokalit a informátorů. Nicméně i tyto infor- mace jsou dnes nepřehlédnutelné vzhledem k absenci jiných.^{2/}

Ještě méně - pouze tři čísla své ročenky vydal Musejní odbor Matice místecké v letech 1925, 1926 a 1927. Vedle ne- doceněných podání o muzejní práci, akvizicích a zpřístupnění nově vytvářených sbírek, zde najdeme i kulturně historické studie např. o cechovní organizaci či městském hospodaření, čerpající z místní pramenné základny (Paskov, Místek).^{3/}

Před 2. světovou válkou vycházela v regionu ještě řada časopisů, u jejichž zrodu sice nestála muzea (např. Černá země, Bezkydské besedy, Vlastivěná příloha Obrany Slezska, Zaranie Slaskie), ale jejichž obsah posunul tehdy obecně známé informace o lidové kultuře natolik kupředu, že se bez jejich využití neobejdeme. Jako příklad zvláštní prozíravos- ti zde připoměňme Bezkydské besedy, vydávané Jaroslavem Lud- víkem Mikolášem v letech 1914 - 1918. Jejich obsah z hledis- ka podoby lidové kultury na Těšínsku v době přelomových eko- nomických, národnostních i společenských změn - tj. krátce před vypuknutím 1. světové války nebyl dosud plně využit.^{4/}

Při konečném hodnocení se ale musíme spokojit s konsta- továním, že v meziválečném období nebylo v etnografické pub- licistice určujících témat, jak tomu bylo až do počátku vál- ky /důkazy o českosti území, odlišnosti v projevech zde ži- jících etnik ap./. Určitá stagnace v terénní i sběratelské práci spolu se soustředěním zájmu regionálních pracovníků na

prezentaci folkloru vedly k tomu, že bibliografie národopisné literatury té doby je spíše přehledem vlastivědných statí s určitou pozorností věnovanou lidové kultuře a její aktuální podobě.^{5/}

Prvním muzeem, které začalo po skončení války vydávat svůj časopis, bylo Slezské muzeum v Opavě, kde v roce 1951 vyšla první čísla multioborového "Časopisu Slezského muzea." Od roku 1956 se pak obsah rozdělil do dvou samostatných řad - A pro přírodní a B pro společenské vědy. Časopis si od počátku udržel vysokou profesionální úroveň, pro národopisnou práci přinesl jak práce Karla Černožského, tak zejména od konce padesátých let statě dr. Zdeny Vachové, opírající se o hlubokou znalost materiálu nejen z Opavska, nýbrž celého Slezska a jemu přilehlých oblastí. Její erudice a schopnost analýzy vedla k titulům, vycházejícím ze srovnávacího studia maleb na skle, uložených ve všech muzeích v českých zemích.^{6/} Bohužel s odchodem autorky na odpočinek ubylo také statí tohoto zaměření.

Další z nadregionálních muzeí, Valašské muzeum v přírodě, rozvinulo svou ediční činnost zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech, neodhodlalo se však k pravidelnému vydávání periodika, které by bylo pravděpodobně úzce zaměřeno, vezmeme-li v úvahu, že problematice Valašska se věnovaly jiné tituly.^{7/} Přesto byli pracovníci muzea autory, redaktory a editory významných sborníků, věnovaných zejména problematice skanzenových instalací, ožívování v areálech, problematice muzeí v přírodě obecně a také monotematických publikací, jejichž texty byly iniciovány výsledky rozsáhlého terénního výzkumu.^{8/}

V padesátých letech se ve Slezsku uskutečnila řada šířeji koncipovaných etnografických výzkumů, organizovaných brněnskými a pražskými pracovišti, a publikovat výsledky etnografického bádání ve více méně vlastivědně zaměřených časopisech nebylo řešením. Naštěstí po 12 let zde existovala možnost psát své studie pro specializovanou " Radostnou zemi" (1951-1962), založenou Slezským studijním ústavem právě za účelem prezentace výsledků práce. I když i zde se našel prostor pro muzejníky, neškolené spolupracovníky, sběratele a zapisovatele prózy i hudby.^{9/}

Období od závěru padesátých let přineslo v muzejní práci v regionu řadu obecných, ale zásadních změn: prosazování vlivu orgánů státní správy a samosprávy, větší finanční, akviziční, publikační i personální možnosti, přímo se nabízející artefakty pro muzejní tezaury, které jinak končily svůj život v rychle demolovaných nejstarších částech historické zástavby, modernizace života na vesnici a další. A také publikační možnosti: vždyť využití poznatků národopisu pro glorifikaci tradice nebo probíhajících změn a tak vytváření odrazového můstku pro popularizaci nového "socialistického" životního stylu, odpoutaného od minulosti, nebylo nic nového. Pro některá muzea ale znamenaly tyto změny impuls pro počátek systematické muzejní práce, posílení personálního, ekonomického a technického zázemí a rychlé rozšiřování stávající činnosti.

Každý okres v rámci nově vytvořeného Severomoravského kraje se snažil prostřednictvím převzetí péče o muzea, jako instituce svázané s kulturním dědictvím demonstrovat svůj zájem o kulturu a památky. Renovacemi památek, podporou bu-

dování nových expozic či vydáváním časopisu a pod. pak dát tyto své snahy ve známost co nejširší veřejnosti.

Nebyli bychom ale u nás doma, kdyby se tato pokřivená praxe neukázala mnohdy i výhodnou. V bývalém Severomoravském kraji byla již v roce 1957 vydána místními muzejními pracovníci první čísla vlastivědných sborníků, pojmenovaných podle regionů, v nichž působila: např. Bílovecko, Krnovsko, Opavsko, Těšínsko, Hlučínsko, Vítkovsko a další.^{10/}

U jejich zrodu stáli vedle pracovníků regionálních muzeí také odborní pracovníci tehdy konstituovaného Slezského studijního ústavu v Opavě. V některých okresech vydávání zaniklo s územní reorganizací v roce 1960, kdy již malé okresy nebyly akceptovány. Celkem vyšlo poměrně značné množství svazků, věnovaných zejména přírodním poměrům, archeologickým nálezům a historii. Řada místních zájemců a sběratelů zde publikovala své zprávy z terénu, zápisy mluvy, popisy staveb, oděvu, zvyků z doby, která měla pro jejich další podobu zásadní význam.^{11/} Jediným titulem, který "přežil" územní reorganizaci, bylo Těšínsko, vydávané okresním muzeem v Českém Těšíně. Po vytvoření okresu Karviná a zrušení českotěšínského okresu se časopis udržel díky aktivitě muzejníků, historiků i stálých spolupracovníků z českotěšínského a frýdecko-místeckého muzea. Postupně se z něj stal - jak uvádí podtitul - "vlastivědný zpravodaj okresů Karviná a Frýdek-Místek". Díky více než 1000 přeplatitelů, kteří ne-trpělivě očekávali každé nové číslo, se zde naskýkala pravidelná příležitost k publikování. Vydavatelem bylo a je za podpory Muzea Beskyd Muzeum Těšínska přes všechny překážky, které se mu stavěly a staví do cesty. Statě s národopisnou

tematikou se objevují pravidelně téměř v každém čísle. Nejvíce jich bylo věnováno oděvu, zvykosloví, způsobu života. K textům čerpajícím z terénních zkoumání se přiřazují pravidelně zprávy o folklórním hnutí, literatuře a také specialita: texty lidových poetů a vzpomínková vyprávění v nářečí. Svě místo zde mají i kronikářské záznamy, které jsou pro poznání proměn životního stylu v sociálně a ekonomicky exponované oblasti nezastupitelné. Časopis má zpracovány dvě anotované bibliografie, třetí je připravována.^{12/}

Vedle časopisu vydávalo českotěšínské muzeum v letech 1958 - 1985 své "zprávy"^{13/}, Muzeum ve Frýdku-Místku metodický zpravodaj Pobeskydí /od 1967/.^{14/}

Od roku 1970 do roku 1991 vydalo českotěšínské muzeum také 14 svazků "Studii o Těšínsku" věnovaných historii, národopisu, jazykovědě a dalším oborům. Mezi tituly zaujmou etnografa nejen národopisné, ale také historické a kulturně historické studie, bibliografie regionálních sborníků, biografické slovníky, portréty osobností spojených s uchováváním a dokumentací lidové kultury (Mikoláš, Peterková, Vochala aj.), dialektologické studie. Závěrečný - 14. svazek, vydaný v roce 1989, byl využit k publikování referátů, přednesených na etnomuzikologickém sympoziu "Aktuální problémy současné folkloristiky" v roce 1988 v Českém Těšíně. Bibliografie nebyla dosud publikována.^{15/}

Muzeem, které ve stejném období začalo vydávat pravidelně zpravodaj, bylo šumperské vlastivědné muzeum. První číslo Severní Moravy vyšlo již v roce 1957. Obsah jednotlivých čísel je do jisté míry obrazem muzejní dokumentace a témat, kterými se archiváři a muzejní specialisté zabýva-

li. V osmdesátých letech zde byly publikovány výsledky komplexního výzkumu nově osídlených obcí, který realizovalo pražské akademické pracoviště ve spolupráci se studenty.^{16/}

O rok později vyšla první dvě čísla Zpráv Okresního muzea ve Vsetíně. Vydávání rozsáhlejšího sborníku započalo v roce 1985 po názvem Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně /vychází jedenkrát ročně/. Také zde se etnografie stala stěžejním oborem, zejména díky odborné práci etnografky Evy Urbachové. Ke kladům náleželo mj. seznamování odborné veřejnosti s obsahem muzejních fondů, erudované pokusy o identifikace některých artefaktů /např. textilií, předaných muzeu po Národopisné výstavě/. Záběr vsetínského zpravodaje je poměrně široký, neboť mezi jeho pobočky náleží valašskomeziříčské pracoviště se svou unikátní etnografickou kolekcí.

Od roku 1967 začal vycházet Vlastivědný zpravodaj okresu Nový Jičín, vydávaný zdejším muzeem. Řada z publikovaných titulů odrážela zejména témata terénních výzkumů, neboť etnografické sbírky byly budovány velmi svízelně. V osmdesátých letech byly publikovány statě věnované stravě, zvykosloví, vystěhovalectví.^{17/}

Na rozdíl od výrazně vlastivědných titulů, jakými zůstalo Těšínsko, určené širší veřejnosti, snažili se redaktoři muzejních sborníků a periodik o uchování vysoké odborné úrovně. Díky erudici výkonných redaktorů a okruhu přispěvatelů z řad archivářů, muzejních pracovníků či externích přispěvatelů z vysokých škol a ústavů, kteří zde nacházeli často možnost k publikování regionu věnovaných částí svých zásadních obecných statí, bylo toto úsilí korunováno ús-

pěchem. K čtivosti často monotematicky zaměřených čísel přispívala referenční hlídka, publikování kronikářských záznamů či životopisných vzpomínek na život na vesnici, v řemeslnických dílnách apod. V mnoha najdeme folkloristické rozborů repertoáru místních interpretů či zápisy jejich projevu.

Zatímco řada periodik se v současné době potýká s potíží při vydávání, nikoliv pro nedostatek příspěvků, ale vysoké náklady na tisk, došlo v Městském muzeu ve Frenštátě ke zcela opačné situaci. V padesátých letech byla vydána řada čísel Hlasů muzea ve Frenštátě (nepravidelně od roku 1954 do 1962), v nichž byly zveřejňovány drobné příspěvky a zprávy. Pro mapování muzejních aktivit a poznání transformujících se jevů lidové kultury na okraji Valašska jsou mimořádně zajímavým pramenem. Po přestávce, trvající třicet let, byly v roce 1992 obnoveny pod stejným názvem a vedle výrazné vlastivědného zaměření a vynikajícího obrazového doprovodu zde najdeme mj. publikované zápisy z repertoáru trojanovických zpěvaček lidových písní, vzpomínky B. Strnadla na Vánoce za jeho dětství, řadu dokladů k vystěhovalectví do Ameriky. Vedle muzea se na vydávání podílí archiv a Muzejní společnost.

Uzavírajíc tuto zprávu, dovolím si několik shrnutí: počet titulů vydávaných muzei na území severní Moravy a Slezska byl v závěrečném období padesátých let poměrně značný, i když doba jejich vydávání byla až na výjimky časově omezena. Měly obsah spíše vlastivědný, než specializovaně zaměřený na lidovou kulturu. Přes to téměř v každém čísle najdeme řadu údajů a terénních zjištění, které nemůžeme např. při

pojedenání o existenci určitého jevu či vztahů opominout pro srovnávací studium. Nadregionální význam mají zejména syntetizující studie věnované obrazům na skle či záznamy slovesných forem v nářečí.

Pro poznání podoby lidové kultury ve styčných místech národopisných oblastí (Valašsko, Kravařsko, Těšínsko) jsou stati zveřejněné v tiskovinách vydávaných muzei neopominutelné, neboť spojení terénní práce s muzejní dokumentací je ojedinělou příležitostí ke komplexnímu pohledu na zkoumané jevy a vztahy.

Aby je bylo možné bez větších problémů využívat, je nutné záhy doplnit mezery v bibliografickém zpracování, neboť současná praxe zařazení většiny titulů do neanotované bibliografie historicko-vlastivědné literatury vydávané v pětiletých obdobích Slezským zemským archivem v Opavě je sice pro první orientaci dostačující, ale málo praktická.

Současný útlum ve vydávání bude jistě záhy překonán právě díky muzejním pracovištím a znovu se na stránkách regionálních periodik setkáme s výsledky práce nejen muzejních etnografů.

Poznámky:

1/ Ficek, V. - Sobotík, B.: Rejstřík Slezského sborníku dřívě Věstníku Matice Opavské roč. 1-50. Praha 1954.

2/ Obsah je součástí Veselská, J.: Bibliografie historickovlastivědné literatury okresu Frýdek-Místek do roku 1945. Frýdek-Místek 1990.

3/ Veselská, c.d.

4/ Bibliografii všech čísel Bezkydských besed zveřejnila Veselská, J.: Bezkydské besedy 1914-1918, Studie o Těšínsku 10, 1982, s. 136-152. Dále táž: Soupis příspěvků ve Vlastivědné příloze "Obrany Slezska", Studie o Těšínsku, 9, 1980, s. 345-364. Černá země nebyla z pohledu etnografického dosud zhodnocena.

5/ Havlíček, B.: Tradice národopisného výzkumu a národopisných slavností na Jablunkovsku a v údolí říčky Lomné, Studie o Těšínsku, 14, 1989, s.205 - 214.

Veselská, J.: 1990

táž: Osobnosti vlastivědné práce na Frýdecku a Místecku do poloviny 20. století, in: Práce a studie Muzea Beskyd ve F-M, 8, 1993, s. 78-90.

6/ Vachová, Z.: Slezské lidové malby na skle, Časopis SM, řada B, rok 1965, 1967 - 1970, 1973, 1975, 1977, 1981.

7/ Renomovaný časopis Valašsko vycházel díky péči Moravského muzea a osobnímu podílu dr. Fialové v letech 1952-1961, dále pak vydávaný muzeem ve Vsetíně 1962-1968 a 1971.

8/ Štika, J.: Etnografický region Moravské Valašsko, Ostrava 1973.

Moravsko - slovenské vztahy v lidové kultuře /red. J.Langer/, Ostrava 1974.

Buzek,L. - Langer,J.: Valašské muzeum, Ostrava 1975

Národopisná muzea v přírodě. Teoretická a metodická východiska k realizaci. Rožnov - Strážnice 1981.

Dále viz: Dohnalová, E. - Nicolausová, E.: Bibliografie okresu Vsetín, Brno 1991

- 9/ Obsah první desíti ročníků byl zveřejněn v závěru 10. ročníku a rozdělen podle témat. Celkově in Demčíková, E. - Stratil, I.: Bibliografie historicko vlastivědné literatury Sm kraje za léta 1945- 1960, Opava 1968 a Baletka, L.: Bibliografie historicko-vlastivědné literatury Sm kraje 1956-1965, Opava 1970
- 10/ Poslání publikací zdůvodnil např. v 1. čísle Těšínska v listopadu 1957 A. Grobelný takto: Výsledky vlastivědného bádání přerůstaly publikační možnosti, takže bylo nutno se zamyslet nad tím, zda i v budoucnu takový stav nebude na škodu věci. Jakkoliv cesta za ozdravením poměrů byla svízelná, našlo se prozatímní a - domnívám se - velmi vyhovující řešení, které poskytuje všem opravdovým vlastivědným badatelům z řad inteligence i lidových vrstev příležitost k zveřejnění dosavadních výsledků a které je utvrzuje, že jejich často mozolná práce nezapadne, že se dostane k těm, jimž byla určena - čtenářům, dospělým i dorůstajícím občanům, starousedlíkům i nově příšlým (Těšínsko, 1957, č. 1 z listopadu).
- 11/ Baletka, c.d.
- 12/ Veselská, J.: Bibliografie časopisu Těšínsko 1957-1974, Frýdek 1976 (1289 anotovaných záznamů s rejstříky).
Táž: Bibliografie časopisu Těšínsko 1975-1984, Frýdek 1985 (1201 anotovaných záznamů a rejstříky). Třetí svazek zahrne léta 1985-1994.
- 13/ Redaktorem byl správce sbírek Ladislav Báča, později další. Číslo byla věnována zejména obsahu a výsledkům muzejních záchranných sběrů a výzkumů. Soupisy obsahu byly po dvaceti číslech přílohou. Obsah jednotlivých čísel je bez

anotace součástí: Baletka, c.d. a Dubová, J.: Bibliografie historicko vlastivědné literatury Sm kraje za léta 1966-1970, Opava 1972.

Táž: za léta 1971-1975, Opava 1976.

Indrová, J.: Bibliografie historicko vlastivědné literatury SM kraje za léta 1976-1980, Opava 1981.

14/ Pobeskydí excerpováno ve výše uvedených svazcích Bibliografie hist. vlastivědné literatury SM kraje. Obsah odráží převážně práci muzea na poli osvětovém, kronikářské metodiky, památkové péče. Pouze v roce 1988 byla vydána příloha, věnovaná tvorbě Boženy Peterkové a kronikářské a sběratelské práci B. Fišera v roce 1989.

15/ Ve studiích vyšly vedle již zmíněných také stati např. o Národopisném sdružení Sedlišťané, výsledky záznamů současné mluvy, záznamy z terénních výzkumů, ale také studie historické, demografické, dialektologické. Význačnou součástí bylo publikování kvalitních kronikářských záznamů. Zčásti zahrnuto do obsahu výše uvedených souhrnných bibliografií historicko vlastivědné literatury až do sv. 7, tj. za léta 1986-1990, Opava 1992.

16/ Viz příslušné svazky Bibliografie Sm. kraje.

17/ Viz příslušné svazky Bibliografie Sm. kraje.

Časopisy a publikace s národopisnou tematikou vydávané
ústředím lidové (a) umělecké tvorby

Helena Šenfeldová

Ústředí lidové (a) umělecké výroby bylo od roku 1945 až do počátku devadesátých let organizací, která pečovala různými formami o uchování a rozvoj rozličných drobných rukodělných oborů řemeslné a lidové výroby. Péče zahrnovala i odborné studium a činnost popularizační. Jejich prostředníkem či výsledkem byly kromě jiných forem (např. výstav) i různé tiskové materiály - katalogy výstav, informační a nabídkové brožury, a také časopisy a ucelená řada technologických studií. Různé organizační změny provázející činnost ÚLUV v průběhu jeho trvání zapříčinily, že ÚLUV za dobu své existence vydával tři různé koncipované časopisy - Věci a lidé, Tvar a Umění a řemesla.

Nejstarší a národopisné problematice nejbližší byl časopis Věci a lidé. Vycházel v letech 1947 - 1954 ve skromné formě - formát A5, tiskl se na nepříliš kvalitním papíře s černobílými obrázky. V uvedeném časovém rozmezí vyšlo šest ročníků, prvé dva redigoval umělecký historik Karel Hetteš, ostatní Josef Raban. Profil časopisu nebyl v prvním ročníku zcela vyhraněný. Obsah čísel byl do značné míry zaměřen osvětově, zabýval se také problematikou označovanou tehdy jako lidová tvorba, ale v tomto pojmu se směřovala záměrně činnost se zbytky tradiční lidové výroby. Od druhého ročníku, kdy začal souběžně vycházet časopis Tvar, došlo k úpravě zaměření časopisu Věci a lidé, a ten se měl nadále věnovat hlavně

"ušlechtilé výrobě řemeslné a domácí", jak se uvádělo v redakčním oznámení.¹⁾

Redakce se zaměřila na vydávání monotematických čísel věnovaných jednotlivým oborům lidové výroby nebo určitým regionům. Vyšla čísla, věnující se lidové krajsce, keramice, lidovému sklu, hračce, tkaninám, výšivkám a kroji, textilnímu tisku, číslo věnované historii svérázu, lidové výrobě v jihozápadních Čechách a na Chodsku, ve dvou číslech byly publikovány výsledky společného výzkumu ve spišských obcích Repáše a Torysky. Ze zpětného pohledu bychom časopis Věci a lidé označili spíše za sborník, protože od druhého ročníku obsahoval minimum aktuálních zpráv, ale na jeho stránkách vycházely obsáhlejší studie, které na různé úrovni shrnovaly do té doby známé poznatky o daném tématu. Časopis měl jednak stálý okruh autorů, zpočátku to byli spíše umělci historici a architekti svázaní nějak s činností vydavatele, jednak se redakce snažila pro jednotlivá témata vyhledávat odborné spolupracovníky. Okruh přispěvatelů se tak proměnil a jednotlivé studie zpracovávali převážně autoři - národopisci - Josef Vydra, Vilém Pražák, Drahomíra Stránská, Josef Beneš, Ludvík Kunz, Ema Marková, Blažena Šotková, v posledních ročnících i Jitka Staňková a Vladimír Scheufler. V roce 1954 bylo vzhledem k organizačním změnám vydávání časopisu ukončeno.

Souběžně s časopisem Věci a lidé začalo Ústředí lidové a umělecké tvorby vydávat od roku 1948 druhý časopis, nazvaný Tvar (šéfredaktor Karel Hetteš, od šestého ročníku Josef Raban). Podtitul názvu zněl časopis pro průmyslové výtvarnictví a lidovou tvorbu. V programovém prohlášení se pravi-

lo, že "časopis se bude zabývat především návrhářstvím pro průmyslovou, řemeslnou i lidovou výrobu a kritickým hodnocením nových výrobků z hlediska jejich účelnosti, ovladatelnosti, udržovatelnosti a tvarové dokonalosti. Při tom ovšem bude jako dosud sledovat výtvarné projevy našeho lidového umění ...".²⁾ Tato koncepce časopisu se dodržovala. Časopis měl poměrně vysokou úroveň jak v obsahu, tak v grafickém ztvárnění. Tématikou lidové tvorby se zabýval poměrně často, ale byly to jednotlivé články a jejich námětem byla hlavně problematika využívání tradic a jejich rozvíjení, hodnocení výstav a tvůrčích počinů. S postupujícími ročníky se Tvar tématice lidové výroby vzdaloval a věnoval se hlavně různým oborům užitého umění moderního návrhářství. Od jedenáctého ročníku (1958) se stal vydavatelem Tvaru Svaz československých výtvarných umělců a jeho zaměření tedy muselo jednoznačně sloužit potřebám výtvarníků. Vycházel až do roku 1971, kdy bylo jeho vydávání v době tzv. normalizace zastaveno.

Ústředí lidové umělecké tvorby bylo v roce 1956 převedeno do rezortu ministerstva kultury a v tomto roce také začalo vydávat časopis Umění a řemesla, koncipovaný jako časopis pro otázky lidové umělecké výroby a uměleckého řemesla (redaktoři Josef Raban - první ročník, od druhého ročníku 1958 postupně Vojtěch Tilkovský, Ondřej Sekora a Karel Fabel). V okruhu článků o lidové výrobě reagoval časopis zejména na činnost Ústředí lidové umělecké výroby, tedy na soudobé využívání lidových tradičních technik a forem, propagoval práci výrobců i návrhářů, referoval o tvůrčích výsledcích, výstavách, přinášel teoretické články o dalších možnostech vývoje. Kromě toho se časopis zabýval také otázkami

kultury a tvorby životního prostředí, uměleckým řemeslem a užitým uměním. Tato druhá tematika začala převládat zejména od počátku sedmdesátých let, kdy se po zrušení Tvaru a dalších časopisů s výtvarnou tematikou Umění a řemesla stala jediným časopisem, který tuto tematiku ve svém programu zahrnoval. Svou vysokou úroveň získal tento časopis velmi dobré jméno. Umění a řemesla vycházejí dodnes, ovšem od roku 1991 jako samostatný časopis (mimo rámec ÚLUV) s podtitulem časopis pro kulturu prostředí.

Výzkumná a dokumentační složka ÚLUV, kde pracovali áro-
dopisci, si kladla za úkol zaznamenávat rozličné technologie jednotlivých oborů rukodělné výroby a zpracovávat přehledy forem výrobků, které se popisovanými technologiemi zhotovovaly. Výsledkem této odborné činnosti byly studie, které se podařilo vy publikovat v edici nazvané Technologie lidové výroby. V edici vyšlo osm svazků (prvé tři ve spolupráci se Slováckým muzeem, pět samostatně jako účelové publikace ve spolupráci s bývalým nakladatelstvím technické literatury). Tématicky jsou jednotlivé svazky věnovány technologii pletení ze slámy, orobince a loubků, zhotovování kraslic, zvykoslovných předmětů a obřadního pečiva, lidovým tkaninám a výšivkám a lidovým technikám zdobení dřeva.

Toto je tedy stručný přehled nejdůležitějších vydavatelských počinů bývalého ÚLUV. Tematika jeho publikací měla svůj specifický charakter, protože povětšinou bylo nutno spojovat tradiční materiál se současností. Tím se tradiční materiál aktualizoval a tato problematika se tak stávala zajímavou i pro odbornou veřejnost. Badatelská činnost ÚLUV je nyní již uzavřena, a tak jsou písemné publikované výsledky

této činnosti v časopisech a technologiích trvalým odkazem do budoucnosti.

Poznámky:

- 1) Věci a lidé, roč. 2, str. 96
- 2) Tvar, 1, 1948, str. 141

Přehled časopisů a technologií:

Věci a lidé, 6 ročníků, 1947 - leden 1955

Tvar, roč. 1 - 10, 1948 - 1957 - vydavatel Ústředí lidové a umělecké tvorby

roč. 11 - 21, 1958 - 1971 - vydavatel Svaz

československých výtvarných umělců

Umění a řemesla, 1956 - 1990 - vydavatel Ústředí lidové umělecké tvorby

1991 a dále - vydavatel Sdružení Umění a řemesla za podpory MK

Přehled publikací v edici Technologie lidové výroby:

- 1) Eberhardová, Arnoštka - Šenfeldová, Helena: Sláma a orobinec, Uherské Hradiště 1971
- 2) Orel, Jaroslav: O kraslicích, Uh. Hradiště 1973
- 3) Šenfeldová, Helena: Pletení z loubků, Uh. Hradiště 1975
- 4) Langhammerová, Jiřina: Zvykoslovné předměty, Praha 1979
- 5) Zastávková, Jaroslava: Technologie stehů lidové výšivky, Praha 1981

- 6) Šenfildová, Helena: Lidové techniky zdobení dřeva, Praha 1984
- 7) Prachařová, Ludmila - Šťastná, Jarmila: Lidové pečivo v Čechách a na Moravě, Praha 1988
- 8) Staňková, Jitka: České lidové tkaniny, Praha 1989

Redaktoři - osobnosti Česko-židovského kalendáře

Jana Doležalová

Česko-židovský kalendář začal pravidelně vycházet od roku 1881 z iniciativy Spolku českých akademiků židů v Praze. Tato první organizace česko-židovského hnutí si vzala zpočátku své činnosti za své jazykové a národní cíle a usilovala především o odněmčení. Pořádala každoročně vlastenecké zábavy a teprve po pěti letech začala s publikační činností.

Máme-li význam a důležitost kroku, jenž k tomu vedl, správně ocenit, musíme si uvědomit, jaké byly tehdejší poměry. V Praze, podobně jako v jiných židovských obcích, se po dosažení emancipace vytvářely skupiny, které viděly v asimilaci k okolnímu obyvatelstvu přirozené završení emancipace, ať již to byla asimilace k českému nebo německému národu. Pojmové vymezení židovství jako národnosti nebo náboženství či obojího zároveň nebylo zdaleka ještě ustáleno. Problém dvou řečí stavěl jednotlivce v otázkách kultury před nesnadné rozhodování, kterého bývají obyvatelé jednojazyčného prostředí ušetřeni. Mluví-li se dnes o pražském židovském společenství minulosti, rozumí se tím téměř vždy německo-židovské kulturní prostředí, proslulé osobnostmi zjevu Kafkova, Werflova či Rilko. A přece zvláště od sedmdesátých let minulého století se v Praze tvořilo a sílilo české židovské hnutí, které usilovalo o vědomou asimilaci k české národnosti a kultuře. Ovšem počátky českého cítění židů v první čtvrtině 19. století jsou na českém venkově.

Venkovští studenti židovského vyznání se zúčastnili i revolučních událostí v roce 1848. Snaha po asimilaci k češství narážela zpočátku také na nepochopení některých představitelů českého obrozeneckého hnutí jako byli např. K. Havlíček Borovský nebo Fr. Palacký na rozdíl od K. H. Máchy či Bolemíra Nebeského.

Romantické východisko básníka Máje, založené na poznání svobody jako výchozího principu lidského společenství, bylo patrně rovněž motivací k židovské látce v jeho próze. Ne pochybně, když psal Cikány, znal Byronovy Hebrejské melodie z roku 1814. Mnohé stránky časopisů Květy a Česká včela, zaplněné židovskou tematikou Bolemíra Nebeského, vděčí jistě i jeho letitému přátelství s prvním česky píšícím židovským básníkem Siegfriedem Kapperem.

První česko-židovskou organizací je proto až roku 1876 vzniklý Spolek českých akademiků židů, který se přihlašuje k duchovnímu odkazu zvěčnělého básníka a lékaře S. Kappera. Toho Kappera, který svým překladem Máchova Máje r. 1844 i jiných jeho básní do němčiny a dalšími články přispěl k tomu, že Mácha vstoupil do širšího literárního povědomí, a tak zapůsobil i na jeho uznání doma.

Prvním předsedou spolku se stal JUC. Leopold Katz, pozdější advokát v Praze. Pocházel z Jistebnice u Tábora, kde objevil v sedmdesátých letech husitský kancionál z XV. století. Byl Jihočechem a svůj rodný kraj měl po celý život upřímně rád. Byl také důvěrným přítelem a mecenášem českých malířů a spisovatelů a v jeho kanceláři ve Šlikově paláci visela prý význačná díla nejlepších českých mistrů. Protektorem Spolku se stal prof. dr. Alois Zucker, autor mnoha

spisů z oboru trestního práva, který po rozdělení pražské university přešel na její českou část.

Česko-židovské hnutí prošlo za celou dobu své existence bohatým vývojem od boje za jazykovou, národní, a kulturně-publikační asimilaci po účast na politických zápasech českého národa. K drobným úspěchům patřilo například i zvolení pražského starosty dr. Tomáše Černého v roce 1881 na protest proti poručnictví Vídně. Vítězství českého starosty bylo tehdy závislé na tom, koho bude volit židovská čtvrť Josefov. Úsilím spolku se podařilo její obyvatele správně přesvědčit.

Rozsáhlá literární, publicistická a kulturní činnost českožidovského hnutí nebyla jako celek dosud dostatečně zhodnocena. Jeho ediční činnost zahrnuje kromě vydávání zájmových publikací i jednotlivých děl 61 ročníků Česko-židovského kalendáře a časopisy Česko-židovské Listy, Rozvoj a Kapper. Obzvláště Česko-židovský kalendář, který byl zároveň literárním sborníkem i průběžnou kronikou hnutí, nacházel mezi svými čtenáři velikou oblibu. Dlouholetý (1860-1907) a zasloužilý redaktor kalendáře Karel Fischer získal pro periodikum příspěvky z řad mnoha českých spisovatelů, kteří nebyli židovského původu, jako J. Arbes, A. Jirásek, J. Kvapil, S. Machar a L. Stroupežnický.

Všechny tyto akce a řada dalších byly možné proto, že hnutí se rozrostlo i organizačně. Kromě Spolku českých akademiků židů, který byl od r. 1919 přejmenován na Akademický spolek Kapper vznikaly i další organizace. V roce 1894 to byla Národní jednota českožidovská, která byla později nahrazena Politickou jednotou českožidovskou, při níž vznikl

v roce 1896 Kroužek česko-židovského dorostu. V roce 1907 vznikl Svaz českých pokrokových židů, který se roku 1919 sloučil s Politickou jednotou česko-židovskou a vytvořil organizaci Svaz Židů v ČSR s řadou odborů. Vznikaly i menší organizace, a to i ve venkovských městech.

V období Masarykova vystoupení v procesu s Hilsnerem se začíná formovat nová generace česko-židovská, která klade hlavní důraz na otázky morální a etické. Již zmíněný Svaz českých pokrokových židů sdružuje většinou stoupence realistické strany. Vůdčím zjevem této generace se stává pardubický lékař dr. Viktor Vohryzek. Vlivem T.G.M. chápe češství jako duchovní úroveň a životní úkol. Jádrem židovské otázky je podle něho otázka náboženská, osvobozená od jakéhokoliv církevníčení. Jeho spolupracovník Bohdan Klineberger (1859-1928) se pokusil ve svém životním díle Náboženský cit vystopovat vývoj náboženského prožívání na půdě židovství a křesťanství. Po smrti Vohryzkové byla vydána jeho Kniha životní moudrosti a publikace K židovské otázce. Dlužno připomenout, že k jeho generaci patří spisovatel Vojtěch Rákos, autor nezapomenutelného příběhu o Modchem a Rézi ze sbírky Vojkovičtí a přespolní, a povídkář Max Lederer. Jeho starší literární jmenovec Edward Lederer, politický myslitel a beletrista, podnítil norského básníka Bjornsona k veřejnému vystoupení proti útlaku Slováků.

Po smrti dr. Vohryzka v roce 1919 se stal uznávaným ideovým vůdcem českožidovského hnutí plzeňský, později pražský advokát dr. Jindřich Kohn. Jeho humanistická filosofie, zv. demosofie, byla logickým vyústěním jeho předchozího myslitelského díla. Kohnovy myšlenky byly nadšeně přijímány ce-

lou mladou prvorepublikovou českožidovskou generací. V letech předválečných a poválečných patřil k významným členům hnutí dr. Alfréd Fuchs, později katolický konvertita, a dr. Otakar Guth, oba obětaví organizátoři a publicisté. Oba také zahynuli v koncentračních táborech za druhé světové války. Z příslušníků spolku dlužno dále jmenovat světoznámého spisovatele Egona Hostovského a básníky Hanuše Bonna a Jiřího Ortena.

Konec první republiky neznamená rozpad českožidovského hnutí, ačkoliv byly tyto snahy spolu s osudem republiky později potlačeny. Hnutí přetrvává v ilegální podobě ještě v Terezíně. Jeho poslední předseda dr. Otto Stross zahynul v plynové komoře. Teprve v poválečném období za komunistického režimu je organizace podobně jako jiné "dobrovolné" rozpuštěna.

Literatura:

Česká Včela, č.32, 1845

Věstníky ŽNO z let 1950 - 60

Brod, Max: Život plný bojů, Praha 1966

The Jews of Czechoslovakia, N.Y.1961, I.díl.

Z edičních aktivit Folkorního sdružení ČR

František Synek

Úvodem mi případně nezbytné představit Vám organizaci, která již od roku 1990 rozvíjí své úsilí, zájem a činnost především směrem ke svým členským kolektivům, folklorním souborům a skupinám z celé České republiky. Folklorní sdružení ČR (FoS ČR) vzniklo při ustavujícím shromáždění vedoucích folklorních souborů a muzik v květnu roku 1990 jako zájmové občanské sdružení, jehož činnost i vnitřní režim se řídí Stanovami FoS ČR a Organizačním a pracovním řádem sdružení. V současné době FoS ČR, jehož nejvyšším orgánem je shromáždění vedoucích členských souborů - valná hromada, sdružuje celkem 360 folklorních kolektivů. V době dvouletého mezidobí mezi valnými hromadami Sdružení řídí organizaci zástupci členských souborů volený devítičlenný výbor, v jehož čele stojí předseda Sdružení a dva místopředsedové. Činnost FoS ČR se rozvíjí v pěti základních oblastech: 1/ činnost programová (přehlídky, festivaly), 2/ ediční (publikační a propagační činnost), 3/ vzdělávací (sympozia, semináře, školení, hodnotící besedy apod.), 4/ zahraniční činnost (CIOFF, IOV, IGF a spolupráce s národními folklorními asociacemi ad.) a 5/ další činnosti (práce výboru, spolupráce s organizacemi, dokumentace, knihovna ad.).¹⁾ FoS ČR rozvíjí velmi těsnou spolupráci nejen s regionálními folklorními sdruženími²⁾, které pracují jako samostatné právní subjekty v jednotlivých národopisných regionech (snad s výjimkou jižních Čech a některých subregionů Slovác-

ka), ale také s odbornými institucemi (ÚLK Strážnice, IPOS ARTAMA Praha ad.), ministerstvy a muzejními pracovišti.

Vlastní ediční aktivity Folklorního sdružení České republiky mají několikery charakter: nejdůležitějším projevem ediční činnosti FoS ČR je vydávání vlastního časopisu Folklor (6x ročně, A5, 60 stran, barevná obálka, černobílé fotografie). Časopis (v letech 1990 - 1993 informační bulletin) vychází sedmý rok a pravidelně přináší aktuální informace nejen z činnosti Sdružení a jeho členských souborů, ale také z oblasti folklorního hnutí jako celku³⁾. O časopise ostatně podrobně v jiném příspěvku pojednala jedna z jeho redaktorek, dr. Barbora Čumpelíková.

Další z významných edičních počinů FoS ČR tvoří tisky, které členské základně i široké odborné i laické veřejnosti přináší informace o konání folklorních akcí v celé ČR. Jedná se především o "Přehled folklorních akcí v ČR - Kalendář a informace", který Sdružení vydává pro každý kalendářní rok od roku 1992. Z původně malé brožury, uvádějící po tři první roky sotva několik desítek akcí - především festivalů a slavností - vznikla v roce 1995 úsilím spolupracovníků redakce časopisu Folklor i jeho šéfredaktora kniha, přinášející několik stovek informací v měsíčních přehledech o jednotlivých folklorních akcích, připravovaných organizacemi, muzei, kulturními institucemi, městy i samotnými soubory a muzikami. Každá akce má kromě data konání a názvu uvedeny další informace: krátkou anotaci, pořadatele, místo pořádání, kontaktní adresu a telefon. Doplnkem publikace jsou přehledy vybraných akcí (predevším festivalů a slavností) na Slovensku a v Rakousku, nově se jedná o uvádění přehledu akcí také

v Polsku, Maďarsku, Slovinsku a Německu. Vedoucími souborů je vítán též přehled festivalů CIOFF a adresář delegátů této organizace z jednotlivých členských zemí. Kalendář akcí byl směřován v uplynulých letech také do zahraničí, takže anglický překlad akcí je samozřejmostí. Aktuální termínovník akcí (měsíční přehledy) vychází pravidelně také jako příloha časopisu Folklor. V minulém roce připravilo FoS ČR ve spolupráci s Ministerstvem zahraničí ČR reprezentační skládačku, která uváděla formou pozvánky vybavené kvalitními barevnými fotografiemi a cizojazyčnými (A, N, Š, F) texty informace o termínech regionálních folklorních slavností a mezinárodních folklorních festivalů. Obsah skládačky i její zajímavé grafické zpracování byly oceněny pracovníky řady českých ambasad po celém světě.

Třetí okruh ediční činnosti Folklorního sdružení ČR tvoří vydávání metodických publikací pro potřeby vedoucích členských souborů i zájemce z řad odborné i laické veřejnosti. Jedná se především o tématické sbírky písní nebo tanců. V ediční řadě FoS ČR tak od roku 1993 vyšlo celkem 16 publikací, které Vám nyní v krátkosti představím:

1) Rejšek, R.: Východočeské mateníky, Praha 1993

Publikace upravených zápisů tanců s proměnlivým taktem ze sbírek Č. Holase a J. Zemánka přináší celkem 63 mateníků. V krátkém úvodu, charakterizujícím mateníky jako tance se střídavým taktem, uvádí autor dále místa výskytu těchto tanců v Čechách s místním pojmenováním a odkaz na literaturu, která se jejich popisem doposud zabývala. Vlastní publikaci pak tvoří notový záznam písně, včetně textů, určení lokality záznamu a popis tance. Velikost A4, 80 str. náklad 2 000 ks.

2) Vlasáková, O.: Vánoční lidová zdobnost, Břeclav 1993

Známa brněnská výtvarnice, sběratelka a zapisovatelka výtvarných projevů lidové kultury zpracovala zajímavou publikaci, v níž kresbou i poutavým slovem představila výtvarné symboly vánoční doby. Publikace našla odezvu nejen u souborů, ale také u široké veřejnosti pro svoji sdělnost a jednoduché popisy, s jejichž pomocí je možno většinu "předmětů" rychle zhotovit. Velikost A5, barevná obálka, 115 stran, náklad 10 000 ks.

3) Rokyta, J.: Prameny I., Praha 1994

Folklorní sdružení ČR je pořadatelem cyklu regionálních přehlídek folklorních souborů s názvem Prameny. Publikace Prameny I. tvoří první z řady připravovaných zpěvníků, které se váží k těmto přehlídkám. Autor v ní shromáždil 123 známých i méně známých lidových písní z Třinecka a Jablunkovska, Moravského Lašska, Valašska a Podluží. Velikost A4, 60 stran, náklad 1 200 ks.

4) Rejšek, R.: Náš tatíček ševcuje, Praha 1993

Publikace přináší zajímavý materiál řemeslnických tanců, které jsou pro své pohybové bohatství neobyčejně přitažlivé pro dětské i dospělé tanečníky. Sbírka uvádí 56 tanců (notový záznam a text písně, příp. varianty, popis tance, pramen) z oblasti celých Čech. Velikost A4, 54 stran, náklad 1 200 ks.

5) Bažant, J.: Harmonizace českých a moravských lidových písní (v tisku)

6) Zálešák, C. a kol.: Scénická tvář folkloru (v tisku)

Reedice publikace Folklor na scéně, kterou vydal Osvětový ústav v Bratislavě. Pro druhé vydání byl slovenský materiál

rozšířen o poznatky a příklady z českého, moravského a slezského folklorního a souborového hnutí autorskou spoluprací C. Zálešáka se Z. Jelínkovou, manželi E. a R. Rejškovými a F. Synkem, doplněn ukázkami rozpracování tanečních motivů na příkladu českých tanců rejdoček a rejdovačka a fotografiemi, charakterizujícími scénické tvary a postupy.

7) Balounová, A.: Lidové písně a tance nejzápadnější části Čech, Praha 1994

Společná reedice dříve publikovaných materiálů sbírek manželů A. a M. Balounových, vydaná v jednom společném sešitě, uvádí zápisy písní, tanců a popisy krojů z oblasti Karlovarska a Chebska, včetně uvádění původních německých textů i pramenů. Velikost A4, 60 stran, náklad 2 000 ks.

8) Weis, K.: Český jih a Šumava v písni I., Praha 1996

Výběr lidových písní z šestidílného stejnojmenného zpěvníku K. Weise, vydaného v roce 1928, který připravilo Hudební vydavatelství Kneifl ve spolupráci s Folklorním sdružením ČR. První díl reedice obsahuje 68 písní. Velikost A5, 68 stran, náklad 2 000 ks.

9) Weis, K.: Český jih a Šumava v písni II. (v tisku)

Výběr lidových písní z šestidílného stejnojmenného zpěvníku K. Weise, vydaného v roce 1928, který připravilo Hudební vydavatelství Kneifl ve spolupráci s Folklorním sdružením ČR. První díl reedice obsahuje 68 písní. Velikost A5, 68 stran, náklad 2 000 ks.

10) Mišurec, Z.: Výstavní zpěvník Jana Pelára, Praha 1996

Zpěvník, sestavený z rukopisných zápisů zpěvu a instrumentálních doprovodů hry valašského lidového muzikanta J. Pelára na Národopisné výstavě československé v Praze 1895, které

provedl J. J. Nymburský. Vydáno u příležitosti 100. výročí NVČ. Velikost A4, 60 stran, náklad 2 000 ks.

11) Dumek, J.: Písně z Dobrovice a okolí, Dobrovice 1994
Rukopisnou sbírku dobrovického rodáka J. Dumka připravila pro vydání dr. B. Čumpelíková. Sbíрка přináší 41 lidových písní z městečka Dobrovice u Mladé Boleslavi. Je odrazem repertoáru, zpívaného a zapsaného převážně v kruhu rodiny Dumkovy, jak jej utvářela léta, životní osudy a cesty i tehdejší společnost na přelomu 19. a 20. století, podnícená Národopisnou výstavou československou k zájmu o lidovou kulturu i folklor. Velikost A5, 52 stran, náklad 1 500 ks.

12) Pachtová, M.: Hanáckým dětem, Praha 1995
Třetí díl materiálové sbírky M. Pachtové, přinášející pohybové hříčky a hry hanáckých dětí. Kniha přináší texty hanáckých dětských her a tanců. Velikost A4, 56 stran, náklad 2 000 ks.

13) Mišurec, Z.: Prameny II., Praha 1994
Další zpěvník, navazující na cyklus přehlídek Prameny, přináší celkem 63 lidových písní ze středních, severovýchodních a jižních Čech. Velikost A4, 54 stran, náklad 1 100 ks.

14) Petrů, J. a Synek, F.: Slovácká svatba na kyjovském Dolňácku, Praha 1995
Obsažná publikace přinášející kompletní informaci (textovou, písňovou, částečně i taneční) o jednotlivých částech průběhu slovácké svatby na Dolňácku v obcích okolo Kyjova. Velikost A4, barevná obálka, 155 stran textu se 100 písněmi, regionální slovníček, rejstříky, náklad 2 000 ks.

15) Synek, F.: Adresář folklorních souborů FoS ČR, Praha 1996

Souborná publikace, přinášející aktualizované adresy a další základní informace o 348 členských folklorních souborech FoS ČR. Publikace je zpracována pro všechny kolektivy jednotně s možností dalšího dopisování zjištěných dat. Doplněkem publikace jsou adresy pořadatelů folklorních festivalů a slavností a adresář předsedů regionálních folklorních sdružení ČR. Velikost A5, barevná obálka, 220 stran, náklad 2 000 ks.

16) Králová, J.: Lidový kroj a výšivka na Opavsku, Opava 1994

Publikace vydaná ve spolupráci s Folklorním sdružením Opavského Slezska a Opavským muzeem uvádí charakteristiku lidových krojů Opavska a Hlučínska. Publikace má textovou část doplněnou o fotografie a zmenšené kresby a přílohu, obsahující rozkreslení krojových součástí ve skutečné velikosti. Velikost A4, 50 stran, 3 archy obrazových příloh, náklad 2 000 ks.

V závěru roku 1996 připravilo ještě Folklorní sdružení ČR do tisku následující tituly, jejichž vydání lze očekávat v první polovině roku 1997 (tituly jsou pracovní):

Štika, J.: Lidová strava na Valašsku

Popelka, P.: Zpěvník z Uherskobrodsko

Drtilová, L.: Zpěvník ze severní Hané

Ediční činnost Folklorního sdružení ČR vychází v současnosti z finančních možností, které této zájmové organizaci dětí a mládeže poskytují obhájené granty ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, méně již ministerstva kultury. Ediční řada FoS ČR nemá stabilní plán titulů. Důležité je mít neustále v zásobě rukopisy publikací, připravené k tisku a předjednané spoluvydavatele, kteří dovedou s vydá-

ním knihy (sborníku, sbírky) finančné pomoci. Také z těchto důvodů nelze naši ediční řadu zaměřovat pouze na tituly sledující republikovou působnost sdružení, ale vydáváme také tituly regionální (někdy též pouze místní) povahy. Všechny jsou však bez rozdílu poskytovány členským souborům a zájemcům do jejich souborové nebo odborné knihovny. Většina námi vydaných titulů byla členskou základnou, širokou veřejností a odborníky přijata kladně. Doufáme proto, že i nadále budeme moci naši ediční řadu rozšiřovat o další zajímavé tituly.

Všechny publikace i časopis je možno objednat na adrese
Folklorní sdružení ČR, Senovážné nám. 24, 116 47 Praha 1.

Poznámky:

- 1) Konkrétní informace k činnosti Folklorního sdružení ČR viz časopis Folklor (1/95 nebo 1/97).
- 2) V současné době spolupracuje s FoS ČR celkem 15 regionálních folklorních sdružení působících (s výjimkou jižních Čech a na Slovácku v oblasti Uherskohradištska a Uherskobrodská) ve všech ostatních národopisných regionech ČR. Kontaktní adresy viz Adresář folklorních souborů ČR.
- 3) Rubriky časopisu Folklor: 1) Aktuálně z činnosti FoS ČR, 2) Zprávy regionů, institucí a souborů, 3) Na pomoc souborům, 4) Nabídky, tipy, koupě, prodej a 5) Příloha.

"Folklor" - časopis Folklorního sdružení ČR

Barbora Čumpelíková

Využívám příležitosti, abych vás seznámila s časopisem, který se sice nedá nazvat ani národopisným ani vlastivědným periodikem, je však věnován problematice z národopisné a vlastivědné práce vycházející. Jeho název je Folklor, časopis Folklorního sdružení České republiky. Je zaměřen a koncipován pro potřeby souborů lidových písní a tanců, které se hlásí k dědictví NVČ a jsou si vědomy, že jejich historie se začala psát zároveň s výstavou. S myšlenkou časopisu přišel dr. František Synek velice záhy po založení FoS, v roce 1990. Myšlenka se realizovala postupně, s rozšířením možností zájmových činností a s upřesňováním koncepce pomoci a potřeb organizovaných souborů. Název časopisu sice není zcela adekvátní obsahu ve smyslu precizního odborného vyjádření, zato je přizpůsobivý chápání laické veřejnosti.

První číslo Folkloru přinášelo informace členským souborům FoS ČR. Časopis od počátku jevil snahu rozšířit spektrum informací od lapidárních až k odborným otázkám, nevyjímaje seznámení čtenářů s poměrně krátkou, teprve stoletou historií přenosu lidového umění na scénu, neboť lidská paměť udrží sice hodně, ale ne všechno a věčně. Kromě toho v každém ústním podání začínou okamžitě pracovat kvasinky folklorního procesu, který zkresluje fakta a za určitých okolností může podlehnout vnějším tlakům. Proto vědomí, že souborové hnutí mělo své kořeny ve vlasteneckém a k národní identitě se hlásícím konci minulého století, znamenalo pro samotnou

věc závažnou okolnost. V roce 1990 totiž perspektiva SLPT byla ještě silně zamlžená a ani optimistické předpovědi nemohly rozptýlit obavy z okolností podmiňujících bytí či nebytí. Jsem přesvědčena, že existence časopisu přispěla nejen k informovanosti členů FoS, ale i té části vlivné veřejnosti, která tento umělecký žánr spojovala výlučně s totalitou.

V prvním roce vyšla 3 čísla časopisu, ve druhém už 4. Od roku 1995 vychází v dvouměsíčním intervalu, tedy v počtu šesti řádných čísel ročně. V roce 1995 vyšlo navíc sedmé, mimořádné číslo, věnované programu sympozia Folklorní hnutí v ČR po roce 1945. Tato situace se bude pravděpodobně opakovat i letos; symposium uspořádalo FoS ČR ve spolupráci s Ústavem lidové kultury ve Strážnici a Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm pod záštitou náměstka ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Sborník referátů semináře vydalo FoS ČR za finanční pomoci MK ČR.

Za sedm let trvání prodělal časopis vývoj po stránce vnitřní i vnější. Od funkční, ale nevzhledné bulletinové podoby až k výtvarně vyřešené obálce a barevným fotografickým přílohám. Vedoucím redaktorem je od prvního čísla dr. František Synek, předseda FoS ČR. Vzhledem k pravidelné spolupráci jsem vedena jako redaktorka, po jazykové stránce s námi spolupracují dvě redaktorky, dr. Ivana Cihlářová a dr. Romana Habartová. Grafickou úpravu obálky řeší Ronald Štefka. Časopis vychází v nákladu 1 600 ks. Do každého ve FoS registrovaného souboru přicházejí automaticky 2 čísla. Dalších 100 ks má platící odběratele v jednotlivcích nebo institucích. Zbytek rozesíláme kulturním domům, spřáteleným institucím, centrálním, regionálním a místním úřadům a muzeím,

kteřá tímto způsobem informujeme o činnosti a potřebách naší zájmové činnosti, případně o závažnějších otázkách s existenčním dosahem.

Časopis má 5 stálých rubrik:

- 1/ Informace o činnosti v základních programových okruzích včetně cílů, kterých chceme dosáhnout.
- 2/ Recenze, zprávy a informace o činnosti regionů, jednotlivých souborů a institucí, zabývajících se příbuznou tematikou, např. ÚLK a ARTAMA.
- 3/ Základní odborná pomoc vedoucím folklorních souborů v oblasti lidové kultury. V této rubrice najdete odborné příspěvky, zabývající se taneční přípravou, kalendářní a rodinnou obřadností, osobnostmi spojenými s výrazným vlivem na vývoj hnutí ve smyslu zásadním i regionálním, zkrátka je to populárně pojatá osvěta včetně rozborů a aktuálních otázek.
- 4/ Inzerce, recenze, programy nabídky festivalů, spadající do nadcházejícího období, ediční řady, zajímavosti o zvukových nosičích a jejich nabídka na trhu, servisní informace od prodeje a výroby krojových součástí po nahrávací studia.
- 5/ Příloha s aktuálním kalendářem akcí, zpěvníček lidových písní, orientace v písňových rukopisných fondech AV, muzeí a jiné zajímavosti.

Výhledově budeme moci rozšířit přílohu barevných fotografií, pravděpodobně se změní 2. a 3. strana obálky, přibude záložkový list s fotografií a osobním vyznáním žijících klasiků hnutí. Neopominutelná je skutečnost, že kolem časopisu se formuje okruh autorů obsahově profilujících mladou souborovou generaci, ve které už také nacházíme velmi slibné osobnosti. Je zajímavé, že jsou určité soubory, které vedou

své členy k přemýšlení. Vyrůstají zde osobnosti, tanečně, pěvecky, hudebně nebo všechno dohromady, na výši. V této souvislosti je třeba jmenovat Rokytku z Rokycan a Mladinu z Plzně. Členové jsou zvyklí podílet se na řešení tvůrčích i teoretických problémů a přesně formulovat své myšlenky. U vedení těchto souborů si vážím i toho, že je přitahuje i k řešení ekonomických otázek, kde vzít peníze na to, co je potřeba udělat.

Snažíme se o populární a čtivou formu, protože mladá generace, které především je časopis určen, čte chronicky nerada, zvláště teoretické statě. Zdá se však, že našla vztah k historickým reáliím, k vysvětlení vztahů a pojmů, známých z textů lidových písní. V této souvislosti bych ráda poděkovala i členům AV, kteří svými odbornými články přispívají k úrovni našeho časopisu. Zároveň nabízím prostor všem textům, jež by mohly být přístupné našim čtenářům a které se vám nevešly do renomovanějšího tisku, případně byly publikovány v odlehlé sféře.

Ještě využiji příležitost k informaci o akci, kterou jsme podnikli ve spolupráci s vedením NS. Souborům jsme rozeslali 550 ks dotazníků o životnosti výročních lidových obyčejů, konkrétně v roce 1995. Dotazník byl původně přizpůsoben chápání a možnostem členů SLPT. Spontánně se těchto dotazníků vrátilo asi 50 exemplářů, které doplnila laskavost některých etnografů z regionálních muzeí na závěrečný počet 94. Děkuji všem, kteří se na akci podíleli. Výsledky budou zpracovány, vyhodnoceny a publikovány v časopise Folklor začátkem příštího roku.

Publikační činnost Ústavu lidové kultury ve Strážnici

Jan Krist

V letošním roce si připomínáme 40. výročí vzniku Ústavu lidové kultury ve Strážnici, zařízení, jehož dějiny v sobě odrážejí celý komplikovaný společenský a kulturní vývoj v naší zemi po skončení 2. světové války. V této době vznikají ve Strážnici známé slavnosti, prožívají prudký rozvoj a nebývalý zájem publika o tradice lidové kultury vůbec. V nastalé euforii se staly masovou záležitostí, jež uvedla v život i řadu dalších podobných akcí. Strážnické slavnosti vyvolávaly neustálé diskuse o tom, jak nejlépe předvádět na scéně folklorní materiál, a dokonce o tom, zda se ještě jedná o folklor. Narůstala potřeba zřídit - v rámci dobových představ a snah - ve Strážnici profesionální kulturně osvětové středisko, které by uprostřed ještě relativně folklorně živého regionu se zabývalo studiem lidové kultury a také metodicky napomáhalo snahám o kulturně osvětové využívání folkloru. A tak v roce 1956 zřídil Krajský národní výbor v Gottwaldově Krajské středisko lidového umění ve Strážnici v čele s PhDr. Vítězslavem Volavým. Hlavní náplní jeho práce bylo vedle pořádání slavností hlavně "organizovat rozvoj lidového umění a metodicky pomáhat kulturně osvětovým zařízením".¹⁾ A skutečně veškerá činnost střediska byla zaměřena na pořádání folklorního festivalu a metodickou pomoc souborům lidových písní a tanců. Těmto úkolům byla podřízena i vydavatelská činnost. Vydávaly se všechny materiály pro potřeby festivalu. Diskuse kolem pořadů vyústily ve snahu

začít vydávat tiskem některé materiály z úspěšných pořadů. Možností však příliš nebylo. Z tohoto období stojí za zmínku zejména dva svazky knižnice "Strážnické brány", kdy Krajské nakladatelství v Gottwaldově vydalo spisky Františka Bonuše, vážící se k tématickým pořadům s názvy "Z Beskyd na obě strany"²⁾ a "Mezi dvěma slunovraty"³⁾.

V roce 1960 došlo ke změně administrativního uspořádání státu. Zanikl Gottwaldovský kraj a Krajské středisko lidového umění (dále jen KSLU) přešlo pod přímé řízení Jihomoravského krajského národního výboru v Brně. Zaměření jeho činnosti se nezměnilo, větší důraz však byl položen na metodické působení střediska. Byly zřízeny Krajský poradní sbor pro soubory lidových písní a tanců (ten později přešel i s pracovním úvazkem na nové Krajské kulturní středisko v Brně) a Krajský poradní sbor pro regionální folklorní festivaly. Od konce padesátých let se také pořádají ve Strážnici výstavy, budují se sbírky a odborná knihovna. Publikační činnost se začala nebývale rozvíjet zejména poté, kdy do KSLU v roce 1962 nastoupil PhDr. Josef Tomeš. Ten položil důraz na dokumentaci a vědecko-výzkumnou činnost, jež měly být základem k metodickému působení.

Tehdy poprvé vyšly samostatné publikace "Tance z Kyjovska"⁴⁾ a práce Ladislava Rutteho o gajdošských tradicích⁵⁾. Navíc se počaly vydávat tiskoviny i k výstavám, zejména plakáty a katalogy, z nichž za zmínku stojí např. ten k dlouhodobé expozici lidových hudebních nástrojů, umístěné v prostorách zámku.⁶⁾ Ke dvacátému výročí festivalu vydal okruh interních a externích pracovníků střediska v brněnském nakladatelství BLOK sborník "Strážnice 1946 - 1965"⁷⁾.

V roce 1964 došlo k počínu, který ediční činnosti KSLU dal zcela jiný směr a rozměr. Po zániku časopisu Československá etnografie byla obecně pocitována absence dalšího národopisného časopisu mimo Český lid a Slovenský národopis. A tak ve Strážnici vyšlo první číslo časopisu Národopisné aktuality. Časopis, jehož tvář formovaly v prvních letech osobnosti jako Josef Tomeš, Václav Frolec, Dušan Holý, Josef Jančář, Jan Loutchan, Josef Pešek, Oldřich Sirovátka a Vítězslav Volavý, se záhy stal pravidelně vycházejícím periodikem českých a slovenských národopisců. Zakládajícím a dlouholetým vedoucím redaktorem byl Josef Tomeš (1964 - 1978, č. 3). Po jeho nečekaném skonu se vedoucími redaktory postupně stali Jan Souček (1978, č. 4 - 1986, č. 3), Miloš Říha (1986, č. 4 - 1990, č. 1) a Jan Krist (1990, č. 2 - 4). Ve funkcích redaktorů se vystřídali odborní pracovníci Jan Souček, Dušan Vlach, Jiří Pajer, Anna Rýznarová-Mlýnková, Jan Krist, ve funkci výkonného redaktora Ludmila Batůšková-Tarcalová (1969, č. 1 - 1970, č. 1) a Jan Krist (1985, č. 2 - 1990, č. 1). Jako tajemnice redakce pracovaly postupně Ludmila Batůšková-Tarcalová, Ludmila Fajkusová-Horehledová a Marie Dočkalová.

Čtvrtletník Národopisné aktuality se snažil přispívat k objasnění různých otázek, vztahujících se k zájmové umělecké činnosti, ke scénickému folkloru a k tradicím lidové kultury obecně. Celkový ráz časopisu byl dán zejména jeho rubrikami. Mezi základní náležely: Studie, Jubilea, Nekrology, Konference, Recenze, Výstavy, Festivaly atd. Postupně přibývaly další jako Portréty, Živá tradice, Na pomoc souborům, Nálezové zprávy aj. Vzhledem k úsilí Josefa Tomše a ce-

lé redakční rady se kolem Národopisných aktualit (dále jen NA) soustředila velká skupina národopisců z celého bývalého Československa. Na stránkách časopisu se řešila řada problémů, které tehdy národopisce živě zajímaly.

Úvodní teoretické studie byly zaměřeny zpravidla na otázky spolupráce národopisu s jinými vědními obory, na metodologii výzkumů, jejich zaměření atd. Ale věnovaly se též otázkám využívání lidových tradic v soudobé kultuře a kulturně osvětové praxi. Najdeme tu však i svým způsobem tradiční studie o hmotné, sociální a duchovní kultuře lidu Československa. Hojně bylo stránek využíváno k tématům, jež byla pro Strážnici nosná, jako byly a jsou festival, regionální slavnosti, problémy budování muzeí v přírodě atd. Zhruba polovina čísla byla věnována vždy různým informacím, zprávám, recenzím. Své místo tu našly i diskuse k rozličným námětům.

Myslím si zcela neskromně, že NA se staly nejenom neopominutelnou součástí práce a života strážnického pracoviště, ale že si vydobily své pevné místo i v dějinách československého národopisu.

V roce 1968 došlo k další změně. Byl vydán nový organizační řád a středisko bylo přejmenováno na Ústav lidového umění ve Strážnici. Do ústavu nastoupilo postupně několik mladých národopisců a počátkem sedmdesátých let byla činnost ústavu koncipována do podoby specializovaného národopisného odborného a kulturně výchovného střediska. Vedle dokumentace rozličných jevů lidové kultury mělo návštěvníkům zpřístupnit pokud možno komplexní obraz života a kultury lidu na jiho-východní Moravě. Využívalo k tomu vedle festivalu i výstav,

expozic, buďovalo Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy, pořá-
valo symposia a semináře, zapojilo se do Státního plánu zák-
ladního výzkumu, do činnosti československé sekce MKKKB, do
práce komisí Národopisné společnosti československé. To
s sebou mj. neslo i rozšíření ediční činnosti.

Vzhledem k vydavatelským potížím se Ústav lidové umění
(dále jen ÚLU) pokusil založit samostatnou ediční řadu pří-
loh časopisu NA. Vyšly však pouze dvě práce: "Habánské pa-
mátky" Heřmana Landsfelda⁸⁾ a publikace Josefa Tomeše o vý-
ročních obyčejích na Valašsku⁹⁾. K rozšíření ediční činnosti
se jako schůdnější ukázalo konání rozličných symposií a nás-
ledné vydání sborníků. Dařila se hlavně spolupráce s brněns-
kým nakladatelstvím BLOK, které pomohlo na svět samostatné
desetidílné řadě sborníků edice "Lidová kultura
a současnost"¹⁰⁾.

Jinak se však v letech 1969 - 1986 ústavu podařilo vy-
dat jako zájmový náklad čtrnáctidílnou sérii malých gramofon-
ových desek s nahrávkami autentického folkloru. Na jejich
vydání se podíleli Jaromír Gelnar, Josef Tomeš, Vítězslav
Volavý, Jiří Pajer, Jan Krist, Dušan Holý a Pavel
Kurfürst.¹¹⁾ Mimo tuto vlastní produkci ústavu se ke stráž-
nickému festivalu váže i řada alb Supraphonu. Na jejich
přípravě se podílel hlavně Jaromír Nečas.¹²⁾

Počátkem osmdesátých let se konečně podařilo zahájit ve
větším rozsahu vydávání samostatných publikací. Po kolektiv-
ním díle "25 let Ústavu lidového umění Strážnice"¹³⁾ to byly
tři práce Jiřího Pajera: "Hromadný nález ze začátku 17. sto-
letí ve Strážnici"¹⁴⁾, "Počátky novověké keramiky ve
Strážnici"¹⁵⁾ a ve spolupráci s Františkem Hořákem "40 let

strážnické cimbálové muziky Slávka Volavého¹⁶⁾. Vyšla též bibliografie NA za prvních dvacet ročníků z pera Richarda Jeřábka.¹⁷⁾

Z iniciativy Pavla Kurfürsta vznikla v ÚLU edice tzv. Metodických monografií. V letech 1986 - 1992 v ní vyšlo 7 svazků. Otevřel ji Pavel Kurfürst spisem "Poslední vývojová fáze smyčcové lyry ve střední Evropě"¹⁸⁾, pokračoval Josef Jančář svazky "Tradiční způsoby zemědělského hospodaření na Slovácku"¹⁹⁾ a "Lidová rukodělná výroba na Moravě"²⁰⁾. Následoval Pajerův "Svět lidové písně"²¹⁾, práce Josefa Jančáře a Marty Pavlicové "Lidová hudba a tanec na jevišti"²²⁾. Edici uzavřeli František Synek "Katalogem folklórních souborů"²³⁾ a Jiřina Langhammerová monografií "Lidová krajka v Čechách a na Moravě"²⁴⁾.

V tomto desetiletí pokračuje intenzivní spolupráce ÚLU s jinými institucemi při vydávání zejména sborníků z různých sympozií a konferencí, hlavně z těch pořádaných ve Strážnici. Spolupráce byla úspěšná se Slováckým muzeem v Uherském Hradišti: tři svazky sborníku "Socializace vesnice a proměny lidové kultury"²⁵⁾ a dva svazky sborníku "Venkovské město"²⁶⁾. Dále s Muzejní a vlastivědnou společností v Brně: Archeologia Historica č. 12/87²⁷⁾, Bibliografie okresu Hodonín²⁸⁾ a sborník "Das Dorf im Prozeß der gegenwärtigen Veränderungen"²⁹⁾. Pokračovala i spolupráce s nakladatelstvím BLOK knihou "Mezi hudci"³⁰⁾. Ojediněle se publikovalo společně s jinými odbornými a vědeckými pracovišti, jako např. s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Brně sborník "Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě"³¹⁾ či se skupinou institucí vydaná publikace o teo-

retických a metodických východiscích k budování národopisných muzeí v přírodě³²).

Další velkou změnou v životě ústavu byla přelomová léta konce 80. a počátku 90. let. K 1. 1. 1991 přešel strážnický ústav s názvem Ústav lidové kultury ve Strážnici (dále jen ÚLK) pod přímé řízení Ministerstva kultury ČR. Jeho ředitelem se už v roce 1990 stal Josef Jančář. Ten položil důraz mimo jiné na nadregionální význam odborně poradenské, pořadatelské a dokumentační činnosti ÚLK a na nutnost mezinárodní spolupráce, zejména při naplňování dokumentu UNESCO "Doporučení k ochraně tradiční a lidové kultury a folkloru"³³). Posláním ústavu je podle Zřizovací listiny shromažďovat, uchovávat a odborně zpracovávat doklady o tradiční lidové kultuře, organizovat folklorní akce a poskytovat poradenské a informační služby pro všechny druhy folklorních aktivit v České republice.

Jako veškeré aktivity ústavu doznala změn i publikační činnost, která úzce souvisí s jeho hlavními úkoly. Největší proměny doznal čtvrtletník NA. Proměnil se v Národopisnou revui (dále jen NR), jak to signalizovalo už zvláštní číslo v roce 1990. Záměrem nového šéfredaktora, jímž se stal Jiří Pajer, bylo nejen aktuálně informovat o národopisném dění v jednotlivých regionech, ale hlavně přinášet názory na využití folkloru pro zájmovou uměleckou činnost, dále publikovat zajímavosti z národopisných muzeí i zprávy a studie o významu lidových tradic v soudobé národní kultuře. Časopis měl být pro všechny, kteří chtějí poznávat zajímavé jevy lidové kultury a zejména pro ty, jež prvky lidové kultury, především folkloru, využívají ke své tvůrčí činnosti.³⁴)

Ne všechno se však daří naplnit. Jak konstatují v rozhovoru v čísle NR 2/96 věnovaném výročí ústavu Dušan Holý a Richard Jeřábek, praxe ukázala tvář organizátorů folklorních aktivit a členů folklorního hnutí vůbec "odvrácenou od možností odborného vzdělávání v problematice, která by měla stát u základů jejich snažení"³⁵⁾. Konstatují též, že současné folklorní hnutí se pohybuje v jakémsi vakuu, že jeho ctižádostí není budování perspektivní teoretické základny, a že odběr NR v těchto kruzích je mizivý.

Obdobně i Josef Jančář píše, že se ke spolupráci nepodařilo získat členy folklorních souborů a další zájemce z praxe. Přesto se však podařilo časopis přiblížit praktickým potřebám folklorních aktivit, aniž by došlo k poklesu jeho odborné úrovně³⁶⁾. Diskuse kolem zaměření NR se promítla i do personálního obsazení funkce šéfredaktora. Už od 3. čísla ročníku 1991 převzal vedení redakce Josef Jančář a od 1. čísla ročníku 1994 je jím Jan Krist.

NR je dnes jediným populárně vědným časopisem, který se v ČR zabývá otázkami soudobého folklorismu. Opírá se však též o rubriky, jež byly nosnými už v NĀ. Významným příspěvkem k poznání národopisného bádání u nás a praktickým doplňkem časopisu jsou personální bibliografie předních národopisců, jichž jako bibliografické přílohy NR vyšlo dosud devět. Jedná se o bibliografie Antonína Václavíka³⁷⁾, Richarda Jeřábka³⁸⁾, Jaromíra Gelnara³⁹⁾, Zdenky Jelínkové⁴⁰⁾, Oldřicha Sirovátky⁴¹⁾, Václava Frolce⁴²⁾, Josefa Jančáře⁴³⁾, Jaromíra Jecha⁴⁴⁾ a Josefa Tomše⁴⁵⁾.

I ve změněných společenských a ekonomických podmínkách pokračovalo vydávání samostatných publikací. Jednak dozníva-

la už zmíněná řada metodických monografií, jednak vyšlo několik publikací, z nichž některé se zcela jistě stanou základními příručkami a pramenem poznání k dalšímu bádání. Byla to například monografie "Primáš Slávek Volavý"⁴⁶⁾, tance z Bystřicka a Pernštejnska Zdenky Jelínkové⁴⁷⁾, výborná monografie "Žalující píseň" Dušana Holého a Ctibora Nečase⁴⁸⁾, která byla poctěna rektorem Masarykovy univerzity, slavná Guberniální sbírka⁴⁹⁾, metodický spisek "Několik rad začínajícím muzikám"⁵⁰⁾, monografie strážnického festivalu z pera Josefa Jančáře "Strážnická ohlédnutí"⁵¹⁾, almanach k oslavám 100. výročí Národopisné výstavy československé⁵²⁾ a sbírka lidových tanců Františka Bonuše⁵³⁾.

Nástup nových technologií se promítl nejprve využitím videa při dokumentaci pořadů Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Z těchto materiálů byly vydány 2 kazety. Na jedné je zachycen průřez 46. ročníkem MFF 1991⁵⁴⁾, na druhé výběr ze soutěže O nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku na MFF Strážnice v letech 1986 - 1991. Přílohou je i tiskem vydaný stejnojmenný sborník "Slovácký verbuňk"⁵⁵⁾.

ÚLK se v současnosti podílí na přípravě a realizaci několika celostátních projektů, jejichž vyústění bude právě v publikační sféře. Zaměřujeme se především na dokumentaci dosud přežívajících tradic. Nejobsáhlejším a také nejvýznamnějším projektem, který už vzbudil vpravdě světovou pozornost a získal i ocenění UNESCO, je projekt videodokumentace lidových tanců na území ČR, který jsme jako příspěvek k oslavám 100. výročí Národopisné výstavy československé zahájili v roce 1992. Cílem bylo zachytit pokud možno úplný přehled dochovaných lidových tanců a jejich variant. Autors-

ký tým si území státu rozdělil na 10 oblastí, které byly samostatně zpracovávány. V terénu se tak uskutečnila dokumentace takřka tisíce lidových tanců. Na akci se vedle autorských týmů, řady pracovníků ÚLK, televizního štábu Rudolfa Chudoby z Brna podílela sta a sta tanečnicků. Výsledkem je vždy videokazeta s tanci a přiložená skripta s popisy tanců a přepisy písní. Natáčení už bylo ukočeno. Dosud byl publikován materiál z pěti oblastí, zbývající by měly vyjít do konce tohoto roku. Vydali jsme tedy I. díl - Západní Čechy⁵⁶⁾, II. díl - Jižní Čechy⁵⁷⁾, IV. díl - Střední Čechy⁵⁸⁾, VIII. díl - Valašsko⁵⁹⁾ a IX. díl - Lašsko⁶⁰⁾. Videokazety jsou vyrobeny všechny, do konce roku zbývá vydat skripta: III. díl - Východní Čechy, V. díl - Moravské Horácko, VI. díl ve třech částech - Brněnsko, Haná a Malá Haná a Záhoří, VII. díl - Slovácko, taktéž ve třech částech, a X. díl - Slezsko.

Úspěch videodokumentace lidových tanců způsobil, že UNESCO požádalo ÚLK, aby stejným způsobem zpracoval i technologie lidové umělecké výroby v ČR. Poskytlo grant na léta 1996 - 1997, a tak v současné době probíhá natáčení.

Několik let už pokračují práce na přípravě Slovníku folklorismu, jehož obsahovou strukturu navrhl Richard Jeřábek. Měl by to být příspěvek ke komplexnímu poznání vývoje folklorních aktivit v ČR od konce 19. století po současnost. Práce se chýlí k závěru, do tisku by měla jít počátkem příštího roku. O ní bude informovat kolegyně Lucie Uhlíková.

V tiskárně má ÚLK další publikace, jež musejí vyjít ještě letos. Jedná se například o sborník z konference UNESCO, která se ve Strážnici konala v roce 1995. Zabývala se

plněním Doporučení UNESCO o ochraně tradiční a lidové kultury a folkloru v zemích střední a východní Evropy. Dále je to bibliografie "Národopis Moravy a Slezska (Materiály k dějinám národopisu na Moravě a ve Slezsku)", kterou zpracoval Jaromír Kubiček a v tisku jsou také vzpomínky dcery Joži Úprky Boženy Novákové na svého otce s názvem "Besedy s Jožou Úprkou".

Pracovníci ÚLK ve Strážnici mimo časopis Národopisná revue (dříve Národopisné aktuality) vydali za těch 40 let velkou řadu odborných a metodických publikací, sborníků⁶¹), mnoho katalogů, z nichž některé se blížily monografiím, programových a propagačních tisků, gramodesek, skript a videokazet. Na řadě dalších spolupracovali s jinými institucemi, k jiným přispěli pořádáním akcí, z nichž pak někdo vydal publikaci, na dalších se podíleli třeba jen finančně. Prostě, bylo toho tolik, že si zdaleka nemůžeme klást nárok na úplnost přehledu toho, na čem se náš ústav podílel svou publikační činností. Můžeme říci, že ÚLK ve Strážnici svou ediční aktivitou předčí mnohá významnější národopisná pracoviště, že se svou publikační prací trvale zapsal do dějin českého národopisu. A zároveň věříme, že svému poslání se nezpronevěří ani v budoucnosti.

Poznámky:

1) J. Jančář: Proměny Ústavu lidové kultury ve Strážnici. NR, roč. VI - 1996, č. 2, s. 55.

2) F. Bonuš: Z Beskyd na obě stany. Knižnice "Strážnické

- brány", sv. 1. Vydalo Krajské nakladatelství, Gottwaldov 1959, 32 s.
- 3) F. Bonuš: Mezi dvěma slunovraty. Knižnice "Strážnické brány", sv. 2. Vydalo Krajské nakladatelství, Gottwaldov 1959, 40 s.
- 4) M. Bimková - J. Seehák: Tance z Kyjovska. KSLU, Strážnice 1962, 46 s.
- 5) L. Rutte: Gajdošské tradice na Valašsku a Slovácku. KSLU, Strážnice 1964, 52 s.
- 6) Lidové hudební nástroje v Československu. KSLU, Strážnice 1964, nestr.
- 7) Strážnice 1946 - 1965. BLOK, Brno 1966, 411 s.
- 8) H. Landsfeld: Habánské památky. ÚLU, Strážnice 1970, 73 s.
- 9) J. Tomeš: Masopustní, jarní a letní obyčeje na moravském Valašsku. ÚLU, Strážnice 1972, 182 s.
- 10) Srov. J. Jančář: Proměny..., o.c., s. 56; dále Jan Krist: Václav Frolec a Strážnice. In: Vědecký odkaz Václava Frolce (1934 - 1992). Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Národopisná společnost při AV v Praze, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1995, s. 47 - 51.
- 11) Jan Krist a kol.: Přehled vydavatelské činnosti ÚLK 1956-1996. NR, VI, 1996, č. 2, s. 91-93
- 12) tamtéž
- 13) 25 let ÚLU Strážnice, Strážnice 1981, nestr.
- 14) J. Pajer: Hromadný nález na začátku 17. století ve Strážnici. ÚLU, Strážnice 1982, 160 s.
- 15) J. Pajer: Počátky novověké keramiky ve Strážnici. ÚLU, Strážnice, 1983, 242 s.

- 16) J. Pajer - F. Hořák: 40 let strážnické cimbálové muziky Slávka Volavého. ÚLU, Strážnice 1983, 58 s.
- 17) Národoisné aktuality I - XX. Soupis příspěvků za léta 1964 - 1983. Sestavil Richard Jeřábek. ÚLU, Strážnice 1987, 160 s.
- 18) P. Kurfürst: Poslední vývojová fáze smyčcové lyry ve střední Evropě. Metodické monografie, sv. 1. ÚLU, Strážnice 1986, 128 s.
- 19) J. Jančář: Tradiční způsoby zemědělského hospodaření na Slovácku. Metodické monografie sv.2. ÚLU, Strážnice 1987, 112 s.
- 20) J. Jančář: Lidová rukodělná výroba na Moravě. Metodické monografie, sv.3. ÚLU, Strážnice 1988, 120 s.
- 21) J. Pajer: Svět lidové písně. Metodické monografie, sv.4. ÚLU, Strážnice 1989, 128 s.
- 22) J. Jančář - M. Pavlicová: Lidová hudba a tanec na jevišti. Metodické monografie, sv. 5. ÚLU, Strážnice 1990, 78 s.
- 23) F. Synek: Katalog folklórních souborů. Metodické monografie sv.6, ÚLK, Strážnice 1991, 150 s.
- 24) j. Langhammerová: Lidová krajka v Čechách a na Moravě. metodické monografie, sv.7, ÚLK, Strážnice 1992, 32 s.
- 25) Socializace vesnice a proměny lidové kultury. Sv.1. Slovácké muzeum v Uherském hradišti a ÚLU Strážnice, 1981, 322 s. ; Socializace vesnice a promeny lidové kultury. Sv.2. Slovácké muzeum Uherské hradiště, ÚLU Strážnice a Muzeum Hodonínska Hodonín, 1983, 164 s.; Socializace vesnice a proměny lidové kultury. Sv.3. Slovácké muzeum Uherské Hradiště, ÚLU Strážnice a Muzeum Kroměřížska

Kroměříž, 1984, 149 s.

26) Venkovské město. Sv. 1. Slovácké muzeum Uherské Hradiště a ÚLU Strážnice, 1986, 230 s.; Venkovské město. Sv.2.

Slovácké muzeum Uherské Hradiště a ÚLU Strážnice, 1987, 180 s.

27) Archeologica Historica, č. 12/87, Muzejní a vlastivědná společnost Brno a ÚLU Strážnice, 1987, 463 s.

28) J. Vlach: Bibliografie okresu Hodonín. Okresní knihovna Hodonín, ÚLU Strážnice, Státní vědecká knihovna Brno, Muzejní a vlastivědná společnost brno, 1985, 358 s. + obr.příl.

29) Das Dorf im Prozeß der gegenwärtigen Veränderungen. Muzejní a vlastivědná společnost Brno a ÚLU Strážnice, 1986, 205 s.

30) Mezi hudci. Blok, 1985, nečísl.

31) A. Navrátilová a kol.: Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě. Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV Brno a ÚLU Strážnice, 1986, 166 s.

32) Národopisná muzea v přírodě - teoretická a metodická východiska k realizaci. Valašské muzeum v přírodě Rožnov p.Radh., Slovenské národné múzeum Martin, ÚLU Strážnice, Rožnov 1981, 53 s.

33) J. Jančář: Proměny.., o.c. s. 57; D.Holý - R. Jeřábek: K 40. výročí strážnického ústavu (jakož i k pětadesátinám jeho ředitele Josefa Jančáře) poněkud netradičně. NR, roč. VI - 1996, č.2, s. 51-54.

34) Viz objednávací lístek vložený do zvláštního čísla NR v roce 1990.

35) D. Holý - R. Jeřábek: K 40. výročí .. o.c., s. 53

- 36) J. Jančář: Strážnická ohlédnutí. 50 Let Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici, ÚLK Strážnice, 1995. s. 125
- 37) Antonín Václavík. ÚLK, Strážnice 1991, 8 s.
- 38) Richard Jeřábek. ÚLK, Strážnice 1991, 30 s.
- 39) Jaromír Gelnar. ÚLK, Strážnice 1992, 10 s.
- 40) Zdenka Jelínková. ÚLK, Strážnice 1992, 20 s.
- 41) Oldřich Sirovátka. ÚLK, Strážnice 1994, 44 s.
- 42) Václav Frolec. ÚLK, Strážnice 1994, 72 s.
- 43) Josef Jančář. ÚLK, Strážnice 1996, 20 s.
- 44) Jaromír Jech. ÚLK, Strážnice 1996, 36 s.
- 45) Josef Tomeš. ÚLK, Strážnice 1996, 24 s.
- 46) Václav a Věra Frolcovi - Jiří Pajer: Primáš Slávek Volavý. ÚLU Strážnice ve spolupráci s Muzejní a vlastivědnou společností Brno, 1990, 94 s.
- 47) Zdenka Jelínková: Tance z Bystřicka a Pernštejska. I a II. díl. ÚLK, Strážnice 1992, 108 s.
- 48) D. Holý - C. Nečas: Žalující píseň. Brno 1993, 152 s.
- 49) K. Vetterl - O. Hrabalová: Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z roku 1819. ÚLK Strážnice 1994, 488 s.
- 50) P. Šafařík - J. Hora: Několik rad začínajícím muzikám. Strážnice 1994, 14 s.
- 51) J. Jančář: Strážnická ohlédnutí..., o.c. 204 s.
- 52) J. Jančář a kol.: Tradice a současnost. Almanach k oslavám 100.výročí Národopisné výstavy československé v Praze 1895. Z pověření MK ČR vydal ÚLK ve Strážnici, 1996, 80 s.
- 53) F. Bonuš: Lidové tance /Výbor lidových tanců z Čech,

- Moravy a Slezska). ÚLK, Strážnice, 1996, 80 s.
- 54) 46. MFF 1991. FIDEO videoproduktion Zlín a ÚLK Strážnice. 1991
- 55) Slovácký verbuňk. (Výběr ze soutěže O nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku na MFF Strážnice v letech 1986 - 1991.) ÚLK, Strážnice 1992; Slovácký verbuňk. ÚLK, Strážnice 1992, 102 s.
- 56) I. díl - Západní Čechy. ÚLK, Strážnice 1994, kazeta + skripta, 131 s.
- 57) II. díl - Jižní Čechy. ÚLK, Strážnice 1994, kazeta + skripta, 158 s.
- 58) IV. díl - Střední Čechy. ÚLK Strážnice 1996, kazeta + skripta, 128 s.
- 59) VIII. díl - Valašsko. ÚLK, Strážnice 1994, kazeta + skripta, 108 s.
- 60) IX. díl - Lašsko. ÚLK, Strážnice 1996, kazeta + skripta, 192 s.
61. A. Matyášová: Ediční sktivity. NR, roč.VI, 1996, č.2.s. 84-85; Jan Krist: Několik pamětnických poznámek k výročí ústavu. Tamtéž, s. 89-90; Jan Krist a kol.: Přehled..., o.c. s.91-93

K současné ediční činnosti ÚEF AV ČR v Brně

Marta Toncrová

Problém edičních možností trápil brněnské pracoviště ÚEF po mnoho let. Když si připomeneme bohatou žně edicí různého typu zejména v 50. letech, byla bilance sedmdesátých a osmdesátých let téměř skličující. V rámci činnosti někdejšího Státního ústavu pro lidovou píseň, který v roce 1953 přešel do Ústavu pro etnografii a folkloristiku v rámci nově vzniklé ČSAV, vycházely zpěvníky, výbory písní, krajové monografie i vědecky zpracované, dodnes nepřekonané edice folklórního materiálu, především lidových písní, tanců a dětského folklóru. Není třeba zde o nich blíže pojednávat, protože odborníkům jsou tyto tituly dostatečně známé.

Další léta znamenala v tomto směru velkou stagnaci. Důsledky tohoto stavu se v současné době snaží pracoviště různými dostupnými cestami řešit. Že to ani v dnešní době není snadné, nemusím zde asi zdůrazňovat. Je sice povoleno vydávat, existuje moderní technika, umožňující snadněji a laciněji tisknout. Faktem však zůstává, že v důsledku růstu cen je vydání většiny publikací mimo možnosti prostředků přidělovaných ústavům dnešní Akademie věd. Pod tímto zorným úhlem je třeba vidět a hodnotit současnou ediční činnost ÚEF v Brně.

Zcela stručně zde připomenu ještě období do roku 1990. V této době, tj. zhruba od roku 1960, se jako samostatné publikace podařilo vydat jednotlivcům některé folklórní sbírky, např. edice lidových tanců z různých částí Moravy,

zpracované Zdenkou Jelínkovou, které však nevydával ústav, nýbrž kulturní střediska různého typu jako metodické materiály pro soubory. Kromě toho, rovněž mimo rámec ústavu - tedy na objednávku jiných institucí - vznikly některé písňové sbírky Olgy Hrabalové či publikace o lidové textilní výrobě Vlasty Svobodové.

Z kolektivních prací připomínám monografii čtyř vesnic na Podluží nazvanou Náš kraj (Folklór, obyčeje, historie, nářečí a jména v tradici a současnosti družstevních vesnic Moravská Nová Ves, Hrušky, Týnec a Tvrdonice, Brno 1982) nebo práci kolektivu autorů o výsledcích národopisného výzkumu v jihomoravském a severomoravském pohraničí. Ta vyšla pod názvem Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě (na příkladě vybraných obcí v jihomoravském a severomoravském kraji, Brno 1986). A konečně je to regionální písňová monografie jižní části Slovácka s názvem Podluží v lidové písni (Brno 1988). Všechny tyto publikace pocházejí z dílny brněnského pracoviště ÚEF, jehož zaměstnanci se na nich podíleli, jak pokud jde o shromažďování materiálu v terénu a v archivech, tak autorsky i redakčním zpracováním. Nikdy by však tato díla nevyšla, kdyby jejich publikování bylo závislé pouze na možnostech ÚEF. Pro vlastní ediční činnost se brněnskému pracovišti otevřela tato možnost teprve po roce 1989. V této době se nahromadila řada jiných úkolů, především zpracovávání těch témat a okruhů badatelské práce, které byly od dřívějšího vedení ÚEF pozastaveny. To se ovšem týkalo i ediční činnosti. Je třeba říci, že nová, příznivější situace se začala rýsovat už o rok dříve, po odtržení brněnských poboček několika společenskovedných ústavů od jejich

mateřských pracovišť a po vytvoření Ústavu slavistiky v Brně. Snahou tohoto nově vzniklého ústavu bylo mimo jiné obnovit a rozšířit také ediční činnost jednotlivých poboček. K tomu účelu byla vytvořena ediční rada a bylo započato s vydáváním řad či typů publikací. Oddělení etnografie a folkloristiky vydalo v řadě archivních materiálů (Slavistický archiv 1) Katalog lidových balad II. (I. Demonologické náměty, II. Legendární náměty) autorů Marty Šrámkové a Oldřicha Sirovátky (Brno 1990). První svazek vyšel o dvacet let dříve (Šrámková, M.: Katalog českých lidových balad I., Rodinná tematika, Praha 1970).

Održením od pražského pracoviště spolu se vznikem Ústavu slavistiky se otevřela možnost organizovat vědecké akce zejména folkloristického zaměření. V roce 1988 tehdejší oddělení etnografie a folkloristiky uspořádalo spolu s muzeem v Českém Těšíně 18. etnomuzikologický seminář v Havířově. Kromě výročí Leoše Janáčka byla na programu problematika interetnických studií, týkající se především regionu, kde se akce konala, tedy Slezska. Z tohoto jednání byl sestaven sborník, který byl redakčně zpracován a k tisku připraven na brněnském pracovišti, jehož pracovníci se na něm podíleli i autorsky. Vyšel v Českém Těšíně jako 14. svazek sborníku Studie o Těšínsku (Český Těšín 1989, redakčně připravili A. Sulitka a M. Toncrová).

K závažným edičním počínům patřilo i vydávání informačního bulletinu Slavistická folkloristika, který připravilo oddělení etnografie a folkloristiky ve spolupráci s Věrou Gašparíkovou z Národopisného ústavu SAV v Bratislavě. Souviselo to s celkovou náplní práce Ústavu slavistiky, který se

měl postupně celý orientovat na slavistická bádání. I když v roce 1990 Ústav slavistiky zanikl, Slavistická folkloristika vychází dál. Zpravidla je připravováno každý rok dvojčíslí. Redakce je tvořena dvěma členy brněnského ÚEF a dvěma členy národopisného akademického pracoviště v Bratislavě. Pro informaci stručně přiblížím obsah bulletinu: kromě úvodníku k významným událostem (např. konání slavistického kongresu, vznik nového pracoviště apod.) pravidelně informuje o důležitých slavisticky orientovaných výzkumných projektech, anoncuje nově vycházející literaturu, připomínají se významná osobní výročí. Příspěvky přicházejí z českých zemí, Slovenska, Polska, Bulharska, Slovinska, Německa, Ruska, Ukrajiny a Běloruska. Prozatím vyšly tyto ročníky: 1989 č. 1 a 2, 1990 č. 1-2, 1991 č. 1-2, 1992 č. 1-2, 1993 č. 1-2, 1994 č. 1-2, 1995 č. 1-2.

I přes krátkost trvání Ústavu slavistiky je třeba na jeho konto přičíst ještě další publikaci. Jde o sborník Národopisné studie o Brně (Brno 1990, redigovala M. Toncrová), jehož text byl hotov ještě v rámci slavistického ústavu. Vlastní vydání však už reprezentuje ediční aktivitu obnoveného Ústavu pro etnografii a folkloristiku, pracoviště v Brně, který se v roce 1990 opět stal součástí pražského ÚEF.

Snahou brněnského ústavu bylo zaplnit prázdná místa ve vědecké práci, tedy i v ediční činnosti. Výsledky získaňe při národopisném výzkumu velkoměsta - města Brna - přímo vybízely k závěrečnému zhodnocení formou samostatné publikace. Tím spíše, že se blížilo významné výročí - 750 let od udělení městských privilegií Brnu. Neúnavné úsilí tehdejšího vedoucího pracoviště Oldřicha Sirovátky o vydání národopisné

monografie o Brně bylo nakonec v roce 1993 korunováno úspěchem. V rámci oslav výročí vyšlo v nakladatelství Doplňek v Brně dílo velkého kolektivu autorů nazvané Město pod Špilberkem (o lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí). Touto publikací se vytvořila v ediční sféře brněnského pracoviště ÚEF tzv. velká řada. Dalším svazkem bylo dílo Karla Altmana Krčemné Brno (O hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli, Brno 1993). V loňském roce k těmto dvěma knihám přibyl Zpěvník lidových písní z Brna Marty Toncrové (Brno 1995). Tato série představuje reprezentativní, graficky nákladněji vybavené publikace, v současné době taky finančně značně náročné. I jejich tématické zaměření představuje současná závažná témata a důkladnost zpracování.

Pro práce menšího rozsahu, nikoli však důležitosti, se ustálila tzv. malá řada. Jde o publikace méně tématicky sevržené, skromnějšího formátu i rozsahu. Charakteristické je i střídmejší vybavení obrazovou či fotografickou přílohou a celkově nenáročnější technické zpracování. Za první z této řady lze považovat již zmíněný sborník příspěvků Národopisné studie o Brně z roku 1990. Další svazek v této řadě tvoří sborník referátů z konference, nazvané Město jako multietnický a multikulturní prostor. Vyšel pod názvem Leute in der Großstadt (Dem Andenken an Professor Oldřich Sirovátka gewidmet, Brno 1992. Redakčně jej zpracovali Jana Pospíšilová a K. Altman).

V malé řadě dále vyšly příspěvky, které odezněly na semináři věnovaném nedožitým 85. narozeninám někdejšího vědeckého pracovníka a vedoucího brněnské pobočky ÚEF Karla Vet-

terla. Sborník obsahuje zamyšlení, hodnocení a vzpomínky na nejrůznější oblasti činnosti K. Vetterla z pera jeho žáků, kolegů z brněnského pracoviště, přátel a dalších spolupracovníků. Vyšel pod názvem Živý odkaz Karla Vetterla (Brno 1993). Následoval díl věnovaný oblasti Slezska, vydaný jako monotematický svazek, shrnující vedle příspěvků z konference také dílčí výsledky jednoho z grantových úkolů pracoviště, fungujícího pod titulem Interetnické vztahy lidové kultury Moravy a Slezska (sborník je nazván Lidová kultura Slezska, vyšel v roce 1994 a jeho redaktorem byl Miroslav Válka).

V rámci téhož grantového úkolu vznikla sbírka lidových písní sestavená Martou Šrámkovou a M. Toncrovou. Obsahuje písně v českém jazyce (v moravsko-slovenském dialektu), které byly zapsány v minulém století v některých lokalitách Dolního Rakouska, v oblasti Moravského pole. Zde žilo početné slovanské obyvatelstvo a dosud zde žijí lidé ovládající českou řeč a udržující aspoň v reliktech některé jevy moravské a slovenské lidové kultury. Jde o publikaci nazvanou Ty ranšpurské zvony zvoná... Podtitul zní Slovanské lidové písně z Ranšpurku, Cahnova a okolí (Die Glocken von Rabensburg läuten ... Slawische Volkslieder aus Rabensburg, Hohenau und Umgebung, Brno 1993). Jde o dvojjazyčnou publikaci, určenou česky i německy mluvícím zájemcům, která vyšla za finančního přispění obce Rabensburg na rakouské straně a obce Lanžhot na straně české.

Výročí vzniku pracoviště je věnován sborník s lakonickým názvem 1905 - 1995 (Brno 1995). Podtitul Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ús-

tavu pro etnografii a folkloristiku napovídá jeho obsah. Jde o dílo, které chce být současně informačním materiálem o historii ústavu i o jeho současné podobě. Pro zahraniční zájemce jsou zpracována resumé v němčině a angličtině.

Ve stadiu příprav je publikace sestavená z referátů k problematice etnických a národnostních skupin. Ty odezněly na konferenci na toto téma, která se konala v rámci grantového úkolu, věnovaného národopisnému výzkumu vídeňských Čechů. Publikace by měla být dokončena v tomto roce. Vyjde v české a německé verzi.

Vedle výše uvedených edicí usiluje pracoviště o vydávání významných teoretických děl z oboru folkloristiky. Jde o hotové rukopisy, jejichž vydání je žádoucí a aktuální vzhledem k jejich závažnosti, hodnotě a významu pro další rozvoj oboru. V současné době je naším cílem zpřístupnit veřejnosti práce autorů, kteří se vytištění svých děl nedožili. V tisku je právě práce O. Sirovátky Srovnávací studie o české lidové slovesnosti. Uvažujeme dále o vydání pojednání K. Vetterla o nápěvech moravských lidových písní. Na tomto základním díle o hudební stránce lidových písní spolupracovala O. Hrabalová, rovněž dlouholetá pracovnice našeho ústavu, dnes již v důchodu.

Práce uvedené v tomto stručném přehledu jsou dílem k dostání přímo na brněnském pracovišti Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR, Veveří 97, 602 00 Brno (Slavistická folkloristika a publikace malé řady), dílem si je může zájemce objednat ve vybraných brněnských prodejnách nebo v nakladatelství Doplněk, Kallabova 29, 616 00 Brno (publikace velké řady).

Několik slov o slovníku folklorního hnutí

Lucie Uhlíková

Ve svém krátkém příspěvku bych chtěla stručně seznámit se slovníkem folklorního hnutí, který ve spolupráci s Ústavem lidové kultury ve Strážnici připravuje Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně a Ústav evropské etnologie MU v Brně.

Námět slovníku s pracovním názvem Od folkloru k folklorismu vypracoval již v roce 1989 prof. Richard Jeřábek. Slovník byl původně zamýšlen jako pendant Slovníku českých národopisců, který je na brněnském univerzitním pracovišti připravován a bude součástí Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Slovník českých národopisců, který má popsat vývoj národopisné vědy od jejich počátků až do roku 1989, bude totiž podávat informace o jednotlivých osobnostech našeho oboru a zhodnocení jejich vědeckého díla. Jejich ostatní aktivity, tedy část týkající se aplikované etnografie, by nebyly nikde zachyceny. Dále se již při sestavování hesláře Slovníku českých národopisců objevil problém, kam zařadit osoby spojené s uchováváním, pěstováním a předváděním folkloru, tedy interprety a organizátory, kteří vlastně nemají s vývojem vědeckého národopisu nic společného. Odtud tedy pramenila myšlenka sestavit Slovník folklorního hnutí, který by podchytil tyto aktivity v předem určeném rozmezí od roku 1891 - tedy od uskutečnění Jubilejní výstavy a založení Českého lidu do současnosti.

Přípravy slovníku se na počátku ujal Ústav lidové kul-

tury ve Strážnici. Základní heslář obsahoval asi 1200 položek a byl rozdělen na část personální, zahrnující významné organizátory, hudebníky, zpěváky, tanečníky, spisovatele, vypravěče, režiséry, fotografy, výtvarníky, upravovatele či autory nové tvorby apod., část týkající se folklorních skupin, muzik, souborů a krúžků, dále na hesla věnovaná jednotlivým festivalům, přehlídkám či soutěžím a nakonec část zahrnující časopisy a instituce, které se svou činností oblasti folklorismu dotýkají. Kromě jednotlivých hesel měl slovník obsahovat asi dvacetistránkovou předmluvu, podávající stručný přehled vývoje našeho folklorního hnutí, a rejstřík osobní a zeměpisný.

Od vzniku prvního edičního návrhu se však mnohé změnilo. Příprava slovníku se z různých důvodů (např. vlivem personálních změn v redakční skupině) značně zpomalila, a co je nejpodstatnější, nepodařilo se i přes značné úsilí zajistit autory českých hesel. Po dlouhých diskuzích bylo v loňském roce rozhodnuto vydat alespoň slovník folklorního hnutí Moravy a Slezska. Počátkem tohoto roku byla praktická příprava slovníku přenesena na již zmíněná brněnská pracoviště, přičemž strážnický ústav celý projekt finančně zajišťuje. Struktura slovníku byla oproti původnímu návrhu změněna tak, že byl po vyškrtání českých hesel výrazně rozšířen heslář moravsko-slezský (doplněna byla zejména hesla týkající se Slezska, Lašska, Hané a Horácka), bylo přidáno množství hesel zabývajících se vývojem folklorismu od roku 1945, konkrétně hesla jednotlivých akcí a sdružení, která se prezentací folkloru před druhou světovou válkou věnovala (jmenujme zde např. Omladinu, Sokol, Orel, Republikánský dorost

apod.). Oproti původnímu hesláři byly do slovníku také zařa-
zeny dechové orchestry, které jsou ovšem zpracovávány
zvláště, mimo redakční okruh. Uspořádání plánované předmluvy
není ještě přesně stanoveno, ale zdá se, že bude sestavena
ze tří částí. První bude věnována stručnému vývoji folklo-
rismu do Národopisné výstavy československé a období těsně
kolem ní, druhá předválečným desetiletím a třetí období od
roku 1945 do současnosti. Do slovníku nebudou zařazeny osoby
a aktivity stojící na hranicích folklorismu a jiných žánrů,
např. folku. Celá koncepce slovníku i jednotlivých hesel je
založena především na tom, že slovník folklorního hnutí ne-
bude suplovat slovníky jiných vědních oborů, tedy slovník
hudební, uměleckohistorický, literární apod. Údaje tohoto
typu jsou zejména u personálních hesel důsledně vynechávány.

Po počátečních váháních a nesnázích se příprava
slovníku přiblížila do své závěrečné fáze, hesla jsou z 90
procent odevzdána a do konce roku by měly být dokončeny
jejich redakční úpravy. Slovník folklorního hnutí Moravy
a Slezska by proto měl v příštím roce spatřit světlo světa.

Využití českých periodik při tvorbě národopisné bibliografie

Judita Hrdá

Úvodem svého příspěvku se pokusím objasnit původ a význam slova bibliografie. Správné využití bibliografie je výchozím bodem pro vědeckou a odbornou práci ve všech odvětvích vědy a výzkumu.

Termín bibliografie je řeckého původu. Jeho význam odpovídal prvotnímu smyslu t.j. psaní, opisování a přepisování rukopisných textů a knih. Termín bibliografie v dnešním pojetí byl poprvé použit pro soupis knih, a tedy i pro všechnu činnost s tím související, v první polovině 17. století ve Francii¹). V Čechách použil termín bibliografie P. J. Šafařík pro přehledy literatury v Časopise českého musea (1838). Za zakladatele myšlenky kritické a anotované bibliografie můžeme považovat J. A. Komenského (1592 - 1670) s jeho plánem kritické výběrové a anotované bibliografie²). V roce 1781 byla v českých zemích zrušena platnost církevních indexů. Koniášovy *Klíče kacířských knih (1729, 1749, Index 1770)* se staly pro další generace badatelů (Dobrovský, Jungmann, Hanuš, Jireček) jedním z pramenů ke starší české literatuře. Bibliografické metody J. Dobrovského (1753 - 1829), vycházející z osobní znalosti knih, vytvořily základy bibliografické práce v Čechách. Pro bibliografii mají význam Dobrovského tři vydání *Geschichte der böhmischen Sprache*³). Ve třetím, zcela přepracovaném vydání se snaží o úplnou bibliografii v české řeči od počátku do roku 1526. Osobností první poloviny 19. století i pro oblast bibliogra-

fie byl J. Jungmann (1773 - 1847). V roce 1825 vyšla česky v chronologicko - systematickém uspořádání naše první všeobecná registrující retrospektivní bibliografie Jungmannova *Historie literatury české. Aneb: Saustawný přehled spisů českých s krátkau historií národu, oswícení a jazyka*. V roce 1849 vyšlo druhé, rozšířené vydání, které se stalo základní pomůckou české retrospektivní bibliografie. V Jungmannově práci nalezneme oddíl historie - národopis. Na tuto práci navázal J. V. J. Michl (1810 - 1862)⁴). Pokračovatelem Dobrovského je slavista P. J. Šafařík (1795 - 1861). Pro národopis vytvořil první speciální bibliografii folklorní literatury *Bibliografický přehled sbírek Slovanských národních písní* (ČČM, 1838). Jde o soupis slovanských a litevských sbírek do roku 1838. Přehled vyšel také v němčině (1844) a polštině (1857).

Národopisná bibliografie, která je oborovou bibliografií etnografie a folkloristiky a jejíž náplní je vyhledávání, evidence, zpracovávání a zpřístupňování bibliografických informací o literární produkci z vědního oboru národopis, patří k základním pomůckám práce etnologů, muzejníků a dalších odborníků a zájemců z řad historiků a z příbuzných oborů. Po pracích Jungmannových a Šafaříkových se věnují sestavování odborné bibliografie etnografové, folkloristé a další vědečtí a odborní pracovníci. J. Polívka (1858 - 1933) publikoval bibliografický přehled národopisné literatury ve *Wisle* v roce 1888⁵). V roce 1892 uveřejnil přehled českých a slovenských národopisných příspěvků v časopise *Živaja starina*⁶). V *Národopisném sborníku československém* v roce 1898 vyšla Polívkova *Bibliografie tradiční literatury*

za rok 1896. V roce 1899 *Tradicionalní, ústní literatura li-
bová na r. 1897*. Na přehledu české, slovenské a ostatní ná-
rodopisné bibliografie za rok 1895 a 1896, který vyšel v *Ná-
rodopisném sborníku československém* (I., 1897, III., 1989),
se podíleli E. Kovář, L. Niederle, J. Polívka, V. Tille, J.
Zubatý. E. Kovář (1861 - 1898) ve své práci *Přehled dějin
folkloristiky (do r. 1894)* v časopise *Národopisný sborník
československý* (I., 1897) podával přehled o české a slovens-
ké bibliografii. Pro první dva ročníky *Věstníku slovanské
filologie a starožitností* sestavil Polívka národopisnou bib-
liografii za rok 1900 a 1901 (I., 1901, II., 1902) se zřete-
lem na slovanskou problematiku. V *Zeitschrift für österre-
ichische Volkskunde* v letech 1885 - 1900 vyšly bibliografic-
ké přehledy národopisné literatury. Československé problema-
tice za léta 1894 - 1896 se zde věnoval J. Polívka, na prob-
lematiku Němců v Čechách za léta 1894 - 1899 upozorňoval A.
Hauffen⁷⁾). Bibliografické přehledy slovanského národopisu
vycházely také v *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*
v letech 1903 - 1913 od J. Polívky a A. Brücknera.

Velký význam pro českou bibliografii mají práce Č. Zí-
brta (1864 - 1932). Národopisnou bibliografii rozšířil o sa-
mostatnou publikaci *Bibliografický přehled českých národních
písni* (Praha 1895)⁸⁾. Práce *Literatura kulturně-historická
a ethnografická 1897 - 1898* (Praha 1898) byla otiskem ze 7.
ročníku *Českého lidu* z roku 1898. V letech 1900 - 1912 vyšla
Zíbrtova *Bibliografie české historie*, která vycházela od ro-
ku 1905 také v *Českém časopise historickém*⁹⁾. Ve všech bib-
liografiích byl zastoupen národopis. V roce 1892 začal
vycházet *Český lid*, kde byly uveřejňovány přehledy literatu-

ry. V letech 1892 - 1894 *Referáty o spisech* (Zíbrt, Niederle, Tyršová) a *Referáty o časopisech* (Niederle, Stránská, Tille, Zíbrt). V roce 1895 *Kritiky-referáty-literatura*. F. Pátek v roce 1892 uveřejnil v Českém lidu článek *Česká literatura folkloristická do r. 1890*. V letech 1893, 1895 - 1897 vycházel v jednotlivých ročnících Českého lidu jeho přehled *Česká literatura folkloristická* (za roky 1891 - 1895). V roce 1896 vyšly ještě Pátkovy *Dodatky ke článku Česká folkloristická literatura do roku 1890*. V letech 1898 - 1909 byl v Českém lidu uveřejňován přehled *Česká literatura lidovědná* (za roky 1896-1908), jehož autorem byl také Pátek. F. Košák v roce 1898 doplnil tento přehled o spis *Česká literatura folkloristická do roku 1890. Doplnky*. Č. Zíbrt uveřejnil v r. 1896 v Českém lidu *Bibliografický přehled českých národních písní* a v r. 1897 *Bibliografický přehled českých národních písní. Dodatky*. V r. 1896 zavedl rubriku *Z ruchu národopisného*, kde referuje o knihách, časopisech a statích. V r. 1897 uvedl *Príspevky k bibliografii lidovédy československé*. V letech 1898 - 1914 uveřejňoval stať *Literatura kulturně historická a ethnografická* (Zahrnuje období 1897 - 1914). Český lid vycházel do roku 1914 (23 ročnících). Je obnoven v roce 1924 ročníkem 24. a vycházel až do roku 1932. V tomto období uvedl novou literaturu v rubrice *Literární přehledy* (1924 - 25) a *Literární rozhledy* (1926 - 1932)¹⁰. Po válce v roce 1946 byl Český lid opět obnoven prvním ročníkem (33. ročník od jeho založení). Mimo recenzovanou literaturu zde začínaly v roce 1954 (9. ročník) vycházet bibliografické přehledy. V letech 1954 - 1958 roční přehledy L. Kunze *Bibliografie knižních publikací z ethnog-*

rafie, folkloristiky a krásné literatury se vztahem k národopisu (za roky 1953 - 1957). V roce 1954 vyšla od L. Kunze *Česká ethnografie a folkloristika v letech 1945 - 1952* (Praha). Tato publikace obsahuje základní studie z českého národopisu, překlady zahraniční etnografické a folkloristické literatury. Je zde podchycen přehled české národopisné bibliografie do roku 1952 a chronologický přehled bibliografických soupisů české ethnografie a folkloristiky od roku počátku 19. století do 1952. V letech 1960 - 1963 vycházely v Českém lidu roční přehledy V. Trkovské *Bibliografie knižních publikací z ethnografie, folkloristiky a krásné literatury se vztahem k národopisu* (za roky 1958 - 1962). Kromě knižních publikací zde byly zastoupeny také sborníky s národopisnými příspěvky. V letech 1964 - 69 roční přehledy Z. Mišurce *Česká národopisná bibliografie* (za roky 1963 - 68). V roce 1963 byl přehled rozšířen o bibliografii z časopisů (excerpováno v průměru 40 časopisů a sborníků) a bylo zavedeno předmětné třídění záznamů (22 kategorií). V letech 1970 - 71 sestavovala roční přehledy *Česká národopisná bibliografie* za léta 1969 - 70 (excerpováno v průměru 40 časopisů a sborníků) V. Trkovská. Mimo to zde byla publikována i výběrová bibliografie¹¹). V roce 1960 vyšel od L. Kunze *Soupis prací Zíbrtova Českého lidu. Ročník I. - 32, 1892 - 1932*. Na roční bibliografické přehledy v Českém lidu navázala řada samostatných publikací, vydávaných od roku 1974 v pražském Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. V letech 1974 - 1983 vyšla *Česká národopisná bibliografie* (za roky 1971 - 1982) od V. Trkovské (excerpováno v průměru 102 časopisů a sborníků).

"Malovaný kraj" - národopisný a vlastivědný časopis Slovácka

Eduard Bejček

V Břeclavi je dlouhodobě vydáván ilustrovaný časopis "Malovaný kraj". Je to výstižný název pro jihomoravský region s jeho vynikajícími atributy, kterými se zapsal do našeho povědomí národního a vlasteneckého, ale i specificky jihomoravského. Je to barevná, věcná, prostě národopisná mapa 50 let existence. To jest od roku 1945 do dneška 1996. Je to také obraz života moravského lidu v podstatě tří režimů: optimistické poválečné Československé republiky, pounorového prosovětského vazalského režimu až po ČSSR a konečně k "sametovému" převratu a dnešní ČR. To vše se odráží postupně na stránkách časopisu spolu s hledáním různých tváří, projevů, rubrik, bádání, orientací a nacházením autorských osobností i prostých čtenářů a dopisovatelů. To, co bych chtěl zdůraznit, je skutečnost, že tento časopis byl vždy více lidový než všechny proklamace mocenských struktur komunistického režimu, proto také byla v letech 1950 - 1969 vynucena přestávka ve vydávání.

Ovšem pro veškerý národopis je nesmírně důležité zachování generační kontinuity. Ztráta kontinuity vlastně ohrožuje samu národní identitu, sebevědomí, zachování zdrojů a kořenů své existence. Proto považuji za nesmírně důležité, že se podařilo nejen díky nadšení dnešních pracovníků časopisu, ale také pochopení okresních úřadů v Břeclavi, Hodoníně a Uherském Hradišti a zvláště pak sponzorské aktivitě velkého tiskařského podniku Moravia - Press - Břeclav pokračovat

ve vydávání "Malovaného kraje" do dnešních dní.

Vyjadřuji touto formou nadšení nejen nad existencí tohoto časopisu, ale především publikační a všeobecnou podporu těmto tiskovinám, které nám dávají šanci překlenout dnešní splašený pragmatismus doby a vlastně možnost, zdrojově se navrátit třeba i ke svým kořenům, tradicím, myšlenkám, zkušenostem, kultuře, barvitosti pojetí života i odpočinku v našem regionu - na Slovácku.

Je velmi záslužné, že badatelům v národopisu naší oblasti je k dispozici dvojí materiál, který zahrnuje vydání: a/ Bibliografie Malovaného kraje z let 1946 - 1993, která byla zpracována pracovníci Městské knihovny v Břeclavi pí. Marií Hřebačkovou. Soupis je doplněn i místním a jmenným rejstříkem. Je to neocenitelná práce, sloužící jako východisko pro všechny badatele v této oblasti. Ovšem bibliografie je jakoby "nahatá", to jest bez úvodu, bez patřičné periodizace, bez analýzy obsahu, případně i závěrů. Zřejmě rozsah 75 stran to již nedovolil.

b/ Rozsáhlá analýza včetně periodizace a hodnocení jednotlivých vývojových etap časopisu Malovaný kraj, od člena redakčního kolektivu časopisu prof. PhDr. Bohuslava Beneše, která v rozsahu kolem 70 stran čeká na své vydání. Ovšem je již k dispozici v redakci. Lze říci, že obsahuje velmi solidní zhodnocení celého obsahu, cestu hledání a formování časopisu za neklidných 50 let vývoje. Jsou zde posouzeny všechny možné stránky a hlediska přístupu k takovému časopisu, tj. cílové zaměření, teritoriální změny v obsahu, zhodnoceny autorské osobnosti, redakční i autorské záměry, žánrová pestrost, tisková a výtvarná tvář, vědecká a popularizační ten-

dence, teoretické spory z hlediska funkčnosti a působnost národopisu atd. Můžeme říci, že analytická studie tvoří nedílný tandem s výše uvedenou, již vydanou bibliografií. Po-
dařilo se tak vytvořit obsáhlý a solidní základ jako star-
tovní čáru pro další východiska regionálního národopisu.

Svoji pozornost bych ale nechtěl věnovat rozboru časo-
pisu "Malovaný kraj". Ten provedl kolega Beneš velmi pečli-
vě. Zaměřil bych se na jiná hlediska. Tím myslím především
na roli, kterou by bylo žádoucí, aby časopis sehrál v této
převratné době. Abych jasněji vyjádřil své stanovisko, pak
bych řekl, že všechny zmapované, popsané, publikované, zve-
řejněné národopisné hodnoty je nutné znovu vracet do praxe,
do života lidu, ze kterého vzešly. Ptáte se jak?

Řekl bych jasný příklad. BŘECLAV. Město v jižním cípu
České republiky, které hledá svoji tvář. Svůj jasný a mluvící
profil. Je to pohraniční území s velmi složitou minulostí
různých stěhování, změn hranic, zpochybňování domicilu, mig-
race různých obyvatel, kteří tu nalézali bydliště, dočasný
domov, ale často nestačili také nasát minulost, tradice,
historii. A starousedlíci nestačili vstřebet novousedlíky,
předat jim hlubší vědomí sounáležitosti s krajem, městem,
historií, tradicí. A tady právě taková tiskovina, jakou je
Malovaný kraj, může při obratném vedení, popularizování
a vstřícným používáním pomoci překonat tato historicky bílá
místa.

Bohužel musíme zároveň konstatovat, že nejsou zvládnuty
dostatečné metody, nové úrovně, kterými by se všechny uvede-
né myšlenky a přání realizovaly nejen u školní mládeže, ale
u obyvatelstva všeobecné. Ale takový časopis, jakým je Malo-

vaný kraj, má šanci, že se stane jakýmsi opěrným sloupem formování vlastenecké inteligence, nadšených učitelů moderní doby a vzdělavců vůbec.

Snad bychom zvláště měli věnovat pozornost osvědčené opoře národopisu, kterou byli a jsou snad dodnes, učitelé škol všech stupňů.

"Malovaný kraj" může a měl by být tiskovinou, která by nejsolidněji formovala zdravou tendenci a profilování "moravanství". Zde se vytváří obsahová platforma jedné části, specifického projevu, vlastního obsahu a zvláštností moravanství v jeho jižní části republiky t.j. národopisu Slovác-ka. V žádném případě ne "moravského Slovenska", jak se projevovала politicky ovlivňovaná terminologie. Naskýtá se nám velmi odpovědná práce na formování specifík tohoto regionu s jeho vlastními projevy bez příkras, ale také bez politických omezení a ideologického přibarvování.

Národopis je nejvlastnějším projevem lidovosti v tvorbě, výrazu, svérázu, setrvalosti, tradičních tendencí v slovesné i výtvarné podobě. Máme možnost dohnat to, co se nám vlastně téměř padesát let upíralo. Obraz minulosti vytvářet bez zkreslování, ale také bez zbytečné skromnosti. Neměli bychom se dát odradit pragmatismem doby. Ziskuchtivost, t.zv. "podnikání" i někdy laciné získání majetků, některým lidem zatemňují mozek a ti rádi zapomínají na to, že "peníze nejsou vše" a já ovšem dodávám, že "nejedna velká lidská iluze se může rozplynout pro nedostatek peněz!"

Vracím se zpět k otázce moravanství. Nejde samozřejmě jen o politická hesla, o proklamování jakési své identity, ale především o hlubší spojení s národními tradicemi, zna-

lostí historie, osobností, nosných ideí, výtvarných projevů, kulturních hodnot regionu. V tom vidím hlubší, opravdový, obsahově pravdivý a nosný program moravanství. Samozřejmě nechci zpochybňovat problémy teritoriálního a správního uspořádání, ekonomických programů, ale prosazovat z našeho hlediska niternější a vlastně procítěnější chápání svého místa v této zemi, v tomto teritoriu, ve svém místě, městě, dědině.

Sociální rozvrstvení obyvatel našeho regionu /okresu Břeclav/ vykazuje v podstatě nepříliš optimistické demografické údaje, ale takové, se kterými musíme prostě počítat, tedy:

23% obyvatel je v důchodu nebo pobírá invalidní důchod

50% obyvatel je v pracovním procesu aktivně zapojeno,

27% obyvatel tvoří děti, mládež, studenti.

Z toho všeho by měla vycházet i předmětnost, rozsah a specifiky národopisného působení, vzdělání, popularizace i aktivity. Jde vlastně o to zachovat informace, popisy tradic, hodnot národopisných pro dobu, kdy nám bude více přát a kdy lze očekávat vzestup národopisného citění, tužeb a seberealizace.

K tradicím, hledání kořenů rodů, místopisu, vlastní genealogii, důležitým mezníkům v životě předků, významným osobnostem nacházíme hlubší vztah a pochopení zpravidla ve věkové kategorii kolem padesáti let. To je období, kdy člověk dokáže již střízlivěji a solidněji přemýšlet nad minulostí vlastní i bližních, nad bilancováním závěrečné etapy života. A právě tuto kategorii lidí bychom zejména měli oslovovat, neboť to je kategorie, kterou pragmatická doba

i podnikatelský boom trochu odsouvá do pozadí.

Zvláště pak by bylo dobré institucionálně hledat nejuhodnější formy a metody práce s celou garniturou "důchodců". Staré struktury se rozbily, ale nové formy práce jsme zatím příliš nenašli. Pochopitelně, že mnoho iniciativ troskotá na nedostatku prostředků, peněz, místností, organizátorů. Pokud se ovšem nevyrovnáme s těmito negativy doby, pak můžeme ztratit mnoho hodnot, které mají svoji návaznost na generaci mládeže.

Ale i pro podnikatelskou oblast dnešních třicátníků i čtyřicátníků jsou významné symboly, kulturní hodnoty, názvy, tradice, výzdoba, úprava, propagační prostředky, které mohou pomoci národopisu i jeho programovým hodnotám, ale i samým podnikatelům. Proto považují přímo za tristní, když zjišťují, že v městě Břeclavi je celkově 37 registrovaných živností charakteru "čepováním či prodeje piva". Ale ani jedna nemá profil či výzdobu "hospody Podluží". Jak je možné, že se zapomnělo na to, že právě hospoda, jako lidová univerzita lidí všech kategorií, by měla mít krajový ráz. Nebo snad lidem nechybí a podnikatelům ještě méně, že hospody nemají svoji, vlastní, tradiční tvář? Ovšem to je jen jedna společenská platforma. A co jiné?

Jakou mají podobu úřady města, okresu, nádraží, veřejná prostranství, obchody, ale také cestovní kanceláře, ulice - pěší zóny?

Tady vyjadřuji hluboké přání, aby jednou z cest hledání odpovědí a popularizování národopisu v širokém slova smyslu byly právě tiskoviny typu Malovaného kraje.

Samostatnou záležitostí je architektura, zejména drobné

stavby, ale i vlastní sklípky, žudra, dvory, zdi. Ty by měly a mohly být nosnými plochami pro národopisnou tvorbu. Bohužel jich spíše ubývá. Na př. kapličky ve Staré Břeclavi nebo v Charvatské Nové Vsi byly ještě před 10 lety krásně vyzdobeny. Maléřečky zemřely, zadarmo to nikdo dělat nechce, a radnici a starosty to netrápí. Je to ovšem veliká škoda.

Chci také upozornit na to, že jsme sice upustili od příšerných a ideologicky schematických nástěnek, ale našli jsme něco nového, jiného? A tím nemyslím pouliční nástěnky, ale spíše metodické tabule, návody, popisy školních pomůcek a doplňků učebnicového fondu. Třeba obrazy a popisy různých krojů, výšivek, malovánek, ornamentiky a výzdoby, které by přibližovaly mládeži odkazy otců, matek, výšivaček, maléřeček, atd.

V tomto ohledu bychom měli vykonávat více kritického nátlaku na městská zastupitelstva a zejména příkladnou popularizací pomáhat překlenout určité bezvětrí v národopisu. A samozřejmě hledat a sledovat každou novou květinku, projev, zvláštnost.

Ekonomika, podnikání, peníze jsou otazníky doby. A snad bychom měli maximálně využít této karty dneška k tomu, abychom dokázali zejména podnikatelskou sféru regionů cílevědomě zaměřit tímto směrem k turismu jako novodobé, klíčové a moderní sféře podnikání. Ovšem dnešní turista je náročný a každopádně chce něco zajímavého vidět, zažít, vnímat, posoudit. K tomu musí mít čas a vhodné prostředí pro zažití nových dojmů. Turisté chtějí atrakce, které zpravidla národopisci odmítají. Hluboké vjemy musí být v dnešní době přeexponovanosti informací masmedií dostatečně úderné, názorné

podnětné a působivé. A v tomto ohledu právě "Malovaný kraj" dává tolik šancí, jen je umět využít.

Turisté potřebují přehledy, průvodce, návody, orientační plány, turistické stezky, tabule, a zase národopis je tou šancí. A právě tady na Moravě, jmenovitě v našem regionu, je toho poměrně málo realizováno.

Turisté si chtějí ze svých cest něco přivést. Tedy suvenýr jako další znak doby, ale je-li předmětný, ekonomicky nosný stává se popularizačním prostředkem pro další zájemce. Takže se toho nebojme. I naše publikační činnost by měla věnovat suvenýrům dostatek pozornosti, tedy vkusným i nevkusným, jejich prodejnosti, nákupu až po šanci vidět výrobu řemeslníků, hrnčírů, keramiků, maléřeček, různých tvůrců.

Ve všech těchto ohledech bychom se měli vyvarovat zbytečného akademismu, vědátorství, neboť si buďme vědomi toho, že vše lidové pochází právě z lidu a nezřídka to bývalo považováno za kýč právě pro svou barevnost, různorodost materiálu, netradičnost. Doba a čas všechny ty soudy napravila. Musíme se tedy postavit ke skutečnosti a nové době čelem bez schémat a rádoby vědeckých klišé.

Vím, že vše, co jsem nastínil, není úkolem redakce a vydavatele "Malovaného kraje". Spíše jsem se pokusil charakterizovat celý rozsáhlý komplex dnešní problematiky, která nás trápí, když si uvědomujeme odpovědnost za vývoj budoucnosti a tvorby nového profilu společnosti ČR v současné etapě vývoje společnosti.

Národopis či etnologie má šanci být také nosným programem lidství v jiných dimenzích "HOMO CIVIS ORBI", tedy občana světa, který dává své vlastní národní "ego", vlastní pří-

nos k celosvětovému poučení a zlidštění. Obdivuhodnost proměn lidové tvorby, slovanská a evropská existence v křížovatkovém prostoru si od nás přímo vyžaduje, abychom pěstovali vše nejlepší, uchovávali to pro další generace.

Tedy tvůrčí činnost lidu uchovat pro jeho moderní inovaci, pro návraty starých tradic v nových dobách a také nových potřebách. V tomto smyslu jsem optimista, i když dnešní momentální realita průmyslových masmédií, surovostí a pragmatismu se zdá spíše pesimistická. Ale věřím v návraty a hledání hlubší lidské identity a tou právě národopis přímo oplývá.

Národopisný věstník roč. XIII (55) za rok 1996

Vydala Národopisná společnost 1997

Redakce: Jiřina Veselská

Jazyková korektura: Pavel Štěpán

Obálka: Lenka Kovalová

Náklad: 350 ks

Adresa redakce: Národní třída 3 111 42 Praha

Tisk:

ISSN 0323 - 2492

